

Pere Joan Porcar:
Coses evengudes
en la ciutat y regne
de València

Dietari (1585 – 1629)

Edició a cura de
Josep Lozano

VNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

•
2012

---

*f*onts històriques valencianes

Pere Joan Porcar:

Coses evengudes

en la ciutat y regne de València

Dietari (1585 – 1629)

*f*onts històriques valencianeS
50A.

Pere Joan Porcar:
*Coses evengudes
en la ciutat y regne
de València*

Dietari (1585 – 1629)

Edició a cura de
Josep Lozano

VNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

•
2012

---

*f*onts històriques valencianes

*Directors de la col·lecció
Antoni Furió i Enric Guinot*

© Josep L. Lozano Lerma, 2012

© D'aquesta edició: Universitat de València, 2012

Disseny de la col·lecció: J.P.

Il·lustració de la coberta:

Tomàs Yepes (València, 1600?-1674), *Bodegó amb ceràmica*, fragment.

Museu de Belles Arts de València

Maquetació: Publicacions de la Universitat de València

ISBN: 978-84-370-8908-9

*E*studi introductori

Entre els indicis literaris que mostren el pas del món tardomedieval cap als plantejaments renaixentistes, hi trobem el conreu i divulgació del conte, creat a partir de la realitat més immediata, amb l'objecte de narrar-la i expressar-la en clau de sàtira contra el poder i la ideologia dominant, com ho palesen el *Decameron* (1351)¹ o els *Canterbury tales* (1378). Però aqueixa realitat, en la seua vessant més privada i personal, també serà contada en clau de testimoni. Tendència o corrent que donarà lloc a la producció de relacions, memòries i dietaris, és a dir, a la prosa memorialística. L'origen de la qual podríem també cercar-lo en l'evolució dels crònicons,² quan aquests comencen a circumstanciar i detallar els fets que relaten, i serà incitada per altres condicionants socioculturals, com ara l'expansió de la lectura privada, l'escriptura personal i l'emergència del «jo».

D'aquesta prosa memorialística, caldria destacar que l'escripta en català, nascuda a les darreries del segle XIV i fins a les primeres dècades del XIX³ —malgrat la progressiva minorització de l'idioma, a partir de l'entronització dels Trastàmara—, tingué un aflorament rellevant. Amb una producció que, si no va ser nombrosa en títols —si la comparem amb les generades per França o Anglaterra,

¶¹ Traduït al català el 1429. ¶² Obra historiogràfica escrita entre els segles XI i XV, en què els esdeveniments relatats són descrits més àmpliament que en un annal, però en una extensió més breu que en un dietari. En la nostra historiografia hi ha dues grans famílies de crònicons: els procedents del monestir de Ripoll (*rivol·lenses*) i els procedents de Barcelona (*barcinonenses*). Aqueix pas de l'anotació de crònicó a anotació de dietari, podem constatar-la ja en el *Cronicó Barcinonense IV o de Mascaró*, des de

l'any 1379, i en el *Cronicó Valencià* a partir del 1428, vegeu en <www.encyclopedia.cat> l'entrada «dietari». Vegeu també V. J. ESCARTÍ, «Notícia sobre la literatura memorialística al País Valencià del segle XIV al XIX», en *Manuscrits*, núm. 28, 2010, pp. 181-205. ¶³ Tenim el cas de Rafael d'Amat de Cortada, baró de Maldà qui, amb una perseverança prodigiosa, va escriure al llarg de mig segle (1769-1819) un dietari de més de 26.000 planes, el *Calaix de sastre*, magnífic testimoni del seu temps.

amb obres emblemàtiques en aquesta mena de literatura contra l'oblit—,⁴ posseeix una apreciable entitat. I el dietari *Coses evengudes a la ciutat y regne de València (1585-1629)*,⁵ de mossén Pere Joan Porcar, que ha estat objecte de la nostra tesi,⁶ n'és un bon exemple. Tant pel seu abast cronològic —unes quatre dècades a cavall dels segles XVI i XVII, i les informacions que ens aporta sobre l'esdevenir històric dels valencians—, com per les dades que ens forneix sobre la llengua emprada aleshores. Dietari que publiquem en dos volums per mor de la seua extensió.

DIETARI

El manuscrit del dietari es guarda a la Real Academia de Historia de Madrid amb la signatura 12-3-6-G-70, i el componen 3.445 anotacions o entrades, escrites en 451 folis en recto i verso, amb notícies des de l'any 1585 fins al 1629, on podem distingir tres parts:

- uns prolegòmens de dades històriques, titulat «Memorias de Valentia», amb 30 entrades; referenciades amb números romans;
- el dietari pròpiament dit, conegut sota el títol de «Coses evengudes en la ciutat i regne de València», amb 3.415 entrades;
- i un afegit final i inconnex, de dos folis, on hi ha: *a*) una mena de taula de preguntes en llatí i les seues respostes, que autoritats forals de la ciutat, eclesiàstiques o de la cort virregnal, s'han intercanviat entre ells, i que figura en el manuscrit amb una finalitat que ignorem;⁷ *b*) unes anotacions de notícies soltes, que no semblen de Porcar pels seus trets gràfics; *c*) un petit text en llatí i *d*) una anotació de lletra del dietarista.

Pel que fa a la «Memorias de Valentia», podem dir que és una presentació històrica de la ciutat, que empra elements llegendaris com *auctoritates*, per tal de dignificar-la i enaltir-la; aspecte, aquest, que continua la tradició historiogràfica iniciada per l'autor del *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* al segle XV, i que

¶⁴ Com ara les obres de Gilles de Gouberville, terratinent del segle XVI, o les de Jean Héoard, metge del monarca Lluís XIII, pel que fa a França, i el *Diary of Samuel Pepys*, escrit entre 1660-1669, pel que fa a Anglaterra. ¶⁵ Aquest dietari va ser publicat per primera vegada, encara que no en la seua totalitat, a la capital madrilenya l'any 1934, amb el títol *Coses evengudes a la civtat y regne de València. Dietario de Mosén Juan Porcar, capellán de San Martín de Valencia (1589-1629)*, a cura de l'arxiver Vicente Castañeda Alcover, secretari perpetu de la Real Academia de la Historia de Madrid, amb la transcripció paleogràfica i un succint prò-

leg. Anys després, el 1983, Ferran Garcia i Garcia també en publicà una selecció de textos, una quarta part del total, en *Dietari 1585-1629 (Antologia)*, amb transcripció filològica i un interessant pròleg, editat per la Institució Alfons el Magnànim de València. ¶⁶ Tesi dirigida pel doctor Vicent Josep Escartí i Soriano i defensada el 21 d'abril de 2008, a la Facultat de Filologia de la Universitat de València-Estudi General. ¶⁷ Per exemple, comença de la manera següent: «Lo virrey al regent: *Frexa, amicus noster dormit.*», a la qual cosa contesta el regent al virrei: «*Si dormit, salvus erit.*» etc. escrits en els folis 449r, 449v i 450r.

seguirien després Viciano, Escolano i Diago amb les seues obres en els segles següents. Cròniques que ens reporten, a vegades —com ara en aquestes «Memorias de Valentia»— fets no contrastats, llegendaris, espuris: «*En el año de 968, después del diluvio de Noé, fue fundada la ciudad de Valencia por Romo, llamada Roma, antes de la venida de nuestro redemptor Jesuchristo, 1349*», que foren acceptats i assumits, sense cap reserva, pels historiadors i el reduït públic lector de l'època. En aquesta primera part introductòria, és on també el dietarista dubta o vacil·la sobre en quina llengua ha d'expressar-se: la seua o el castellà, ja que hi empra les dues. A més a més —i ignorem les raons—, aquest text no va ser publicat per Castañeda Alcover en l'edició del 1934.

La segona part o el dietari pròpiament dit, que consta de 3.415 entrades, constitueix un corpus impagable de notícies sobre el món eclesiàstic, costums, rumors, abusos de poder, fets luctuosos, pasquins, conflictes sobre preeminències, protocol, celebracions, etc., referits, generalment, a la quotidianitat de la València d'aleshores.

Tot plegat, un extens recull de fets diaris o esdeveniments, més o menys rellevants, heterogenis, que genera la societat valenciana, una societat regressiva, subalterna, deprimida, una societat en declivi. Encara que, de tant en tant, Porcar depassa l'àmbit estrictament ciutadà i ens relata la mort i exèquies de Felip II (1598); les noces de Felip III amb Margarida d'Àustria (1599); l'expulsió dels moriscos (1609); les Corts de 1604 o les de 1626, o del conflicte generat per les temptatives de canonització del pare Jeroni Simó, mort el 1612, amb fama pública de sant. Dietari que mossén Porcar començarà a escriure als 29 anys i deixarà de fer-ho quan en té 68.⁸

DADES BIOGRÀFIQUES

Tres són les fonts que hem utilitzat per a esbrinar dades biogràfiques del dietarista: *a)* el mateix text memorialístic, que ens n'aporta un bon nombre; *b)* els testaments d'algun dels seus germans —localitzats a l'Arxiu del Patriarca en els protocols del notari Pina—, com ara les últimes voluntats, conjuntes, de Justina i Anna Gregòria Porcar,⁹ i les de Tomàs Porcar,¹⁰ que viurà un temps —ell i la dona— a

¶⁸ Encara que el dietari s'acaba el 30 de desembre de 1628, hi ha dos incisos referits a l'any 1629, en les entrades 3.336, del 19 d'agost de 1628, i 3.382, del 28 d'octubre de 1628. El primer ens parla de la detenció de don Sebastià Adell pel virrei, per portar armes per la nit, que serà alliberat en maig de 1629, per ser beneficiat i haver fermat contenció sobre ell l'arquebisbe Aliaga. I el segon incís es refereix a Felip Dia, beneficiat d'Alcora, acusat d'ofegar la flequera del carrer Corretgeria,

i que tot i també haver fermat contenció sobre ell l'arquebisbe, serà declarat *non gaudere* el 3 de gener de 1629. A més a més, són de lletra del dietarista. ¶⁹ En tenia tres més, de germanes: Isabel Joan, Dorotea i Francesca. Vegeu Arxiu del Regne de València, Justícia Civil. Processos, núm. 4652, 15-IX-1653. ¶¹⁰ Protocols n.ºs. 17028, 5542 i 5544 de l'Arxiu del Col·legi del Patriarca, ja citats per Ferran Garcia i Garcia en el pròleg de l'edició incompleta del Dietari, l'any 1983.

casa del dietarista per falta de recursos econòmics, i on morirà als pocs mesos de residir-hi, i c) la reclamació de l'herència dels Porcar —morts tots els fills legítims i naturals del notari, i llurs descendents— per part d'Antoni i Josep Porcar,¹¹ cosins germans del dietarista, com a hereus universals, l'any 1641 i, finalment, la reclamació feta per Francesca Friuola o Frigola, viuda de Josep Porcar, en nom de la seua filla Úrsola Porcar, l'any 1653.¹²

Per aquestes fonts sabem que el pare, Pere Joan Porcar, era notari i posseïa béns patrimonials. En el 1653 encara hi quedaven «once cases» del notari Porcar, que reclamarà la mare de la neboda neta. D'aquestes, una al carrer del Pes de l'Almodí; altra al carrer Xerea; altra a la plaça dels Pares de la Companyia; dues a l'Alfondec, una d'elles ocupades per un semoler; dues a la placeta de Nàtera o Nàquera al costat de la casa de Jeroni Lleó, prop de Sant Nicolau, i altra, l'hort¹³ del carrer Morvedre; de la resta d'habitatges, tres, ignorem la ubicació. També sabem que al notari el servia un negret de criat i tenia sepultura al monestir de Sant Francesc. Que el dietarista nasqué a València, en juliol de 1560, possiblement al carrer Xerea, que el batejaren el 21 d'aquell mes¹⁴ a l'església de Sant Llorenç i també que morirà després del maig de 1629, en data que desconeguem. Tanmateix sabem que el 29 de novembre de 1641 havien mort tots els fills «naturals i legítims» del notari —i per tant el dietarista— com també llurs descendents.¹⁵

Del nom del mossén, Pere Joan, cal dir que duu els mateixos patronímics del seu progenitor, coincidència que podria ser indicatiu de primogenitura. Tanmateix, només podem afirmar que mossén Porcar és major que el seu germà Tomàs, nascut el 23 d'abril del 1582.

Respecte al cognom, hem trobat sis casos, a la València del XVI i del XVII, associats al llinatge Porcar: tres a la carrera notarial i altres tres a l'eclésiàstica.¹⁶

¶ ¹¹ Sobre la reclamació d'aquests dos hereus universals del llegat dels Porcar, Antoni i Josep, vegeu Arxiu del Regne de València, Justícia Civil. Processos, núm. 4592, 29-XI-1641, en què testimonien a favor d'aquests el franciscà Francesc Vives i el camperol de Sueca Pere Riudoms. ¶ ¹² Pere Joan Porcar, pare, en el testament fet davant del notari Joan Baptiste Gaçull el 7-X-1620 i llegit el 31-X-1620, disposava que si morien tots els seus fills i descendents, com així va ocórrer l'any 1641, el seu patrimoni passara als fills del seu germà Antoni Porcar i Margarida Terrassa, que eren Antoni i Josep. Sobre la reclamació de Francesca Frigola, esposa de Josep Porcar, en nom de la seua filla, Úrsola Porcar, vegeu Arxiu del Regne de València, Justícia Civil. Processos, núm. 4652, 15-IX-1653. Informació que va facilitar-me, molt amablement, Francesc Villanueva Serrano. ¶ ¹³ Vegeu l'entrada 15. Potser fos un hort amb una casa, perquè els notaris

havien de complir, necessàriament, amb tres requisits per a l'exerciment de la seua professió: a) ser majors de 25 anys; b) no ser eclesiàstics i c) tindre una casa en propietat, a la mateixa ciutat o als voltans: «...y tinga casa pròpia en la terra, o arravals.» Vegeu P. H. TARAÇONA, *Institucions dels Furs y Privilegis del Regne de València*, València, 1580, en Notaris. Títol XXII, p. 152. En aquest cas fora vila, al carrer Morvedre. ¶ ¹⁴ Vegeu l'entrada 2.323. ¶ ¹⁵ Vegeu Arxiu del Regne de València, Justícia Civil. Processos, caixa núm 4591, data 29-XI-1641, sentència d'Antoni Porcar, a què ja hem fet al·lusió. ¶ ¹⁶ Francesc Villanueva Serrano també ens ha donat una altra dada arxivística sobre els Porcar, trobada a l'Arxiu del Patricarca de València, en els protocols del notari Francesc Joan Romeo, núm. 14.576, 17-I-1610, que fa referència a un: «...*Petrus Joannes Porcar, mensescalis...*», que parla sobre el lloguer d'una casa al carrer de Cavallers.

Pel que fa als notaris, tenim el rebedor del testament¹⁷ de Pere Antoni Beuter (1554), anomenat Pere Joan Porcar, que tot i tindre els mateixos patronímics i cognom, pensem que no pot referir-se al pare del mossén —nascut el 26 de desembre de 1539—¹⁸ ja que de ser així hauria exercit de notari als 15 anys, i els Furs i Privilegis del Regne eren ben explícits al respecte: «Ningú pot ésser elet notari que no haja cumplida edat de vint-y-cinch anys...».¹⁹ A tot allargar, aquest primer notari, Pere Joan Porcar, podria ser l'avi; el segon, el pare del dietarista, i un tercer notari, al segle XVII, Nasiancé Porcar, que figura en tres entrades del dietari *Notícies de València y son regne* (1661 a 1664 i 1667 a 1670), de mossén Joaquim Aierdi.²⁰

Sobre la relació d'aquest cognom amb la carrera eclesiàstica n'hem constatat també tres casos: el del nostre dietarista —prevere i beneficiat de Sant Martí—, el de mossén Miquel Porcar,²¹ que compartia la degania de Sogorb amb el doctor Corder, i un tercer, que també trobem al dietari d'Aierdi:²² mossén Basílio Porcar, beneficiat de la Seu, que morirà assassinat per un tal Castellví, parent del comte de Carlet.

Sabem que el dietarista inicià la carrera com a beneficiat el 18 de març de 1595, quan als 34 anys començà a cobrar percaços de l'església de Sant Martí, al carrer Sant Vicent de València.

És a dir, que el nostre autor formava part d'aquell nombrós clergat secular i subaltern de la València barroca, el membres del qual gaudien d'algun benifet o prebenda, generalment no massa copiosa en diner, a canvi d'ajudar en els oficis litúrgics del temple a què pertanyien.

Pel Nadal de 1614 habita una casa del carrer Xerea, possiblement la casa pairal. Una de les germanes —no sabem quina, probablement Isabet— n'habita una altra, paret mitgera amb la seua. També ens hi conta els seus estats de salut; al·ludeix alguna domèstica que viu amb ell; refereix morts de familiars; oficis religiosos; conflictes entre poder civil i eclesiàstic i, en la vessant sentimental, la relació que té amb dos fills de la família Aparici, els quals prendrà com a domèstics de ben xiquets i als qui tindrà un gran afecte.

Una vida marcada per les ocupacions eclesiàstiques, sense grans èxits ni grans fracassos. Aparentment sense ambicions socials ni preocupacions intel·

¶¹⁷ Datat el 5 d'octubre de 1554. Vegeu *Primera part de la Història de València*, de Pere Antoni Beuter, edició a cura de Josep Vicent Escartí, col. Fonts Històriques Valencianes núm. 2, València, PUV, 1998, pp. 24 i 29. ¶¹⁸ Vegeu l'entrada 1.745. ¶¹⁹ Vegeu P. H. TARAÇONA, *Intitucions del Furs y Privilegis...*, op. cit., en «Dels Notaris», títol XII, pp. 151-161. Les ordinacions forals, però, no es prenién al peu de la lletra, sinó com un referent o conjunt orgànic de lleis. De fet, al segle XV hi trobem un notari amb 24

anys. Vegeu J. M. CRUSELLES GÓMEZ, *Els notaris de la ciutat de València. Activitat professional i comportament social a la primera meitat del segle XV*, Barcelona, Fundació Noguera, 1998, nota 54, p. 45. ¶²⁰ Joaquim AIERDI, *Notícies de València i son regne*, edició, introducció i estudi lingüístic a cura de Vicent Josep Escartí. Barcelona, Editorial Barcino, 1999, entrades 1.043, 1.123 i 1.216, pp. 398, 415 i 443. ¶²¹ Vegeu l'entrada 2.849. ¶²² J. AIERDI, *Notícies de València...*, op. cit., entrada 66, p. 179, referent al 18 de setembre de 1661.

lectuals i, possiblement, sense grans passions. Així, un dels seus grans èxits serà oficiar la missa de la Minerva,²³ el 18 de juny de 1606, i dues o tres visites a l'arquebisbe Isidoro Aliaga, les relacions amb el qual seran de servei i acatament, com exigeix el vot d'obediència per la seua condició de tonsurat. Potser l'únic cas de celada discrepància amb l'arquebisbe siga el de la beatificació del venerable Simó, de la qual ell n'era partidari i el mitrat aragonés contrari.

Cal dir que la ciutat de València —que l'any 1617 tenia 10.836 cases i que segons la relació presentada aleshores per l'arquebisbe Aliaga a la Santa Seu de Roma, comptava amb 7 dignitats, 24 canonges, 219 beneficiats i 52.632 com-bregants; 14 parròquies, 37 convents o monestirs, 21 de frares i 16 de monges i 4 col·legis eclesiàstics—,²⁴ s'havia convertit en una ciutat conventual i levítica, tren-tina, però també en una en una ciutat violenta, agitada, una ciutat en crisi.

Per tant, no és gens estrany que Porcar, a més de ser prevere, pertangués a les confraries de Nostra Senyora del Roser; a la del Santíssim Sagrament o de la Minerva; a la de la Germandat de Sant Domingo,²⁵ i que el 1628, s'inscriga a la «del Santíssim y Dulçíssim Nom de Jesús». Com tampoc no ens ha de sorprendre que un altre beneficiat, mossén Gonzalo Rodrigues, l'agredesca al carrer dels BarreTERS i el feresca amb una coltellada a la mà dreta,²⁶ o que a mossén Solana, antic beneficiat de Sant Martí, i aleshores rector de Guadalest: «lo mataren a pu-nyalades y despullat».²⁷ Al respecte també podem citar l'entrada del 19 de juny de 1604, dissabte, en què ens conta que «a la nit, mataren 4 hòmens ab spasa o punyal; cascú en differentes llochs».

Altrament, encara que mossén Porcar tingués casa pròpia —que sol ser un indici patrimonial d'estabilitat—, la seua vida no hagué d'estar exempta de preo-cupacions econòmiques, atés que els emoluments eclesiàstics que percebia deu-rien ser ben migrats. A més a més, viurà en una època de recessió econòmica, de la qual ens facilitarà nombroses dades. Al capdavall, una trajectòria vital grisa, inserida en un context de crepitació religiosa per una banda i de violència quo-tidiana per altra, a qui la posteritat ha tret de l'oblit pel fet d'escriure un extens i interessant dietari.

AFICIONS DEL DIETARISTA

Les aficions de Porcar, que en certa manera ens donen indicis del seu tarannà, seran diverses. En primer lloc tenim els «corros» de bous, ja que al dietari figu-

¶²³ Vegeu l'entrada 406. ¶²⁴ E. CALLADA ESTELA, *Iglesia, poder y sociedad en el siglo XVII. El arzobispo de Valencia fray Isidoro Aliaga*, València, Biblioteca Va-lenciana, 2001, p. 120. ¶²⁵ Vegeu les entrades 992, 1.247 i 2.857. ¶²⁶ Entrada 2.516. També hem

trobat a l'Arxiu del Regne de València, Reial Au-diència. Processos. Part 2a, Lletre S, núm. 1.197, any 1607, un pleit entre mossén Porcar i el síndic de Sant Onofre, fra Francesc Agulló, sobre un be-nifet de Sant Honorat. ¶²⁷ Vegeu l'entrada 155.

ren unes seixanta dates d'espectacles taurins,²⁸ els quals acompanyaven aleshores qualsevol tipus de celebració: canonitzacions, visites importants, bodes reials, naixements il·lustres, etc., on solien assistir el virrei, jurats, noblesa, inquisidors i el poble pla com a espectador.

També mostra interès, encara que en menor proporció, per les fórmules remeieres o etnomèdiques, i per a altres usos. En recull unes vint-i-cinc,²⁹ entre les quals podem citar les usades en: «mal de yllada», «mal de ulls», «mal de quixal», «ronya», «morenes»,³⁰ «(v)ull de poll», «vèrtoles»,³¹ «somnis terribles», «la toz», «contra floroncos»,³² «per a dormir», «per a la peladilla»,³³ «per a cuchs»,³⁴ «per a gra de la cara» «per a llarga vida», etc. Algunes d'elles qualificades com a «notables», segons el criteri d'autoritat de Lorenzo Palmireno.³⁵

Una altra temàtica, a què li prestà atenció, serà la dels fenòmens atmosfèrics: pluges, tempestes, nevades, inundacions, etc., que tanta relació tenien en la producció de les collites; o els fenòmens astrals, que interpretava com signes de mals auguris, anunciadors de catàstrofes: càstigs que Déu enviava per purgar els pecats dels homes.

Cal fer esment també del seu gust pel monstuós,³⁶ pel fabulós o per l'exòtic —d'igual manera que els Vich en el seu dietari—, com un precedent de les temàtiques que s'empraran en el romanticisme. Així ens reporta notícies sobre animals o persones amb malformacions congènites, que anomena «mostros» o «mònstruos», o sobre éssers estranys o no massa coneguts: el «basilich»,³⁷ el «cavall troyà»,³⁸ els dragolins, els pagans o el «cocodril·lo»,³⁹ de nom Lepanto, que aleshores regalaran a l'arquebisbe Ribera i que després, possiblement, donaria lloc a la llegenda del dragó del col·legi del Patriarca.

¶²⁸ Les entrades 115, 340, 341, 353, 354, 463, 515, 516, 846, 848, 925, 1.021, 1.022, 1.151, 1.152, 1.305, 1.306, 1.414, 1.415, 1.420, 1.421, 1.548, 1.554, 1.555, 1.556, 1.616, 1.645, 1.683, 1.686, 1.689, 2.152, 2.164, 2.165, 2.168, 2.169, 2.170, 2.190, 2.313, 2.314, 2.339, 2.340, 2.356, 2.496, 2.502, 2.581, 2.594, 2.595, 2.640, 2.854, 2.855, 3.089, 3.090, 3.125, 3.126, 3.315, 3.316, 3.324, 3.347, 3.348 i la 3.350. ¶²⁹ Figuren a les entrades 1.442, 1.525, 1.685, 1.740, 2.689 i 3.042. ¶³⁰ Hemorroides. ¶³¹ Ganglis. ¶³² Plural de 'floronc' o 'floronco', que segons el DCVB és un tumor inflamatori que es forma en l'espessor de la pell i termina en supuració. ¶³³ En cas que fos una confusió de Porcar per 'peladina', es referiria a una cremada cutània o de la pell produïda pel sol. Si no cap eixa possibilitat, no sé a què pot referir-se; segurament a algun problema de salut de la pell, perquè parla d'untar-s'hi. ¶³⁴ En aquest cas de paràsits de l'home. ¶³⁵ Lorenzo Palmireno (Alcanýis, 1524-València, 1579). Prestigiós humanista, lexicògraf i escriptor, va es-

tudiar a l'Estudi General de València, on anys després seria catedràtic de Poesia, de Grec i d'Oratòria. A València publicaria bona part de les seues obres, com ara *De vera et facili imitatione Ciceronis* (1560), *Los estudiosos de la aldea* (1568), *El estudioso cortesano* (1573) i *El vocabulario del humanista* (1569). ¶³⁶ És ben significatiu que al llarg del segle XVI, a València es feren tres edicions —el 1521, 1524 i 1540— del llibre de Jean DE MANDEVILLE, titulat *Libro de las maravillas del mundo y del viaje de la tierra sancta de Jerusalem y de todas provincias y cibdades de las Indias. Y de todos los ombres monstruosos que ay por el mundo. Con muchas otras admirables cosas*. Vegeu J. L. CANET, «Literatura i impremta durant el segle XVI a València», en el catàleg de l'exposició *Escriptors valencians de l'Edat Moderna*, València, Generalitat Valenciana, Acadèmia Valenciana de la Llengua i Museu de Belles Arts, 2004, p. 25. També en el mateix catàleg A. SOLANO, «Les relacions de successors en la València de l'edat Moderna», p. 117. ¶³⁷ Ídem la 1.575. ¶³⁸ Ídem la 519. ¶³⁹ Ídem la 408.

EL PARE SIMÓ

Tanmateix, el tema a què mossén Porcar dedicarà més entrades en el dietari —cent trenta— és al de la frustrada beatificació del beneficiat de Sant Andreu, mossén Francesc Jeroni Simó, de la qual Porcar n'era partidari. Un procés digne d'estudi, per les seues imbricacions polítiques i socials, i no solament a nivell valencià, ja que hi va intervindre el papat, la monarquia i el Sant Ofici. Importància que també palesen l'extensa bibliografia escrita fins a l'actualitat sobre aquest cas i l'ingent allau de documentació que va generar durant tota la centúria en que es tractà de dur endavant el procés de beatificació i les considerables despeses de numerari que les institucions forals hagueren de destinar-hi.

L'EXPULSIÓ DEL MORISCOS

El beneficiat de Sant Martí també viurà un dels esdeveniments crucials de la nostra història: el foragitament dels moriscos el 1609. Solució dràstica que es va prendre com a remei al fracàs de les temptatives d'assimilar-los⁴⁰ en la societat cristiana dominant i que suposarà la deportació als països del nord d'Àfrica de més d'un terç de valencians islàmics: uns 130.000, alguns dels quals ja havien aconseguit un bon grau d'integració, encara que —com escriu Benítez Sánchez-Blanco—, la decisió d'aquella expulsió massiva també obeeirà a altres raons polítiques, relacionades amb el llarg conflicte de la monarquia hispànica amb els Països Baixos, que acabava de signar la Treva dels Dotze anys.⁴¹

Assumpte que el dietarista assumirà com una bona sortida esperada des de feia temps i que acceptarà, sense plantejar-se cap qüestió al respecte, com una opció plausible, necessària, positiva, com faria tanta gent d'aleshores. Sense pensar en l'atrocitat d'aquell desterrament, les condicions en què es va fer, ni les repercussions econòmiques que causaria.

¶ ⁴⁰ Encara que en alguns casos, investigats recentment, es demostra que s'havia aconseguit un cert grau d'integració. Vegeu Javier HERNÁNDEZ RUANO, *Historia de los moriscos de Xivert. Desarrollo económico y aculturación*, Alcalà de Xivert, Centre d'Estudis del Maestrat, 2002. ¶ ⁴¹ Vegeu Rafael BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, *Heroicas decisiones: la monarquía católica y los moriscos valencianos*, València, Ins-

titució Alfons el Magnànim, 2001, que en la pàgina 23 diu el següent: «Se trataría, en definitiva, de compensar la pérdida de los Países Bajos, y el mal efecto de una negociación con vasallos rebeldes, y además herejes, con una victoria sobre el infiel que le permitiera al Monarca ofrecer algún «triumfo» a sus súbditos, máxime tras el fracaso de los primeros intentos de lograr algún éxito en el Norte de África».

ORIGEN DEL DIETARI

Sobre la gènesi del dietari de mossén Porcar o la pregunta de quina o quines motivacions l'haurien pogut impulsar a redactar-lo —amb algunes pinzellades de càrrega crítica i de reflexió política o ideològica de tipus neoforalista; no massa abundants, però d'una gran evidència—, no hi tenim cap resposta o respostes probables, ja que les seues motivacions no són explícites en el text. Tot i això, podem suggerir-ne algunes.

Primerament ja sabem que, per ascendent familiar o cognom, està relacionat amb dues carreres, la notarial i l'eclesiàstica. En aqueix mateix sentit, creiem que la condició de Porcar de ser fill de notari podria constituir la raó més important perquè ell esdevingués dietarista, i l'altra, complementària d'aquesta primera, la seua formació humanística com a clergue.

El notari d'aleshores —igualment que el clergue, el mestre d'escola, el metge o el jurista o home de lleis— havia d'haver depassat els minsos coneixements d'una formació bàsica de *legere et scribere* i havia d'haver adquirit bons nivells d'ensenyament literari.⁴² D'altra banda, tot i que el professional de la fe pública solia eixir als mercats, freqüentar els tribunals o es traslladava a pobles de la rodalia per a buscar possibles parroquians, l'escrivania notarial es trobava, normalment, al lloc de la residència familiar. Encara més: sovint el notari feia també de mestre, perquè en molts casos el treball dels aprenents en la notaria tenia com a contraprestació l'ensenyament «de les lletres».

Per tant, podem suposar, a mena d'hipòtesi, que el beneficiat de Sant Martí visqué en el si d'un família en què el coneixement de les lletres i sobretot l'ambient de la pràctica escriptural —correspondència, còpies de contractes, últimes voluntats, vendes i altres documents— seria diària o, si més no, freqüent. Hi hauríem d'afegir també una certa tradició il·lustrada, amb un pare i un avi notari, i que a la llar familiar, on probablement radicaria l'oficina notarial, hauria d'haver-hi llibres i que n'estaria familiaritzat des de ben infant. Com també tindria «llibreria» a sa casa quan ja era adult, cosa que ens conta al dietari.⁴³ Tanmateix, no podem saber el nombre de volums que contenia la biblioteca del mossén; presumiblement no massa —atesa la seua condició econòmica—, ni de quines matèries tractaven.⁴⁴

¶⁴² Un exemple, encara que distanciat amb uns cent cinquanta anys, el tenim en Jeroni Manyes, que contractarà el 1426 Gabriel Moragues, «estudiant en arts», com a mestre, perquè li ensenye, a canvi d'un salari anual d'onze lliures, un bon nivell de coneixement per a «ésser ben suficient a pendre l'art de notaria o de capellà». Vegeu, J. M. CRUSELLES GÓMEZ, *op. cit.*, p. 28. Altrament, en les ordinacions sobre escoles, es-

tablides pel Consell i el Capítol de la Seu l'any 1412, es preceptuava l'obligació d'utilitzar, entre les matèries per a l'aprenentatge, «dos llibres de lògica, d'un altre de filosofia aristotèlica i set de gramàtica, a la qual cosa s'havia d'afegir la lectura obligatòria dels Evangelis», *op. cit.*, p. 31.

¶⁴³ Vegeu l'entrada 655. ¶⁴⁴ Encara que Ferran GARCIA I GARCIA ens proposa, en el pròleg de la seua selecció de textos —*Juan Porcar. Coses*

Aleshores, el notari ja inspirava respecte per la posició social que solia detentar, la seua formació cultural i les seues relacions amb les autoritats. A més a més, gaudia d'una situació privilegiada per a conèixer la societat en què vivia immers, atés que per la seua condició professional era sabedor de la dinàmica socioeconòmica de la seua ciutat, en aquest cas València. Perquè havia esdevingut gestor, per la seua activitat fedatària —segons explica Cruselles Gómez sobre les característiques d'aquesta professió al segle XV, que també creiem aplicables als notaris del XVI—, d'una part important de la memòria personal i col·lectiva. Com també «el garant dels drets i de les intencions familiars i individuals, com a coneixedor d'uns camins legals que molt sovint eren tortuosos».⁴⁵

A més a més, mossén Porcar viu i escriu en la cruïlla dels segles XVI i XVII, ubicat en el període que alguns historiadors anomenen el «temps del notari», que abastaria des del segle XII fins al XVIII, «mig mil·lenni durant el qual el notari es troba en període de més gran activitat, importància i rellevància. Més enllà, ja no té el poder i la presència de qui és certificador, redactor i testimoni oficial», com diu Joan Peytaví Deixona (2007),⁴⁶ qui també escriurà al seu article que el notari és el «lligam necessari i suficient entre el món de l'escrit i la realitat més quotidiana» i que «representa, doncs, un personatge nexa entre la multitud i l'autoritat oligàrquica, entre els molts i uns pocs».⁴⁷ És el dipositari de la *fides pública* i, per tant, serva i fa servir el doblet de valors inherents a la professió: veritat i legalitat, de què n'es garant i gestor, com ja hem dit adés.

Per això creiem que les vivències o l'ambient de la professió notarial, amb què mossén Porcar estaria en contacte bona part de seua la vida —ja que notari era el seu progenitor i ben possiblement el seu avi—, haurien pogut contribuir, indirectament, a la redacció del dietari.

D'altra banda, la formació eclesiàstica d'aquell nombrós baix clergat, secular i subaltern, de la València barroca d'aleshores —a què pertanyia Porcar— no hauria de ser, en el seu conjunt, molt solvent o sòlida, atés que va ser una de les preocupacions dels bisbes Ribera i Aliaga. Tot i que per a gaudir d'un benefet, com era el cas de mossén Porcar, calia estar ordenat *in sacris*, requisit que exigia coneixements eclesiàstics, humanístics, i en alguns casos, una certa pràctica literària.

Altrament, la bibliografia històrica valenciana dels segles XV al XVII corrobora la presència d'aqueixes dues professions o ocupacions; com podem veure en alguns dels seus historiadors i cronistes.

eventuges a la ciutat y regne de València. Dietari 1589-1628 (Antologia), València, Institució Alfons el Magnànim, 1983, p. 13— com a mena d'hipotesi, que a la biblioteca de Porcar podria haver-hi les *Décadas* d'Escolano, el *Llibre dels Feyts* de Jaume I, algun tractat d'Astrologia o de Ciències Naturals, dels clàssics Isop i De-

mòstenes i llibres hagiogràfics o d'espiritualitat. ¶⁴⁵ J. M. CRUSELLES GÓMEZ, *op. cit.*, pp. 18-24. ¶⁴⁶ Joan PEYTAVÍ DEIXONA, «Notaris, homes i papers. El Nord català als segles XIII-XVIII», *Afers. Fulls de recerca i pensament*, núm. 58, vol. XII, 2007, p. 554. ¶⁴⁷ PEYTAVÍ DEIXONA, art. cit., p. 545.

Així, en el XV, tenim que Melcior Miralles, a qui se li atribueix l'autoria del *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*,⁴⁸ era sotssagristà de la Seu i mestre en Sacra Teologia. En el XVI, Pere Antoni Beuter,⁴⁹ autor de *Primera part de la història de València* (1538), era prevere i també mestre en Sacra Teologia; Rafael Martí de Vicianà,⁵⁰ historiador i cronista, però també notari, va escriure la *Crònica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia y de su reyno* (1564-1566). I en obres del XVII, dos historiadors coetanis de Porcar, nascuts com ell el 1560, són eclesiàstics: mossén Gaspar Escolano,⁵¹ rector de Sant Esteve i autor de las *Décadas de la historia de la insigne y coronada Ciudad y Reyno de Valencia* (1610-1611), i el dominic Francesc Diago,⁵² que va escriure *Anales del reyno de Valencia* (1613, inacabats). També seran eclesiàstics, generalment sagristans de la Seu, els redactors del *Llibre de Antiquitats* (1472-1783).

Potser que aqueix bagatge de mossén Porcar, que havia vist en el notari el gestor de la memòria col·lectiva i personal i, alhora, el coneixedor dels camins legals, sumat a la seua formació eclesiàstica, i per tant humanística —i impulsat per un afany de justícia de llibertat o per un desig compensador d'una vida anodina com la seua—, feren que s'erigira, discretament ubicat en el segur recer de la intimitat, i des del filtre de la pròpia mentalitat, en el reportador crític de la vida de la València. I això per tal de preservar i perpetuar la memòria del temps que li havia pertocat viure i, a més a més, denunciar tots aquells esdeveniments o actes que contravinguessen costums o lleis forals, fonament dels drets dels valencians.

Aspecte, aquest, que potser siga un dels més interessants. En aqueix sentit, els principals eixos de la crítica porcariana seran els següents:

¶⁴⁸ Possiblement entre els anys 1474 i 1478.
 ¶⁴⁹ Pere Antoni Beuter (València, 1490-1554), historiador i exegeta, va ser secretari de l'arquebisbe Alemany Erhard de la Marche, predicador de la Seu de València i beneficiat en aquell temple de Santa Margarida; també va gaudir del benifet de Sant Miquel, Sant Jeroni i Sant Onofre en l'església de Sant Martí, i el de Sant Esteve i Santa Clara a l'església de Santa Caterina. El 1540 va ser destinat a Roma, on seria nomenat predicador apostòlic pel papa Pau III, i quan va regressar a València exercí de rector de la càtedra de Sagrades Escripures i Antic Testament. Conegué Erasme de Rotterdam i va ser «suspecte» d'erasmisme. Va escriure també: *Segunda parte de la crónica general de Espanya; Caerimoniae ad Missam; Annotaciones decem ad sacram escripturam; Judicium in confessiones sacerdotum* i deixà inèdita *De feriis et diebus festis ludeorum*.

¶⁵⁰ Rafael Martí de Vicianà (Borriana, 1502-València, 1574), pertanyia a la noblesa valenciana. Participà en la guerra de la Germania en el bàndol mascarar i com a síndic en les Corts de Montsó de 1542 i en les de Vila-real de 1557. També va escriure *Libro de las alabanzas de las lenguas hebrea, griega, latina, castellana y valenciana*. ¶⁵¹ Gaspar Escolano (València, 1560-1619), rector de l'església de Sant Esteve, va ser un dels fundadors de l'Academia de los Nocturnos de Valencia. ¶⁵² Francisco Diago (Viver, 1560-València, 1615) frare dominic, fou lector de Santa Caterina de Barcelona i de Sant Onofre de València. El rei Felip II el nomenà cronista d'Aragó. A més de l'obra esmentada, també va escriure: *Historia de los virtuosísimos condes de Barcelona* i *Historia de la provincia de Aragón, de la orden de Predicadores, desde su origen y principios hasta el año 1600*.

a) La monarquia i el seu *entourage*

Pel que fa al regnat de Felip II, ens dóna notícia de la decapitació del justícia aragonés, Juan de Lanuza i Ximénez de Urrea, per haver-se oposat que l'exèrcit castellà entrara a Aragó, on s'havia refugiat Antonio Pérez, secretari del monarca. Fet sobre el qual Porcar escriurà autocensurant-se i acabarà per referir la notícia lacònicament: «Y altres coses que no són per a escriure».

Felip III tampoc no comptarà amb les seues simpaties. Així, en referir-se a les seues sumptuoses bodes, celebrades a València el 18 d'abril de 1599, criticarà que no convida els jurats a la cerimònia. Com també reportarà el pillatge, abusos i falta de comport de la superba noblesa castellanoandalusa, en les cases i palaus que els havien acollits com a hostes per assistir a les bodes del rei. Als qui acusa perquè «tots los aposientos han enmerdad. Y tot ho an deruít y casi fins tots los panys de les portes han arrancat. Esta és la ganàntia que sa magestat ens à portat a València, ab tal bruta gent».⁵³

Tant hagué d'indignar la gent de València aquell desconsiderat comportament del monarca i el seu seguici, que Porcar ens conta que el 5 de juny «a la matinada, aparegué en lo pont del Real, en la pedra de Ribarroja que havien fet posar los señors jurats, de com aquell pont se havia acabat a la entrada del nostre rey señor don Phelip tercer, tota borrada y rompudes casi totes les lletres, y tota la pedra ab un betum molt brut, que atapaven lo lletrer. Y, al peu del lletrer, un paper que amenasava que quants ne farien los borrarrien».

També qüestionarà les Corts de 1604 que, segons ens diu, «destruí lo regne perpètuament, y féu rejets als señors de vasalls».⁵⁴

El 22 de setembre de 1620, Porcar acusarà el monarca d'estar «tostemps endormiscat i amodorrit, y·ls seus vassals o patixen», en lamentar-se que «lo Turch havia saquechat, cremat y asolat una ciutat en lo regne de Nàpols, en lo ducat de Calàbria, y cativada tota la gent, del més gich fins al major...».⁵⁵

Sobre Felip IV, últim monarca que figura en el dietari, Porcar depositarà algunes esperances a primeries del seu regnat (1621): «...Aquest señor rey, Felip tercer de Aragó i 4 de Castella, ha començat a regnar a[b] molta rigor y justícia en Castella, y ha despertat aquí la vida que son pare fia dormir».⁵⁶ Tanmateix, ben aviat també serà objecte de les seues justificades crítiques. Primerament quan el monarca no jure personalment els Furs a València el 1621, i hi delegue en el virrei. O quan aprofitant, el 9 d'octubre de 1624, l'èxit de l'armada espanyola en la recuperació de Bahía, que havia caigut en mans holandeses, el dietarista demana a Déu que «done gràtia y llum al señor rey, per a que veja y remedie la gran necessitat que patix la corona de València, Aragó y ses esglésies, per la baixa que féu dels censals

¶⁵³ Entrada 124. ¶⁵⁴ Vegeu l'entrada 456.
¶⁵⁵ Vegeu l'entrada 1.861. ¶⁵⁶ Vegeu l'entrada 1.950.

y valer als qui estan entorn, y no a les esglésies, òrfens, viudes y pobres»,⁵⁷ referint-se a la reducció dels interessos dels censals, decretada per Felip III per rescalabar els nobles de l'expulsió dels moriscs, i que havia arruïnat famílies, parròquies, convents i institucions, esdevinguts petits o grans inversors en aquesta modalitat de préstec.

Una altra decisió, qüestionada pel dietarista, serà la de convocar Corts valencianes el 1626 fora del regne, a Montsó, quan les catalanes serien a Lleida i les aragoneses a Barbastre. Les qualificarà de «desdichades», i denuncia la traïció i la por d'un dels representants enviats, el jurat Pallarés, que com «tenia la coa de palla, temia's de les grans traïcions que ell y altres han fet a la ciutat y pobres, no·ls donasen lo guallardó que merexien».⁵⁸

No hi faltaven motius: aquestes Corts de 1626 suposaren una càrrega molt onerosa per al regne de València per l'aprovació d'un quantió «servici», d'1.080.000 lliures, pagador durant quinze anys, en anualitats de 75.000 lliures, sufragades amb noves impositcions, que extorsionarien una població molt delmada per les càrregues contributives.

Però aquests retrets contra el monarca no seran els únics. Així, en l'entrada del 14 d'agost de 1626, ens diu que el vicari general Garcés havia demanat «que tots los dies de diumenge y festes diguesen, en les parròchies, les lletanies; per al bon dirigiment dels negocis del senyor rey. Y aquell se folga y juga,⁵⁹ y destruí los regnes».⁶⁰

També fa esment de la falta de credibilitat en la paraula de Felip IV, quan en l'entrada de 7 de setembre de 1626, relata el cas del confessor a qui havia mort el marquès de Tendilla a punyalades,⁶¹ per reptar en confessió una amiga del noble; i com la germana del sacerdot havia anat a parlar amb el monarca, per a donar-li raó del fet. El dietarista escriurà aquestes lapidàries frases: «Lo rey diuhen que hu sentí molt. Y creu-se com de les demés coses».⁶²

b) La política inflacionista i la carestia de pa i altres vitualles

Una altra vessant de la seua crítica és la política ruïnosa i inflacionista que els tres darrers monarques de la casa d'Àustria duran a terme per tractar de resoldre la falta de numerari, la qual comportarà, indefugiblement —amb la concurrència d'altres factors, com ara anys de males collites o la no arribada dels metalls preciosos de les Índies—, la penúria i carestia de productes alimentaris bàsics.

¶⁵⁷ Vegeu l'entrada 2.514. Altrament, Maximilià CERDÀ DE TALLADA, en la seua *Relació* —vegeu Josep Lozano, «La *Relació Verdadera* de Maximilià Cerdà de Tallada», en *Caplletra* núm. 31, 2001, p. 62, amplia la llista dels possibles censalistes a: «capítols, cleresia o con-

vents, ospitalls, pobles, viudas, cavalers, siutadans y altres». ¶⁵⁸ Vegeu l'entrada 2.779. ¶⁵⁹ Felip III, el seu pare, també tenia fama d'agradar-li molt el joc de cartes. ¶⁶⁰ Vegeu l'entrada 2.814. ¶⁶¹ Entrada de 7 de setembre de 1626. ¶⁶² Ídem.

Sobre aqueix aspecte, el nostre dietarista ens donarà dades sobre el preu del blat, de la quèrna del pa, del vi, de la carn de moltó, dels ous, del peix durant la Quaresma —lluç, abadejo, sardina, llobarros de l'Albufera—, del carbó, de la neu (que tenia aleshores diversos usos) i de l'arròs. Com dels daltabaixos del diner. Així ens conta que els jurats han fet una crida dient que «posarien en certes places de València hòmens experts, per a que triassen los papers de menuts; perquè n'i havia ya molts roÿns». ⁶³ I també que, dos dies després, «posaren dos hòmens a la porta de l'Almodí y tallaven los diners que·ls pareixia, y alguns àssens, ⁶⁴ que·ls portaven per a que·ls tallassen». ⁶⁵

Conjuntura econòmica que atribuirà Porcar, des d'un plantejament fatalista, a una mena de càstig per les culpes dels valencians: «Nostres peccats o volen, que bé no dure per al pobre». ⁶⁶

c) Els contrafurs i desafurs

També la crítica porcariana es referirà als fets que generaven contrafur o desafur. El contrafur era una transgressió —per part del poder civil, eclesiàstic o militar— que conculcava la legalitat foral, i el desafur la privació del dret que atorgava el fur, com ara en les situacions següents:

- Contra els drets i privilegis dels jurats i cavallers, que li farà escriure que ja eren «morts los Centelles, Marrades, Vichs, Pardos, Vilanoves, Castellvins, Pujades, Vallesos, Bessalduchs, Boÿls, Martorells, Cucalons, Peñarrojes y·ls demés defensors de la llibertat de la terra».
- Per la fixació de les reunions dels estaments o Corts fora del regne, com van ser les de Montsó.
- Per la mercé o nomenament, per a un càrrec eclesiàstic o civil, a un no natural dels regnes de la Corona d'Aragó, sobre la qual ens conta alguns casos.

d) Denúncies contra la noblesa valenciana i l'administració foral i municipal

Altres crítiques es dirigeixen a membres de la noblesa autòctona i de l'administració foral o municipal, als qui culpava de col·laborar amb la Corona, en l'aprovació dels tributs que aquesta exigia al poble, a canvi de privilegis. Com podem deduir sobre els tres personatges de què parla en l'entrada de 29 de gener de 1626, als qui cridarà el monarca a Madrid: «don Pau Zanoquera, don Christòfol Frígola, degà de Morvedre y canonge de València, y March Antoni Penarroja. Perquè, al que·s dia, són estats síndichs dels braços y haver fet lo que no devien,

¶ ⁶³ Vegeu l'entrada 1.150. ¶ ⁶⁴ Plural de: 'ases'.

¶ ⁶⁵ Vegeu l'entrada 1.151. ¶ ⁶⁶ Ídem.

en les Corts, contra la ciutat. Y després vingueren molt medrats, ab encomiendes y pensions, en lloch de castigats». ⁶⁷

Els càrrecs de les institucions forals tampoc no n'ixen de buit. Així, quan relata la processó del 5 de novembre de 1622, escriurà: «Aprés seguia la turma ⁶⁸ dels oficials de la Sala, afferrats a ella com a caparres, en les desventurades orelles y anelles d'ella, que una volta afferrats no y à remei que's ne traga; ans bé tostemps diuhen mal d'ella y dita ciutat calla per no haver-i qui's condolga d'ella. Y axí està tan trista y desconsolada que no pot quexar-se per la tanta y tan gran opressió que té dels matexos que d'ella viuhen y diuhen tan mal d'ella, y no poden apartar-se'n. Ni y à qui la remedie, per estar tan oppresa». ⁶⁹

En octubre del 1626, mossén Porcar escriurà, més que una entrada, una llista dels greuges comesos contra els valencians en les Corts d'aquell any: «En estos desdichats dies concordaren los traditors de la pàtria de donar tyrànicament lo donatiu que, contra sa voluntat havien extorsits [i] malament havien promés al seu rey, contra tota justícia, rahó y lley. Puix no u podien donar y imposaren lo vectigal, ⁷⁰ exactió ⁷¹ y gabela ⁷² de la xexantena del vi.

»Déu que est molt pacient, misericordiós y justicier, la amostre contra'ls traïdors y infames a Déu, pàtria [i] furs de la terra, que contra'ls pobres han fet, per fer-se a ells». ⁷³

També ens parla Porcar d'altres corrupteles, com ara la de donar una plaça de docent o títol acadèmic en l'Estudi General al fill del viced canceller Roig, sense meréixer-s'ho: «Estos dies, los molt il·lustres señors jurats de València, com a persones doctes y circunspectes, donaren una examinatura de Theologia a fra Roig, fill del viced canceller Andreu Roig, ans de ser doctor en Theologia. Miren quina confiança es pot tenir del govern de tal gent». ⁷⁴ També farà referència a la retòrica interessada dels notaris, dels qui dirà, amb certa sorna, que són «els senyors allargadors d'etcèteres». ⁷⁵

e) El clergat regular i la Cúria vaticana

Un altre punt són les crítiques i acusacions contra el clergat regular i la Cúria. Generalment contra els ordes dels dominics i franciscans, una majoria dels quals, encara que no tots, s'havien destacat pel seu antisimonisme. Així, en l'entrada del 19 d'octubre de 1612, en referir-se al sermó de fra Vreta o Urreta a Predicadors, contra la canonització de mossén Simó i la commoció popular que hi va comportar, ens contarà que «En est temps, anava en augment la persecu-

¶ ⁶⁷ Vegeu l'entrada 385. ¶ ⁶⁸ En l'accepció d'esquadró de trenta genets o de multitud o turba. ¶ ⁶⁹ Vegeu l'entrada 2.226. ¶ ⁷⁰ Tribut imposat al transport de mercaderies. ¶ ⁷¹ Exacció: percepció de tributs. ¶ ⁷² Gabela o gabe-

lla: impost que es cobrava damunt la compra de certs articles de primera necessitat, com ara el vi, l'oli, la sal, etc. ¶ ⁷³ Vegeu l'entrada 2.867. ¶ ⁷⁴ Vegeu l'entrada 1.659. ¶ ⁷⁵ Entrada 1.875.

tió dels frares contra mosén Simó y lo hàbit eclesiàstich». També ens conta, dos anys després, que un franciscà, acusat de matar dos homes a Alacant, n'apunyalà altres dos que estaven sopant. I ens diu que «per ser frare, y cosa tan pública y notòria y de la manera dita, no se'n féu res... Que si fóra secreta, y de Sent Pere,⁷⁶ se feren grans aclamacions».⁷⁷

De crítiques contra la Cúria vaticana només n'hem trobades una, referent als nomenaments dels bisbes de Tortosa i Mallorca pel rei Felip IV, en què acusa, vetladament, la institució romana de venalitat de càrrecs eclesiàstics amb aquestes paraules: «Y també dien que al bisbe de Barcelona, nomenat don Visent Sentist, lo havia nomenat en bisbe de Tortosa, y a don Baltazar de Borja, bisbe de Mallorca, lo havia elet de Tarragona. Y d'estes resolucions los pesa molt als de Roma, que's fan richs ab estos moviments».⁷⁸

Com podem veure al llarg d'aquests exemples, hem d'agrair al beneficiat de Sant Martí que, gràcies a la seua activitat memorialística, ens haja transmés un estat d'opinió de la societat de la seua època —o d'una part de la mateixa— amb les seues crítiques contra les autoritats, que són ben difícils de detectar en altres dietaris d'aleshores.

CONSIDERACIONS SOBRE EL TEXT MEMORALÍSTIC DE PORCAR

Tanmateix, tot i l'inicial atractiu generat pel text de Porcar des de l'edició de Castañeda Alcover el 1934, són escassos, i distanciat en el temps, els estudis centrats en el dietari o en el seu autor.

Només coneixem: a) el pròleg de Vicente Castañeda Alcover a la seua edició, abans esmentada; b) els assaigs que li dedicarà Joan Fuster en *Poetes, moriscos i capellans*,⁷⁹ l'any 1962; c) la introducció que escriurà per a l'edició de l'antologia de textos porcarians Ferran Garcia Garcia,⁸⁰ de 1983; d) la comunicació de Carles Batlle i Jordà i August Rafanell Vall-llosera, presentada al II Congrés Internacional de la Llengua Catalana el 1986, titulada «Algunes consideracions sociolingüístiques sobre els dietaris de Porcar, Vic i Sòria»,⁸¹ publicada el 1989; e) les reflexions i comentaris que dedica Enric Sòria al beneficiat de Sant Martí o al seu dietari, en l'excel·lent llibre *Mentre parlem. Fragments d'un diari iniciàtic*⁸²

¶⁷⁶ És a dir, eclesiàstic, del clergat secular. ¶⁷⁷ Vegeu l'entrada 1.135. ¶⁷⁸ Vegeu l'entrada 2.885. Citat per J. FUSTER, *Poetes, moriscos i capellans*, València, L'Estel, 1962, p. 439. ¶⁷⁹ Publicat per primera vegada a l'editorial L'Estel, València. ¶⁸⁰ Editat per la Institució Alfons el Magnànim, Biblioteca d'Autors Valencians, núm. 6, de València. ¶⁸¹ Vegeu C. BATLLE JORDÀ i A. RA-

FANELL VALL-LLOSERA, «Algunes consideracions sociològiques sobre els dietaris de Porcar, Vic i Sòria», en *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana, VIII, Àrea 7, Història de la Llengua*, València, Institut de Filologia Valenciana, 1989, pp. 260-289. ¶⁸² E. SÒRIA, *Mentre parlem. Fragments d'un diari iniciàtic*, Barcelona, Edicions 62, 1991, p. 154.

(1991) i f) el meu article «Mossén Pere Joan Porcar: testimoni crític del Barroc valencià» (2004).⁸³

De tots ells, i sense cap de dubte, tenen gran interès els esplèndids sis assaigs⁸⁴ escrits per Joan Fuster el 1962 sobre el dietari, en *Poetes, moriscos i cape llans*, concretament en el capítol «La València del segle XVII a partir d'un dietarista eclesiàstic», que seran com una mena de cap de brot que augmentarà l'atenció i interès del text de Porcar en historiadors i lingüistes.

La valoració fusteriana, però, és dual, i diversa, i es refereix tant al continent com al contingut del dietari. Pel que fa al continent, les seues qualificacions no són massa benèvols. Perquè tot i adjectivar la transcripció paleogràfica de Castañeda com a «deplorable», tampoc no estalviarà mordacitats per a mossén Porcar, qualificant el text del dietarista com de «feixuga opacitat», de «lectura gaire confortable», de «crapulosa sintaxi»,⁸⁵ amb una «afició obsessiva per les notícies macabres».⁸⁶ Encara més: dirà del beneficiat de Sant Martí que: «Porcar és un escriptor infecte, i només té la disculpa d'haver escrit sense la menor pretensió literària: disculpa mínima, en tot cas».⁸⁷

Personalment crec que aquesta valoració és una mica injusta, perquè el dietari que ens ha arribat no és un text publicat o a punt de publicar, un text afaïonat pel desig de claredat i rigor expositiu, corregit prèviament per criteris morfològics i sintàctics d'impressió. Allò que ens ha arribat és un esborrany, probablement un primer esborrany, un text escrit pensant en una ulterior o ulteriors correccions. Només cal fer un colp d'ull al manuscrit per comprovar-ho i, a més a més, tenir en compte que ben pocs són els escriptors o escrividors, i ben insòlits, que escriuen amb certa cura i a raig fet, és a dir sense posteriors esmenes i modificacions.

Potser si haguéssim tingut l'obra impresa no hauríem pensat, certament, que era una obra fonamental de la nostra literatura —ben escasses, d'altra banda, en aquells anys del Barroc—, però tampoc no hauria rebut aquestes qualificacions tan inclements. Valoracions de Joan Fuster, que en *La decadència al País Valencià*, publicada el 1985, cauran també fulminants sobre un bon nombre dels dietaristes del XVII, ja que ens diu: «En el segle XVII, només alguns curials —la dinastia dels Ortí, per exemple— sabien a què atènyer-se: per professió havien d'escriure en català, i en un català digne, i procuraven buscar-se solucions. Ells

¶⁸³ Publicat en el catàleg de l'exposició *Escriptors valencians de l'Edat Moderna*, el comissari de la qual va ser Vicent Josep Escartí, València, Generalitat Valenciana, l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i Museu de Belles Arts, 2004, pp. 149-160. ¶⁸⁴ Que tenen com a títols: «Història, dada i opinió», «Un segle excitat», «Problemes valencians», «Professió de fe», «Un

veí impecable» i «La bufa del bou, tot aire».

¶⁸⁵ Vegeu J. FUSTER, *Poetes, moriscos...*, op. cit., p. 436. ¶⁸⁶ Cosa que no era gens d'estranyar, ja que de cada persona finada que soterrara la seua parròquia ell podia cobrar, si participava en el sepeli, l'emolument que li pertocava. ¶⁸⁷ Vegeu J. FUSTER, *Poetes moriscos...*, op. cit., p. 498.

no feien literatura. Buròcrates, només escrivien actes, informes, cartes, i de tard en tard, alguns versos, alguna “dedicatòria” de llibres de festes: podien sortir-se’n sense dificultats. Tampoc no aspirava a “literat” el ciutadà subaltern (Joan Porcar, Joaquim Aierdi, etc.) que redactava dietaris, i es deixava endur per la inèrcia incontrolada del llenguatge quotidià: la prosa dels dietaristes acostuma a ser sintàcticament demencial, pobra de vocabulari i molt acastellanada. No existia, de fet, un “model” d’idioma equivalent al que tenien el castellà, el francès o l’italià.⁸⁸

Així, pel que fa a Porcar com autor o escriptor, no massa destre en recursos d’escriptura, també hi ha una altra possibilitat o indicatiu que podria qüestionar o, si més no, atenuar aquestes valoracions: la competència fraseològica o la verbal⁸⁹ que desplega Porcar en el dietari, gens desdenyables, que en el segon cas es xifra en aproximadament mil dos-cents verbs, el que palesa un bon domini, si més no, del lèxic verbal.

Tanmateix, Fuster no jutja el contingut de forma tan negativa, ja que el considera com una rica font de dades sobre el Barroc, de gran utilitat en l’estudi de la història local i, per consegüent, de la nacional. Dit també d’altra manera pel mateix autor: «Sigui com sigui, i cenyint-nos a València i a les seves comarques, Porcar, i els Vich, i els altres analistes contemporanis són, amb les seves escriptures, un pulcre mirall del barroquisme ambient»⁹⁰ que matisa i completa fets rellevants d’aleshores i, en paraules també de l’assagista de Sueca, sobre «la manera que varren ser acceptats per la societat els esdeveniments en qüestió».⁹¹

A l’interès de dietari, pel que fa al seu contingut, caldria afegir-hi el seu component de veritat, per una senzilla raó: els dietaris són d’ús privat, lliure i personal i, generalment, d’accés restringit a l’autor. Els quals, encara que no pretenguen crear opinió, com diu Joan Fuster, la poden representar perfectament. Així, el text memorilístic de Porcar és paradigmàtic, des d’aqueixa vessant, pel fet d’expressar, recollir, reportar o fer-se ressò de les opinions de la seua classe social que, a vegades, això sí, contenen una gran acritud.

Per tant, bé siga per inèrcia, bé siga per comoditat, però també, per què no? per compromís, completament coherent amb les seues idees foralistes, i llevat d’alguns incisos, com la transcripció de documents en castellà o en llatí, la llengua majoritàriament amb què escriu el dietari serà el vernacle. El que suposa una mostra palesa, si més no, de resistència cultural, encara que aquesta resistència puguen o puguem qualificar-la de ‘passiva’.

¶⁸⁸ Vegeu *La decadència al País Valencià*, Barcelona, Curial, 1985, pp. 139 i 155. ¶⁸⁹ Vegeu l’Apèndix de la nostra tesi doctoral sobre el Dietari de

mossén Porcar, Departament de Filologia Catalana, Universitat de València, 2008. ¶⁹⁰ Vegeu *Poetes, moriscos...*, op. cit., p. 442. ¶⁹¹ *Ibid.*, p. 432.

ESTUDI LINGÜÍSTIC

El text serà escrit per Porcar a mesura que transcorre el temps, sovint amb una entrada diària, però no sempre, encara que això no exclou que vaja completant-lo amb dades i notícies de redacció posterior. És a dir, com ja hem comentat abans, es tracta d'un manuscrit d'autor, on sovintegen els incisos, les anotacions, les rectificacions, les línies ratllades, els casos de negligència i la deixadesa o manca d'homogeneïtat o coherència en els aspectes ortogràfics i sintàctics.

Tot i això, a l'estudi lingüístic caldria remarcar:

- la utilització de grafies híbrides 'ñy' o castellanitzants 'ch';
- els dobles i fins triplets d'un mateix mot: *Baltasar/Baltazar/Balthazar*; *Catalina/Catherina/Caterina*; *Desamparats/Desemparats*; *dimars/dimats*; *diumenge/deumenge*; *fonch/fou*; *Margarida/Margalida*; *micer/miçer/miser*, etc. a vegades, fins i tot, en la mateixa entrada;
- l'ús dels demostratius reforçats al costat dels simples;
- alternances verbals dels infinitius *tenir/tindre*, *valer/valdre* i *venir/vindre*;
- en alguns casos, l'ús reiterat de formes verbals d'un mateix verb, com a recurs estilístic: *veneren ben venuts*, *havent de haver*, *camí caminant*, *entrant que acabaren de entrar*, etc.
- els errors morfològics i sintàctics en frases mal construïdes o mancades de concordança de nombre amb substantius o temps verbals;
- un bon nombre de llatinismes i locucions llatines, de valencianismes i de castellanismes;
- la gran riquesa de locucions, modismes i grups sinonímics del text.

Trets, aquests, que, en certa manera, reflecteixen un estat de la situació del català escrit, sobre el qual han tingut incidència diversos factors determinants, com ara:

- la mateixa configuració textual del manuscrit, escrit 'tal com raja';
- el subdialecte apitxat del valencià central que ell parla quotidianament;
- l'adscripció eclesiàstica de Porcar, amb l'òbvia influència del llatí, que tot i haver perdut ja el seu estatus de llengua internacional, té gran vigència i ús, a més de en l'àmbit litúrgic, en escrivans, notaris, teòlegs i científics. I que, fins i tot, s'empra en l'intercanvi epistolar de persones cultes;
- la progressiva castellanització cultural i lingüística, que afecta bona part de la classe dirigent, civil, eclesiàstica i nobiliària, de la ciutat de València. On el castellà ja s'ha convertit, sense més pal·liatius, en llengua del poder;
- el període de temps, tan extens, en què escriu el dietari.

I també altres, però d'una manera més tangencial, com ara:

- la implantació de la impremta, amb la difusió del llibre en castellà, molt més rendible econòmicament que l'editat en català;
- el degoteig d'immigrants aragonesos i, en menor quantitat, de castellans, que en els darrers cents anys s'havien integrat a la ciutat;
- el teatre,⁹² que era una diversió molt freqüent a la ciutat i es representava en l'idioma del poder. Espectacle que hagué de ser un factor decisiu en el procés de castellanització de la classe dominant;
- l'homilètica que es feia en castellà aleshores. Un aspecte sobre el que caldria investigar més. Sabem que el Concili de Tours del 813, per una raó d'eficàcia pastoral, va recomanar el vernacle i no el llatí. I pensem que al final del segle XV i primeries del XVI els sermons encara es farien a València, majoritàriament, en català. Però aqueixa situació començarà a canviar, primer amb lentitud, i després més ràpidament, en el segle XVI, i a favor de la llengua del poder, el castellà. Així, pel que fa al segle XVII sabem, pel *Llibre de les Assistències i Funcions* (1663), de Joan Baptista de Valda, que de la quarantena de celebracions que es fan a València durant l'any, només en quatre oficis religiosos «predica lo predicador de la ciutat en llengua valenciana».⁹³ Altrament, tot i que Porcar només cita en el seu dietari dos oficis religiosos amb oratòria sacra en català, també en citarà només dos en castellà;
- i, finalment, la desafecció lingüística del català per part de la Universitat.

També hem de pensar que el dietarista escriu el seu text al llarg de quaranta anys, i que durant aqueixa època a la ciutat de València esdevenen tota una sèrie de canvis lingüístics.

Pel que fa a l'idioma, el dietari és simptomàtic d'una situació de crisi nacional i cultural, on els canvis fonètics i morfosintàctics, que experimenta la parla col·loquial, tenen el seu correlat en les grafies, les quals reflecteixen i consoliden els trets distintius d'allò que, en el futur, serà el subdialecte apitxat del valencià central. Modalitat empobrida de la llengua, tant lexicalment com en les construccions sintàctiques i les variants fonològiques.

Tanmateix, i malgrat tots aqueixos condicionants d'aculturament, les entitats forals, que ja viuen un període de recessió, com també els escrivans, notaris i alguns clergues, continuen redactant o omplint papers —potser més per inèrcia que per esperit de resistència— en la llengua del país i, entre ells el nostre die-

¶ ⁹² Vegeu sobre aquest tema els articles de Joan Fuster, «Confusions de llengua», en *Heretgies, revoltes i sermons*, Barcelona, Selecta, 1968, pp. 161-168, després publicat a *Estudis d'Història Cultural*, amb pròleg i selecció de Francesc Pérez Moragón, Castelló de la Plana, Universitat Jau-

me I, 1992, pp. 129-136, i Joan FUSTER, «Decadència i castellanització», *Caplletra*, 1, 1986, pp. 28-35. ¶ ⁹³ Sobre els sermons en vernacle al XVII, vegeu també V. J. ESCARTÍ, «Unes reflexions sobre la poesia del Barroc en valencià», en *Escriptors valencians de l'Edat Moderna*, art. cit., p. 189.

tarista. Perquè, tot i no escapar d'aqueix context esquizolingüístic que comporta la diglòssia i la «pèrdua d'unitat de la personalitat lingüística»⁹⁴ —com tampoc no podrà evitar-ho mossén Vicent Torralba,⁹⁵ autor de *Memòries Curioses (1609-1651)*—, Porcar escriurà un dietari que, malgrat el seu estil descurat, potser maldestre i amb trets arcaics i grafies diverses, on de tant en tant deixa caure algun castellanisme o llatinisme flagrant o pertinaç, té una llengua vivaç, de gran vitalitat, amb una gran riquesa de topònims, girs, modismes i lèxic verbal que aconseguirà seduir l'assagista de Sueca. Un document excepcional, on és més important el que es diu que com es diu, i que encara guarda, malgrat tot, consciència de la tradició gràfica autòctona.

★ ★ ★

Agraïments: al doctor Vicent Josep Escarti i Soriano, director de la tesi, i a la meua esposa, Magda Añón i Espert, per la seua gran ajuda.

CRITERIS D'EDICIÓ

La transcripció dels vora cinc-cents cinquanta folis del dietari de mossén Porcar, escrits en *recto* i *verso*, s'ha fet a partir del manuscrit original que es troba a l'arxiu de la Real Academia de la Historia de Madrid amb la signatura: 12-3-6:G.70.

Hem procurat de respectar les particularitats del text original, tant les gràfiques, com les morfològiques i sintàctiques. Tanmateix, per tractar-se d'una transcripció filològica i no paleogràfica, hem seguit els criteris acadèmics usuals en les obres de gènere memorialístic, que tenen com a referent les normes de la col·lecció «El Nostres Clàssics» de l'editorial Barcino, és a dir:

1. Conservem les grafies tradicionals.
2. Puntuem i separem els mots segons les convencions i els usos actuals.
3. Accentuem el text d'acord amb les regles ortogràfiques vigents; a més a més, per coherència, i pel que fa a la vocal *e* tònica, ho fem segons el sistema català occidental, a què correspon el text del dietari de Porcar.
4. Respectem les lletres originals, però regularitzem les grafies *i/j*, *f/s*, *u/v* i *c/ç*, d'acord amb els usos actuals.
5. Desenvolupem les contraccions i reduccions.
6. Substituïm *ll* per *l·l*, quan aquestes grafies tenen valor geminat.

¶⁹⁴ Vegeu G. BIBILONI, «Esquizoglòssia», *Diari de Balears*, 30 de març de 2005. ¶⁹⁵ Vegeu A. FER-RANDO, «Les *Memòries Curioses* (1609-1651) de

mossén Vicent Torralba», *L'Aiguadolç. Revista de Literatura*, núm. 21, Dossier: La literatura privada als Països Catalans, primavera de 1995, pp. 37-64.

7. Apliquem el criteri normatiu de l'ús de majúscules i minúscules.
8. Usem la dièresi i el guionet d'acord amb la normativa actual.
9. Despleguem les sigles i les abreviatures.
10. Emprem l'apòstrof en els casos en què el text expressa la sinalefa, com ara 'Thomàs de Spinosa' passa a 'Thomàs d'Espinosa'. Però respectem la grafia original quan no s'hi dóna: 'la esquerra', 'la epístola', etc.
11. Pel que fa a les formes verbals del verb 'haver': 'ha' 'he', quan no duen la 'h', van accentuades de la següent manera: 'à' i 'é'.
12. Emprem el punt volat per a indicar l'elisió de vocals en aquelles reduccions que no tenen representació gràfica en la normativa actual.
13. Usem les cometes per indicar citacions textuais.
14. Escriguem en cursiva els mots que trobem en una llengua diferent al català i que així hagué de percebre'ls mossén Porcar. Però en redona si van entre comentes.
15. Per facilitar la comprensió del text hem posat les paraules o grafies sobrerres entre fletxes (< >); aquelles que hi mancaven, per oblit o destrucció de l'original, entre claudàtors ([ ]), i la resta de característiques gràfiques en notes a peu de pàgina.
16. Així mateix, s'han suprimit, per reiteratives, les referències a l'any i el mes que figuren en les datacions de les entrades del dietari.
17. Les referències internes al manuscrit que va fer l'autor es transcriuen entre parèntesis, en cos menor i amb cursives.

BIBLIOGRAFIA

- AIERDI, Joaquim: *Notícies de València i son regne (1661-1679)*, edició i estudi a cura de Josep Vicent Escartí, Barcelona, Barcino, 1999.
- ALCOVER, Antoni i Francesc B. MOLL: *Diccionari Català Valencià Balear*, Palma de Mallorca, Editorial Moll, 1978, 10 vols.
- ALLAM, Malik: *Journaux intimes. Une sociologie de l'écriture personnelle*, París i Montreal, L'Harmattan, 1996.
- ALONSO HERNÁNDEZ, José Luis: *El lenguaje de los maleantes españoles de los siglos XVI y XVII: la Alemania. Introducción al léxico del marginalismo*, Salamanca, Universidad de Salamanca, 1979.
- ANDRÉS, M.: «Místicos y alumbrados en la cornisa valenciana (1565-1675)», en *Enigmas de la Iglesia valenciana*, València, 1997, pp. 143-156.
- ANDRÉS ROBRES, Fernando: «Una ciudad eclesial y eclesiática. La riqueza del clero», en Antoni Furió (dir.), *Historia de la ciudad de Valencia*, València, Levante-EMV-Universitat de València, 1999, pp. 289-290.
- (2005): «Interesados creadores de opinión: trazas y piezas de memorialismo justificativo en la temprana producción autobiográfica española (siglos XVI y XVII). Notas para su estudio», *Manuscrits*, núm. 23, pp. 59-76.
- APARICI GILART, Ignacio: *Vida del venerable mosén Francisco Gerónimo Simón, Valenciano y Beneficiado de la Real Iglesia Parroquial del apóstol San Andrés de esta ciudad de Valencia*, Biblioteca Universitària de València, 1706, ms. 43.
- Arte en la Corte de los Archiducos de Austria, El. Isabel Clara Eugenia (1598-1633). Un reino imaginado*, catàleg de l'exposició que tingué lloc al Palau Reial de Madrid, Madrid, 1999.
- BAIXAULI, Isabel: «El treball domèstic femení en la València del Siscents. De Polònia Seu a la casa de mossén Aierdi», *Estudis*, núm. 30, 2004, pp. 133-156.
- BALAGUER, E., Joaquim ESPINÓS i Maria Àngels FRANCÉS: *Literatura autobiogràfica. Història, memòria i construcció del subjecte*, Paiporta, Denes, 2007.
- Barcelona en temps dels Àustria. La vida a la ciutat en el Renaixement i el Barroc 1492-1714* (1996), Barcelona, Museu d'Història de la Ciutat, 1996, catàleg.
- BATLLE JORDÀ, Carles i August RAFANELL VALL-LLOSERÀ: «Els dietaris de Porcar, Vic i Sòria», en *II Congrés Internacional de Llengua Catalana VIII, Àrea 7, Història de la Llengua*, València, Institut de Filologia Valenciana, 1989, pp. 258-288.
- BAU BURGUET, J.: «El esposo de María (el venerable Francisco Jerónimo Simó)», en *Flores del clero secular*, València, 1918, vol. I.
- BELENGUER CEBRIÀ, Ernest: *Cortes del reinado de Fernando el Católico*, València, Universitat de València, 1972.
- BENAVENT, Ignacio i José AGRAMUNT: *Memoria escrita, historia viva. Dos dietarios valencianos del seiscientos*, introducció, transcripció i notes a càrrec d'Emilio Callado Estela i Alfonso Esponera Cerdán, València, Ajuntament de València, 2004.
- BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, Rafael: *Heroicas decisiones: la monarquía católica y los moriscos valencianos*, València, Institució Alfons el Magnànim, 2001.

- BENITO DOMÉNECH, Fernando: *Juan Sariñena (1545-1619). Pintor de la Contrarreforma en Valencia*, València, Conselleria de Cultura i Esport-Museu de Belles Arts, 2007, catàleg de l'exposició.
- BEUTER, Pere Antoni: *Primera part de la Història de València*, edició a cura de Josep Vicent Escartí, València, PUV, 1998.
- BIBILONI, Gabriel: «Esquizoglòssia», *Diari de Balears*, Plana de Mallorca, 30-III-2005.
- BLEDA, Jaime: *Corónica de los moros de España. 1618*, amb un estudi introductori de Bernard Vincent i Rafael Benítez Sánchez-Blanco, València, Ajuntament de València-Universitat de València, 2001.
- BORJA, Joan, Joaquim ESPINÓS, Anna ESTEVE i Maria Àngels FRANCÉS (eds.): *Diaris i dietaris*, Paiporta, Denes, 2007.
- BORONAT y BARRACHINA, Pascual: *Los moriscos españoles*, volums I i II, Valencia, Imp. Francisco Vives y Mora 1901.
- BOU, Enric: *Papers privats. Assaig sobre les formes literàries autobiogràfiques*, Barcelona, Edicions 62, 1993.
- BRENAN, Gerald: *San Juan de la Cruz*, traducció de Jaume Reig, Barcelona, Plaza & Janés, 2001.
- BRUGERA, Jordi: *Llibre dels fets del rei en Jaume*, Barcelona, Barcino, 1991, 2 vols.
- CALLADO ESTELA, Emilio: «Aproximación a los simonistas. Una contribución a los defensores de la beatificación de Francisco Jerónimo Simó», *Estudis*, núm 23, 1997, pp. 149-183.
- «Simonismo y luchas de poder en la corte de Felipe III y Felipe IV. Los hermanos Aliaga y el intento de beatificación de Francisco Jerónimo Simó», *Escritos del Vedat. Revista de la Facultad de Teología de San Vicente Ferrer*, XIX, 1999, pp. 251-270.
- *Devoción popular y convulsión social en la Valencia del Seiscientos. El intento de beatificación de Francisco Jerónimo Simó*, València, Institució Alfons el Magnànim, 2000.
- *Iglesia, poder y sociedad en el siglo XVII. El arzobispo de Valencia fray Isidoro Aliaga*, València, Biblioteca Valenciana, 2001.
- *Immunitat eclesiàstica y delincuencia en el siglo XVII. Los arzobispos de Valencia y la pacificación del reino (1612-1699)*, València, Biblioteca Valenciana i Conselleria de Cultura i Educació, 2003.
- CANET, José Luis: «Literatura i impremta durant el segle XVI a València», en el catàleg de l'exposició *Escriptors valencians de l'Edat Moderna*, València, Generalitat Valenciana, Acadèmia Valenciana de la Llengua i Museu de Belles Arts de València, 2004, pp. 19-31.
- CANET, José Luis, Evangelina RODRÍGUEZ i José Luis SIRERA: *Actas de la Academia de los Nocturnos – Vol. I (Sesiones 1-16)*, València, Edicions Alfons el Magnànim, 1988.
- CAMPS, Concha i Francisca RUBIO: «La ciudad conventual», en Antoni Furió (dir.), *Historia de la ciudad de Valencia*, València, Levante-EMV-Universitat de València, 1999, pp. 308-311.

- CÁRCEL ORTÍ, M.ª M.: «La diócesis de Valencia en el 1617 (Un informe presentado por el arzobispo Aliaga)», *Anales Valentinos* núm. 4, 1978, pp. 86-148.
- «La diócesis de Valencia en el 1622 (Segundo informe del arzobispo Aliaga)», *Anales Valentinos*, núm. 6, 1979, pp. 69-139.
- «La diócesis de Valencia desde 1627 hasta 1646 (Los últimos informes del arzobispo Aliaga)», *Anales Valentinos*, núm. 6, 1980, pp. 119-149.
- *Relación sobre el estado de las diócesis valencianas*, València, 1989, 3 vols.
- CÁRCEL ORTÍ, V.: *Historia de la Iglesia en Valencia*, València, 1986, 2 vols.
- CARRERES ZACARÉS, Salvador: *Ensayo de una bibliografía de libros de fiestas celebradas en Valencia y su antiguo reino*, València, Imprenta Hijo de F. Vives Mora, 1925.
- CASEY, James: *El reino de Valencia durante el siglo XVII*, Madrid, 1983.
- «El pare Simó i els valencians», *El Contemporani*, núm. 10, 1996, pp. 7-10.
- «“Una libertad bien entendida” los valencianos y el estado de los Austria», *Manuscrits*, núm. 17, 1999, pp. 237-252.
- CASTELLÓ, Alfredo: «Plumas blancas, plumas negras», *Levante*, «En domingo», 10-XII-2000, p. 8.
- CATALÀ DE VALERIOLA, Bernardo: *Autobiografía y justas poéticas*, amb un pròleg de Salvador Carreres Zacarés i una introducció del baró de Sant Petrillo, València, Acció Bibliogràfica Valenciana, 1929.
- CATALÀ GORGUES, Miguel Ángel, Francesc FUSTER PELLICER, Joan J. GAVARA PRIOR, Vicenç ROSELLÓ VERGER, Francisco TABERNER PASTOR i José Vicente VERGARA PERIS (2003): *El plano de Valencia de Tomás Vicente Tosca (1704)*, amb fotografies i reproduccions de Paco Alcántara, València, Conselleria de Cultura, Educació i Esport i Ajuntament de València, 2003.
- CERVANTES, Miguel de: *Don Quijote de la Mancha*, edició del IV Centenari, Madrid, RALE i Asociación de Academias de la Lengua Española, 2005.
- CLIMENT, Josep, Joan FUSTER, Sebastià GARCIA MARTÍNEZ, Joan REGLÀ i Trini SIMÓ: *Història del País Valencià. De les Germanies a la Nova Planta*, volum III, Barcelona, Edicions 62, 1989.
- CLIMENT, Vicent: «L'arquebisbe Joan Vich d'Alzira», en *Levante-EMV*, «Historia Viva», 2008, p. 33.
- COROMINES, Joan: *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, Barcelona, Curial i Caixa de Pensions «La Caixa», 1991, 9 vols.
- Las Cortes valencianas de Felipe III (1607)*, edició facsímil amb una introducció d'Eugenio Císcar Pallarés, València, Universitat de València, 1973.
- CRUSELLES GÓMEZ, Josep Maria: *Els notaris de la ciutat de València: activitat professional i comportament social a la primera meitat del segle XV*, Barcelona, Fundació Noguera, 1998.
- DALMAU BUSQUETS, Joan: *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La Crònica de Jeroni de Real (1626-1682)*, Col. Abad Oliva, núms. 136 i 140, Barcelona, Publicacions Abadia de Montserrat, 1994.

- DANVILA COLLADO, M.: *El poder civil en España*, volum II, Madrid, 1885.
- DELEITO y PIÑUELA, José: *También se divierte el pueblo*, Madrid, Alianza Editorial, 1988.
- DÍAZ-PLAJA, F.: *La vida y época de Felipe III*, Barcelona, Planeta, 1997.
- Diccionari de la Llengua Catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2007.
- Diccionario de la Lengua Española*, Madrid, Real Academia Española, 2001, 2 vols.
- Diccionari Històric de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992.
- Diccionario Larousse de la Pintura*, Barcelona, Planeta-Agostini, 1987.
- DÍAZ-PLAJA, F.: *La vida y la época de Felipe III*, Barcelona, Planeta, 1997.
- DIDIER, Béatrice: *Le journal intime*, París, PUF, 1976.
- Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, introducció, selecció i transcripció de Vicent Josep Escartí, València, Institució d'Alfons el Magnànim, 2001.
- Dietaris de la Generalitat de Catalunya. Anys 1611-1623*, volum IV, dirigit per Josep Maria Sans y Travé, a cura de Joan Comasòlives i Font, Gemma Escrivà i Bonastre, M. Cristina Forns de Ribera, Mercè Gras i Casanovas i Daniel Rubio i Manuel, índex de Ramon Sarobe i Huesca i pròleg de Xavier Torres i Sans, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1997.
- DOMÈNECH, Joan de Déu (2001), «Cocodrils i balenes a les esglésies», en *Locus amoenus* núm. 5, Barcelona, pp. 273-278.
- DURAN, Eulàlia: *Cròniques de les Germanies*, València, Tres i Quatre, 1984.
- ELIOTT, J. H.: *El conde-duque de Olivares*, traducció de Teófilo de Lozoya, Barcelona, Crítica, 1990.
- ESCARTÍ I SORIANO, Vicent Josep: «Unes consideracions sobre la dietarística valenciana del segle XVII», *Caplletra*, núm. 9, 1990.
- «Intimitat i publicitat a l'àmbit de l'escriptura privada en el segle XVII: el cas de mossén Aierdi», *Estudis Castellonencs*, núm. 6, 1995, pp. 459-466.
- «La memòria de la pesta: Notes de lectura a propòsit dels escrits de Miquel Parets», *L'Aiguadolç. Revista de Literatura. Dossier: L'escriptura privada als Països Catalans*, núm. 21, 1995, pp. 65-70.
- «El barroc i la nostra literatura», en el monogràfic *Les lletres barroques*, *Saó*, núm. 202, 1996, pp. 26-27.
- *Memòria privada*, València, Tres i Quatre, València, 1998.
- «Joaquim Aierdi i les *Notícies de València i son regne (1661-1679)*», *Caplletra* núm. 31, 2001, pp. 75-88.
- pròleg al catàleg de l'exposició *Escriptors Valencians de l'Edat Moderna*, València, Generalitat Valenciana, Acadèmia Valenciana de la Llengua i Museu de Belles Arts de València, 2004.
- «Unes reflexions sobre la poesia del Barroc en valencià», en el catàleg de l'exposició *Escriptors valencians de l'Edat Moderna*, València, Generalitat Valenciana, Acadèmia Valenciana de la Llengua i Museu de Belles Arts de València, 2004, pp. 177-192.

- *Pere Esteve i Puig. Escrits valencians*, edició i pròleg de Vicent Josep Escartí, València, Institució d'Alfons el Magnànim, 2005.
- «El bisbe Andreu Capella», *Saó*, núm. 256, 2006, p. 7.
- «Notícia sobre la literatura memorialística al País Valencià, del segle XIV al XIX», en *Manuscrits*, núm. 28, 2010, pp. 181-205.
- ESCARTÍ, Vicent J. I Rafael ROCA: «Ideologia en l'obra de Vicent Manuel Branchat», en *Escalante i el teatre del XIX (Precedents i pervivències)*, a cura de F. Carbó, Ramon X. Rosselló i Josep L. Sirera, València, Universitat de València, 1997, pp. 57-84.
- ESCOLANO, Gaspar: *Décadas de la Historia de la Insigne y Coronada Ciudad y Reyno de Valencia*, València, Pedro Patricio Mey, 1610-1611, edició en facsímil, València, Universitat de València, 1972, 6 vols.
- ESPLUGUES, Josep: *Memòries d'un capellà del segle XVIII*, edició a cura d'Emili Casanova, València, IVEI, 1989.
- ESQUERDO, Onofre: *Nobiliario valenciano*, toms I i II, València, Biblioteca Valenciana, 2002.
- ESTRELA, Josep Enric: «Llengua i administració en els segles XVI i XVII», en el monogràfic *Les lletres barroques*, *Saó*, núm. 202, 1996, pp. 22-23.
- FALCÓ, fray Jaime: *Historia de algunas cosas notables pertenecientes a este Convento de Predicadores de Valencia*, Biblioteca Universitària de València, 1628, ms. 468.
- FELIPO ORTS, Amparo: «La actitud institucional ante el proceso de beatificación de Francisco Jerónimo Simó», *Estudis*, núm. 23, 1997, pp. 117-148.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni: «La formació històrica del valencià», en *II Congrés Internacional de Llengua Catalana de 1986, Àrea 7, Història de la Llengua*, a cura d'Antoni Ferrando, València, Institut de Filologia Valenciana, 1989, pp. 399-428.
- «Les *Memòries Curioses* (1609-1651) de mossén Vicent Torralba», en *L'Aiguadolç. Revista de Literatura. Dossier: L'escriptura privada als Països Catalans*, núm. 21, 1995, pp. 37-64.
- «L'obra literària de Pere Jacint Morlà (ca. 1600-ca. 1656)», en el catàleg de l'exposició *Escriptors valencians de l'Edat Moderna*, València, Generalitat Valenciana, Acadèmia Valenciana de la Llengua i Museu de Belles Arts de València, 2004, pp. 161-176.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni i Miquel NICOLÀS AMORÓS: *Història de la llengua catalana*, Barcelona, Editorial UOC, 2005.
- FOGELBERG ROTA, Stefano: «Organització i estructura de les acadèmies europees post-renaixentistes: la influència del model italià a les acadèmies valencianes del segle XVI i XVII», en el catàleg de l'exposició *Escriptors valencians de l'Edat Moderna*, València, Generalitat Valenciana, Acadèmia Valenciana de la Llengua i Museu de Belles Arts de València, 2004, pp. 93-106.
- FRESQUET I FAYOS, Rafael: «El valencià col·loquial del Barroc», en el monogràfic *Les lletres barroques*, *Saó* núm. 202, 1996, València, pp. 24-25.

- FRESQUET I FAYOS, Rafael: «Algunes consideracions al voltant de la prosa didàctico-religiosa del segle XVI», en el catàleg de l'exposició *Escriptors valencians de l'Edat Moderna*, València, Generalitat Valenciana, Acadèmia Valenciana de la Llengua i Museu de Belles Arts de València, 2004, pp. 33-46.
- FURIÓ, Antoni: *Història del País Valencià*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1995.
- FURIÓ VAYÀ, Joan M.: «El record a la València del Barroc: el llibre de Memòries», en el catàleg de l'exposició *Escriptors valencians de l'Edat Moderna*, València, Generalitat Valenciana, Acadèmia Valenciana de la Llengua i Museu de Belles Arts de València, 2004, pp. 139-148.
- FUSTER, Jaume: «Viure i veure. Entrevista amb Avel·lí Artís Gener (Tísner)», *Lletra de Canvi. Llibres de Memòries*, núm. 18, 1989, pp. 13-16.
- FUSTER, Joan: *Poetes, moriscos i capellans*, València, L'Estel, 1962.
- *Heretgies, revoltes i sermons*, Barcelona, Editorial Selecta, 1968.
- *La decadència al País Valencià*, Barcelona, Curial, 1985.
- «Decadència i castellanització», *Caplletra*, núm. 1, 1986, pp. 29-36.
- GAVASTÓN, fray Juan: *Vida escandalosa de Simón*, València, 1619.
- GIMENO, Francisco M. i Vicent J. ESCARTÍ: «Los testimonios cronísticos del uso de las escrituras populares—escrituras criminales en la Valencia del XVII», *Alfabetismo e Cultura Scritta*, núm. 1, Roma, 1988, pp. 23-28.
- GÓMEZ-SENENT MARTÍNEZ, Carmen: *Catálogo de obras impresas en el siglo XVII de la Biblioteca Municipal de Valencia*, València, Ajuntament de València, 1996.
- GRAULLERA SANZ, Vicente: *Juristas valencianos del siglo XVII*, València, Biblioteca Valenciana, 2003.
- GUIA MARIN, Lluís J.: «La Junta de Contrafurs: uns inicis conflictius», *Saitabi*, núm. XLII, 1992, pp. 33-45.
- GUSDORF, Georges: *Lignes de vie. Les écritures du moi*, París, Odile Jacob, 1991.
- GUTIÉRREZ DEL CAÑO, Marcelino: *Catálogo de los manuscritos existentes en la Biblioteca Universitaria de Valencia*, amb pròleg de Francisco Rodríguez Marín, València, Libreria Maragat, 1913, 3 vols.
- Historia de València*, sota la coordinació i direcció d'Antoni Furió, Juan Vicente García Marsilla i Javier Martí, València, Levante-EMV i Universitat de València, 2000.
- HERNÁNDEZ RUANO, Javier: *Historia de los moriscos valencianos de Xivert. Desarrollo económico y aculturación*, Benicarló, Centre d'Estudis del Maestrat, 2003.
- HUBIER, Sébastien: *Littératures intimes. Les expressions du moi: de l'autobiographie à l'autofiction*, París, Armand Colin, 2003.
- JAURALDE POU, José: *Francisco de Quevedo 1580-1645*, Madrid, Castalia, 1999.
- LARIO, Dámaso de: *El conde-duc d'Olivares i el regne de València*, València, Tres i Quatre, 1986.
- LEDESMA, Rafael: *Apología en defensa de la Astrología*, València, 1599.
- LEJÈUNE, Philippe: «Cher cahier...», París, Gallimard, 1989.
- *Le journal personnel*, París, Publidix, 1993.

- LELEU, Michel: *Les journaux intimes*, París, PUF, 1952.
- Libre de memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de València (1308-1644)*, amb una introducció i notes de Salvador Carreres Zacarés, València, Acció Bibliogràfica Valenciana, 1930.
- LLORET GÓMEZ DE BARREDA, Paz: *Ser noble en la València del segle XVII. El llinatge dels Vilaragut*, València, Institució Alfons el Magnànim, 2005.
- LOP, Josep: *De la institució, govern polítich y jurídic, costums, observàncies, rentes y obligacions dels Oficials de les STT, fàbriques vella, dita de Murs e Valls; y nova dita del Riu, de la Insigne, Leal y Coronada Ciutat de València. València 1679*, edició facsímil, València, Ajuntament de València, 2001.
- LÓPEZ PIÑERO, José María: *Medicina e Historia Natural en la sociedad española de los siglos XVI y XVII*, València, PUV, 2007.
- LÓPEZ i QUILES, Antoni: «Església, lletres i barroc valencià», en el monogràfic *Les lletres barroques*, Saó, núm. 202, 1996, pp. 28-29.
- LOZANO LERMA, Josep L.: «La *Relació Verdadera* de Maximilià Cerdà de Tallada», *Caplletra*, núm. 31, 2001, pp. 41-74.
- «Mossén Pere Joan Porcar: testimoni crític del barroc valencià», en el catàleg de l'exposició *Escriptors valencians de l'Edat Moderna*, a cura de Vicent J. Escartí, València, Generalitat Valenciana, Acadèmia Valenciana de la Llengua i Museu de Belles Arts de València, 2004, pp. 149-160.
- MANDEVILLE, Jean de: *Libro de las maravillas del mundo y del viaje de la tierra sancta de Jerusalem y de todas provincias y cibdades de las Indias. Y de todos los hombres monstruosos que ay por el mundo*, València, 1540.
- MANENT, Albert: «Baró de Maldà. 50 anys de dietari», *Avui*, 25-II-2004, p. 24.
- MARTÍ i MASCÓ, Manuel: «La cultura literària de la dona en la València dels segles XVI i XVII», en el catàleg de l'exposició *Escriptors valencians de l'Edat Moderna*, València, Generalitat Valenciana, Acadèmia Valenciana de la Llengua i Museu de Belles Arts de València, 2004, pp. 121-137.
- MARTÍ MESTRE, Joaquim: *Llibre de Antiquitats de la Seu de València*, volums I i II, València-Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.
- «El dietari del ciutadà valencià Miquel Jeroni Llopis (s. XVI)», edició i estudi en *L'Aiguadolç. Revista de Literatura. Dossier: L'escriptura privada als Països Catalans*, núm. 21, 1995, pp. 19-36.
- «Aportacions de les edicions de textos en la llengua catalana dels segles XVI, XVII i XVIII», *Catalan Review*, vol. XIII, núms. 1-2, 1999, pp. 117-134.
- «El català al País Valencià dels segles XVII i XVIII», *Caplletra*, núm. 27, 2002, pp. 167-188.
- «Els col·loquis valencians», en el catàleg de l'exposició *Escriptors valencians de l'Edat Moderna*, València, Generalitat Valenciana, Acadèmia Valenciana de la Llengua i Museu de Belles Arts de València, 2004, pp. 193-211.
- *Diccionari històric del valencià col·loquial (Segles XVII, XVIII i XIX)*, València, Universitat de València, 2006.

- MAS I USÓ, Pasqual: «La polémica sobre Francisco Jerónimo Simón (1578-1612): Milagros, fiestas y certámenes en su honor y castigos de Dios», *Estudios*, núm. 176, 1992, pp. 75-95.
- MÉRIMÉE, Henri: *El arte dramático en Valencia*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1985.
- MOLINER, María: *Diccionario del Uso del Español*, 2a edició, Madrid, Gredos, Madrid, 2001, 2 vols.
- MONTOYA ABAD, Brauli: «Comunicació bilingüe i tractament personal a la Governació d'Oriola (segles XVI, XVII i XVIII)», en *II Congrés Internacional de Llengua Catalana de 1986, Àrea 7, Història de la Llengua*, a cura d'Antoni Ferrando, València, Institut de Filologia Valenciana, 1989, pp. 631-640.
- MORLÀ, Pere Jacint: *Poesies i col·loquis*, introducció i edició d'Antoni Ferrando Francés, València, Edicions Alfons el Magnànim, 1995.
- MURGADES, Josep: «Sobre memòries i dietaris: intent de caracterització d'un gènere», *Els Marges*, núm. 1, 1974, pp. 114-118.
- NADAL, Josep Maria: «Problemes lingüístics en els segles XVI i XVII», en *II Congrés Internacional de Llengua Catalana de 1986, Àrea 7, Història de la Llengua*, a cura d'Antoni Ferrando, València, Institut de Filologia Valenciana, 1989, pp. 53-64.
- NOGALES ESPERT, Amparo: *La sanidad municipal de la Valencia Foral Moderna 1479-1707*, pròleg d'Emília Salvador, València, Ajuntament de València, 1997.
- ORELLANA, Marcos Antonio de: *Valencia antigua y moderna*, amb una biografia de l'autor per Carlos Corbí y de Orellana, València, Acció Bibliogràfica Valenciana, volums I, II i III, 1924.
- ORTS I BOSCH, Pere Maria: «Regalisme en el segle XVI. Les seues implicacions polítiques en la Diputació de València. Dues cartes del virrei Vespasià Gonzaga i Colonna a Felip II», en *Per la memòria històrica dels valencians*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2006, pp. 75-88.
- PAGAROLAS I SABATÉ, Laureà: «Recull d'anotacions esparses dels protocols medievals barcelonins», en *Estudis sobre història de la institució notarial a Catalunya, en honor de Raimon Noguera*, Barcelona, Fundació Noguera, 1988, pp. 59-90.
- PARETS, Miquel: *Dietari d'un any de pesta (1651)*, edició i estudi de James S. Amelang i Xavier Torres, Vic, Eumo Editorial, 1989.
- PEDRAZA, Pilar: *Barroco efímero en Valencia*, València, Ajuntament de València, 1982.
- PEYTAVÍ DEIXONA, Joan: «Notaris, homes i papers. El Nord català als segles XIII-XVIII», *Afers. Fulls de recerca i pensament*, núm. 58, vol. XXII, 2007, pp. 543-549.
- PINGARRÓN, Fernando: *Arquitectura religiosa del siglo XVII en la ciudad de Valencia*, pròleg de Felipe Vicente Garín Llombart, València, Ajuntament de València, 1998.
- PITARCH, V.: *Llengua i església en el barroc valencià*, València-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.

- PONS FUSTER, F: *Místicos, beatas y alumbrados*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1991.
- «La proyección social de la santidad frustrada de Francisco Jerónimo Simó (1612-1619)», *Estudis*, núm. 23, 1997, pp. 149-183.
- PORCAR, Pere Joan: *Coses evengudes en la ciutat y regne de València (Dietario de mosén Juan Porcar, capellán de San Martín. 1589-1628)*, Madrid, Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, 1934.
- *Coses evengudes en la ciutat i regne de València (Dietari 1589-1628)*, selecció, transcripció i pròleg de Ferran Garcia, València, IVEI, 1983.
- PRADAS, fray Gerónimo: *Memorias de algunas cosas pertenecientes al Convento de Predicadores de Valencia, que an sucedido desde el año 1603 hasta el de 1628, observadas y escritas por el R. P. fray Gerónimo Pradas, hijo de este Convento*, Biblioteca Universitària de València, 1628, ms. 529.
- PUJADES, Jeroni: *Dietari. 1621-1625*, edició a cura de Josep M. Casas Homs, Barcelona, Fundació Vives Casajuana, 1976, 4 vols.
- REGLÀ, Joan: *Estudios sobre los moriscos*, València, Universitat de València, 1972.
- RIBELLES COMÍN, José: *Bibliografía de la Lengua Valenciana (Siglo XVI)*, vol. I, Madrid, Tipografía de la Revista los Archivos, 1929.
- *Bibliografía de la Lengua Valenciana (Siglos XVII y XVIII)*, vol. II, Madrid, Tipografía de la Revista los Archivos, 1943.
- ROBLES, L.: «Francisco de Castro, “conjunt” de la Universidad y hermano de Guillem de Castro», en *Estudios a Juan Peset*, València, 1982, pp. 429-445.
- ROBRES LLUCH, R. (1971), «En torno a Miguel de Molinos y los orígenes de su doctrina. Aspectos de la piedad barroca en Valencia», en *Anthologica Annua* núm. 18, Roma, pp. 353-465.
- (1980), «Pasión religiosa y literatura secreta en la Valencia de Miguel de Molinos (1612-1625)», en *Anthologica Annua* núm. 26-27, Roma, pp. 281-406.
- ROCA RICART, Rafael: «El barroc reressagat», en el monogràfic *Les lletres barroques*, *Saó*, núm. 202, 1996, pp. 30-31.
- RODRIGO PERTEGÁS, José: «Efemérides notariales», *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, any IV, núm. 8, 1931, pp. 1-20.
- RODRÍGUEZ CUADROS, Evangelina: «Del ritu escènic del poder al melodrama erudit: l'Acadèmia dels Nocturns», en el catàleg de l'exposició *Escriptors valencians de l'Edat Moderna*, València, Generalitat Valenciana, Acadèmia Valenciana de la Llengua i Museu de Belles Arts de València, 2004, pp. 47-65.
- ROSSELLÓ, Vicenç M. i Julià ESTEVAN CHAPAPRIA: *La façana septentrional de la ciutat de València*, València, Bancaixa, 1999.
- SALA GINER, Daniel: *Viajeros franceses por la Valencia del siglo XVII (Bartolomé Joly, Des Essarts, cardenal de Retz i A. Jouvin)*, València, Ajuntament de València, 1999.
- SANCHIS y SIVERA, Josep: *La catedral de Valencia*, València, Impremta Francisco Vives Mora, 1909.

- SANCHIS y SIVERA, Josep: *Vida íntima de los valencianos en la época foral*, pròleg de Santiago Bru y Vidal, Alcoi, Ediciones Aitana, 1993.
- SANCHIS GUARNER, Manuel: *La ciutat de València*, València, Ajuntament de València, 1981.
- SCHMID, Beatrice: *Les «traduccions valencianes» del Blanquerna (1521) i la Scala Dei (1523)*, Barcelona, Curial i Publicacions Abadia de Montserrat, 1988.
- SIMÓ, Carme: «La dietarística a Mallorca (1372-1810)», *L'Aiguadolç. Revista de Literatura. Dossier: L'escriptura privada als Països Catalans*, núm. 21, 1995, pp. 11-18.
- SIMON TARRÉS, Antoni i Pep VILA: *Cròniques del Rosselló. Segles XVI-XVII*, Barcelona, Curial, 1998.
- *Cròniques de la guerra dels Segadors*, Barcelona, Fundació Pere Coromines, 2003.
- «Un dietari institucional fins ara ignorat. El dietari del Reial Consell Criminal», *Manuscripts*, núm. 23, 2005, pp. 97-108.
- SIMONET-TENANT, Françoise: *Le journal intime*, París, Nathan, 2001.
- SOBRINO, fray Antonio: *Sermón y varios escritos del venerable Simón*, Biblioteca Universitària de València, 1612, ms. 364.
- SOLANO, Antonio: «Les relacions de successos en la València de l'Edat Moderna», en el catàleg de l'exposició *Escriptors valencians de l'Edat Moderna*, València, Generalitat Valenciana, Acadèmia Valenciana de la Llengua i Museu de Belles Arts de València, 2004, pp. 107-120.
- SÒRIA, Enric: *Mentre parlem. Fragments d'un diari iniciàtic*, Barcelona, Edicions 62, 1991.
- TARAÇONA, Pere Jeroni: *Institucions dels Furs i Privilegis del Regne de València*, 1580; edició facsímil, València, Del Sénia al Segura, 1976.
- TRAPIELLO, ANDRÉS: *El escritor de diarios*, Barcelona, Ediciones B, 1998.
- VALDA, Joan Baptista: *Llibre de les Assistències i Funcions*, a cura de Vicent J. Escartí i d'Antoni López Quiles, València, Ajuntament de València, 1998.
- VALLÉS, Vicent J.: *De la Germanía a la batalla de Almansa*, en *La Gran Historia de la Comunidad Valenciana*, volum IV, València, Levante-EMV, 1997.
- VENY, Joan: *Dialectologia filològica*, Barcelona, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993.
- VICH, Álvaro y Diego: *Dietario Valenciano. 1619 a 1632*, amb transcripció de Salvador Carreres Zacarés i pròleg de Francés Almarche, València, Acció Bibliogràfica Valenciana, 1921.
- VILAR DEVÍS, Mercedes: *El Hospital General en la Valencia foral moderna (1600-1700)*, València, Ajuntament de València, 1996.
- XIMENO, Vicente: *Escritores del Reyno de Valencia*, València, 1747, 2 vols.; edició facsímil, València, Librería París-Valencia, 1980.

*D*ietari

de mossén Pere Joan Porcar

I.

FUNDATION²

En el año de 968, después del diluvio de Noé, fue fundada la ciudad de Valencia por Romo, llamada Roma, antes de la venida de nuestro redemptor Jesuchristo, 1349.³

II.

TOMADA DE MOROS POR EL CID

Año 1087, después del nacimiento Christo, ganó el Cid a Valencia de poder de moros y murió en ella, año 1098.

III.

NATIVITAT DEL REY JAYME

Año 1207, nació el rey don Jayme⁴ en la ciudad de Montpellier, el primero de henero.

¶¹ Tota la part de les «Memorias», que al manuscrit ocupa els folis 1, 2 i 3, no figura en l'edició de Vicent Castañeda Alcover (1934). Altrament, el nom de la ciutat figura sota tres formes: «Valèntia», «Valen-
-abreviatura-» i «València». El nostre dubte estava en com tanscriure l'abreviatura i hem optat per la forma més comuna de «València». ¶² Els títols van quasi sempre al marge dret en la cara *recto* del foli manuscrit, i a l'esquerre en la *verso*. ¶³ El 1349 a.J. ¶⁴ Sembla que en el segle XVII el tractament de «don» es reservava als monarques i als nobles, sobretot als regnes de València i de Navarra, com així figura en la novela

picaresca *El donado hablador Alonso. Mozo de muchos amos*, de Jerónimo Yáñez de la Ribera i publicada els anys 1624 i 1625, on el personatge principal, Alonso, diu: «y mirando en la firma parecían en los nombres gente principal, porque en Navarra i el Reyno de Valencia si no son nobles no se ponen "don"». Vegeu d'Àngel VALBUENA Y PRAT: *La novela picaresca*, Madrid, Aguilar, 1992, tom II, p. 256. També corrobora l'ús d'aquest tractament per als nobles valencians el *Dietari. Noticias de València i son Regne, de 1661 a 1664 i de 1667 a 1679*, de Joaquim Aierdi, publicat a cura de V. J. Escartí, Barcelona, Barcino, 1999.

IV.

TOMADA VALENCIA POR DICHO REY

*Año 1238, ganó dicho rey don Jayme a Valentia de poder de moros, día de sant Miquel.
1350, año del Jubileu Pleníssim.*⁵

V.

SENT VICENT FERRER

Año 1348, nació Vicente Ferrer en la calle de la Mar.

VI.

CAMPANAR DE LA SEU

Año 1381, el primero de enero, empesaron a echar los cimientos del campanario de la Seu de Valencia.

Y à una pedra,⁶ en dit campanar, que diu: «Aquest campanar fonch començat en lo any de la nativitat de nostre señor Jesuchrist, 1381, regnant en Aragó lo molt alt rey en Pere e estant bisbe de València l'alt don Jayme, fill de l'alt infant en Pere, cosín germà de dit rey.»⁷

VII.

AÑY 1396, A 26 DE JUNY⁸

Añy 1396, a 26 de juny fonch consagrat lo foçar de Sent⁹ Juan del Mercat.

Año 1411. (Vide infra, lo Studi General.- infra.)

Añy 1412,¹⁰ a 3 de setembre, juraren per rey de Aragó a don Ferrando, infant de Castella, en les Corts celebrades en Çaragoça los primers dies del mes de agost. Y dit rey nomenà en son confessor, <a> fray Vicent Ferrer, predicador apostòlich. Y fonch lo primer de la Orde de Predicadors. Y axí après los reys o han continuat, [com ara]¹¹ fray Gómez,¹² en la Orde de dit sant. (foli 381)

¶ ⁵ Ja en aquesta primera part del dietari veiem els dubtes de mossén Porcar sobre en quina llengua escriure el seu text. Sobre aquest tema, podeu llegir l'article de G. BIBLONI: «Esquizoglòssia», en *Diari de Mallorca*, 30-III-2005; o A. FERRANDO: «Les *Memòries curioses* de mossén Torralba (1609-1651)»; *L'Aiguadolç*, núm. 21, 1995, Pedreguer, pp. 37-64. ¶ ⁶ Des d'ací fins al punt i a part, el text és escrit al marge dret i al final del foli. ¶ ⁷ Vegeu J. SANCHIS SIVERA: *La catedral de València*, València, 1909, p. 41. ¶ ⁸ Entrada escrita al foli 1r, al marge es-

querre. ¶ ⁹ Tot i que els adjectius «sant i santa» –«st.» i «sta».– van quasi sempre abreujats, els hem transcrit per «sent i senta», d'acord amb l'ús i pronúncia de l'època del dietari. En alguns casos «sb», també significa Spirit, com en el cas de «Pascua del Spirit Sant». ¶ ¹⁰ Paràgraf que es troba escrit en la part inferior del foli 1r. ¶ ¹¹ Ens servirem d'aquests incisos entre claudàtors per facilitar la comprensió del text, que en alguns casos no és prou evident. ¶ ¹² Fra Vicent Gómez (València?-València, 1638). Dominic i prolífic autor de textos ha-

VIII.

FOCH DE L'ESGLÉSIA DE RUÇAFA

Año 1415, a 9 de setiembre, se quemó la yglesia de Ruçafa, que no quedó sino solas las campanas.

IX.

MORT DE SENT VICENT FERRER¹³

Año 1418, a 5 de abril, murió san Vicente Ferrer, de edad de 70 años.

Dimecres, a 5 de abril, entre quatre y sinch hores de la vesprada, aña 1419.¹⁴

Y lo jornal valia a 3 diners, a 1 de febrer 1419. ¶^{1v}

X.

COS DE SENT LLUÍS¹⁵

Año 1423, el rey don Alfonso, rey de Aragón, viniendo de Nápoles con sus galeras pasó por delante Marsella, rompió la cadena de puerto y entró en Marsella. Y a fuerza de armas tomó el cuerpo de sant Luís y lo truxo a la Seu de Valencia.

XI.

MONESTIR DE MONJES DE LA TRINITAT

Año 1441, día del Ángel Custodio, començaron a fundar el monasterio de las monjas de la Trinidad.

geogràfics, fou catedràtic de Filosofia a la Universitat de Tarragona, on rebé els graus de mestre en Arts i doctor en Teologia. Després es traslladà a València, on va exercir importants càrrecs a la Universitat i en la seua Orde. Entre les seues obres tenim: *Relación de las famosas Fiestas que hizo la Ciudad de Valencia a la Canonización del Bienaventurado S. Raymundo de Peñafort en el Convento de Predicadores* (València, 1602); *Los sermones y fiestas que la Ciudad de Valencia hizo por la Beatificación del glorioso P. San Luis Bertran* (València, 1609) i la *Verdadera Relación de la Vida, muerte, y hechos milagrosos del bendito Padre Fr. Domingo Anadón, Portero y Limosnero del Convento de Predicadores de Valencia* (València, 1604 i 1607), etc. Vegeu V. XIMENO: «Fr. Vicente Gómez», en *Escritores del Reyno de Valencia*, València, 1757, tom I, pp. 342-343. ¶¹³ Notícia que també recull el *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*; vegeu l'edició feta per V. J. Escartí, València, Institució Alfons el Magnànim, 2001, p. 49. ¶¹⁴ Línia escrita després i en lletra més petita, com una mena de recti-

ficació de la notícia de la mort del sant. ¶¹⁵ Sant Lluís d'Anjou o de Nàpols (Nocera de Pagani, 1265-Brignoles, 1292). Fill de Carles II d'Anjou, va ser lliurat com hostatge, junt amb dos germans més, a Jaume II. Durant la seua estada com a hostatge a Barcelona, dedicava bona part del seu temps a assitir els malalts de lepra. Va ser deixeble de Jacques Deuze, qui després seria el papa Joan XXII. Home devot i caritatiu, prometé ingressar en els franciscans si es curava d'una malaltia que tenia, i en estar sa i estalvi, així ho va fer. Més tard fou nomenat bisbe de Tolosa. El 1296 renuncià al tron de Nàpols a favor del seu germà Robert. Després de mort, les seues despulles es guardaren a Marsella. Va ser canonitzat el 1317. Quan Alfons V d'Aragó ocupà Marsella, entre el botí figurava un relicari del sant que va ser dut a la Seu de València, on romangué fins l'any 1862, en què fou donat a Tolosa. Vegeu també el *Dietari del capellà...*, op. cit., pp. 61-62, i J. SANCHIS Y SIVERA: *La catedral de València*, València, 1909, pp. 242-245 i 341-342.

XII.

FOCH EN LES CARNICERIES NOVES

*Año 1445, víspera de santa Tecla, se pegó fuego en la Carnicería Nueva que se [...].*¹⁶

XIII.

FOCH ALS CAPSERS Y TRENCH¹⁷

Año 1447, a 26 de março, jueves en la noche, se quemaron en el mercado las casas de la Fustería que estavan delante del Trenque, a la parte del monasterio de la Merced —que diem los Capsers— y cierta parte del Trenque. Y desíase que Genís Ferrer lo había echo, porque sententiaron a su muger.

XIV.

CALIXTO 3¹⁸

Año 1455, a 28 de abril, fue eleto papa el cardenal don Alonso de Borja, natural de Xátiva o de Canals. Llamóse Calixto 3°. Fueron diez días de regosijo en Valencia.

XV.

CANONIZATIÓ DE SENT VICENT FERRER¹⁹

*Año 1455, a 29 de junio, día de sant Pedro, fue canonizado sent Vicent Ferrer por dicho papa.*²⁰

*Añy 1456, a 23 de maig,*²¹ *se acabà de fer la custòdia que es porta lo dia del Corpus. Pesa quatre-cents vint-y-quatre marchs, tres onses de argent.*²² *Entrà de or, en dau-rar-la, sinc-cents ducats de or. Y sens açò, les ymatges y or que esta[n] al derredor del Corpus, que són díhuyt marchs, segons o dix lo mestre que la fèu.*^{2r}

¶ ¹⁶ Il·legible. ¶ ¹⁷ Vegeu *Dietari del capellà...*, *op. cit.*, p. 103. Notícia que també recull José Agramunt en el seu dietari «Libro de casos sucedidos en la ciudad de Valencia...», publicat en *Memoria escrita, historia viva. Dos dietarios del seiscientos*, amb introducció, transcripció i notes a càrrec d'Emilio Collado Estela i Alfonso Esponera Cerdán, València, Ajuntament de València, 2004, pp. 94-96. ¶ ¹⁸ Vegeu el *Dietari del capellà...*, *op. cit.*, p. 105. ¶ ¹⁹ Ítem, *op. cit.*, p. 49.

¶ ²⁰ El papa valencià Calixt III (Alfons de Borja).

¶ ²¹ L'entrada és escrita al marge dret del foli 1v i segueix al marge esquerre del 2r. ¶ ²² Notícia que també recull el dietari de José Agramunt a *Memoria escrita, historia viva...*, *op. cit.*, p. 98. Tot i que difereix pel que fa a la quantitat de plata emprada en la custòdia, ja que en el citat text se'ns parla de «*cuatrocientos y veinte marcos de plata, sólo en las manos*».

XVI.

EVANGELIO ANTES DEL OFFERTORIO

Año 1469, a 4 de deziembre, siendo obispo Célsimo, se determinó que antes del offertorio se cantase el evangelio, que fue principio para todas las yglesias del mundo, en el concilio celebrado en Valencia. (Beuter, libro I, capítulo 28, folio 152.²³ Scolano,²⁴ 2 volumen, libro 10, capítulo 2, diu que era año 1481.)

XVII.

INQUISITIÓ

Año 1482, a 6 de enero, se puso la Inquisición en Valencia. Fueron los primeros inquisidores fray Christóbal de Galves y fray Horts,²⁵ de la orden de Predicadores, maestros en sacra Theología, y alguazil Garçia de Agramunt, cavallero.

Martino V²⁶ papa, año 1420, nomenà lo primer inquisidor de València a mestre Andreu Ros. (Scolano 2 volum, llibre 10, capítol 2).

XVIII.

LONJA NOVA

Año 1482, a 7 de noviembre, començaron de poner la primera piedra en la Lonja Nueva.

Año 1486, lo primer de març, fonch començat lo portal Nou regnant lo rey don Ferrando, rey de Aragón.

Año 1490, a 13 de juny, fonch començada la torre de Senta Catalina²⁷ a les espalles del Partit. Y diu lo rètul de dita pedra axí: «En lo año de la nativitat de nostre Señor 1490, a 13 de juny, fonch començada la present torra, apel·lada Senta Catalina.»

Año 1560, a 28 de juny, los inquisidores anaren al Real y allí feren als jurats, deputados y staments, jurar los stabliments de la Inquisició.²⁸

¶²³ Es refereix a l'obra *Primera part de la història de València, que tracta de les antiquitats d'Espanya i fundació de València, amb tot lo discurs fins al temps que l'indit rei don Jaume la conquistà* (1538), de l'historiador i exegeta Pere Antoni Beuter (València, 1490/95-1554). ¶²⁴ Fa menció a l'obra *Décadas de la historia de la insigne y coronada ciudad y Reyno de Valencia*, del historiador, ciutadà i rector de Sant Esteve, Gaspar Escolano (València, 1560-1619), publicada a València el 1610. ¶²⁵ Vegeu el dietari de José Agramunt a *Memoria escrita, historia...*, op. cit., p. 99. Encara que el seu text difereix en la grafia dels cognoms: «fray

Orts, el maestro Christóval Chaves y fray Christóval Chaves (sic), dominicos. Fue el primer aguacil de este Tribunal mosén García Agramunt». ¶²⁶ Oddone Colonna (Genazzano, Laci, 1368-Roma, 1431) que duria el nom de Martí V com a papa. Va aconseguir que Alfons IV de Castella retirara el seu suport a Benet XIII (1429) i que l'elegiren a ell papa al Concili de Constanza; elecció amb què acabà el Cisma d'Occident i posteriorment convocà el Concili de Basilea. ¶²⁷ Torre de la part est de la muralla de València. ¶²⁸ Tot el paràgraf és escrit amb lletra més petita, al final de l'entrada i al marge dret.

XIX.

SACO DE CULLERA

Año 1503, a 29 de agosto, fue saqueada Cullera por un moro corsario.

XX.

REY FERRANDO Y LA REYNA GERMANA

Año 1507, a 20 de julio, entró el rey don Ferrando y la reyna doña Germana, su muger, en Valencia, y desembarcaron en el Grao.

XXI.

VENGUDA DEL RIU²⁹

Año 1517, a 27 de setiembre,³⁰ día de san Cosme y san Damiá,³¹ vino el río de Valencia a tan grande qual jamás vino y hizo grandísimos daños.³²

Añy 1517, plugué en València quaranta dies contínuos, que pareixia lo Diluvi.³³

Añy 1519, a 19 de febrer, en Xàtiva se pegà foch un llam y durà una hora lo foch, que's pensaven que's cremava la ciutat.³⁴

Añy 1519, y agué peste en València.³⁵

XXII.

CHRISMA ALS MOROS

Año 1529, víspera de san Dionís,³⁶ se publicó el mandato del emperador³⁷ que todos los moros se tornasen christianos, dentro de ocho días.

XXIII.

SERRA D'ESPADÀ

Año 1526, a 19 de setiembre, fue tomada la sierra de Spadán de los moros que se havian rebelado en ella. ||^{2v}

¶ ²⁹ Entre les dues entrades, centrat sobre el text, un reixat com a signe d'atenció, i al marge esquerre, repetit: «1517, a 17». ¶ ³⁰ A l'interlineat, ratllat: «eo millor de octubre». ¶ ³¹ El text és entre comes a l'interlineat. ¶ ³² També dóna la notícia de la inundació, extensament, José Agramunt al seu dietari, en *Memoria es-*

crita, historia viva..., *op. cit.*, p. 100. ¶ ³³ Les dues línies del text al marge dret, com a incís. ¶ ³⁴ Les dues línies del text són escrites al marge dret, entre dues entrades i amb lletra més petita. ¶ ³⁵ Escrit al marge dret, com a incís. ¶ ³⁶ El 8 d'octubre. ¶ ³⁷ L'emperador Carles V.

XXIV.

FOCH EN LO TRENCH³⁸

Año 1526, a 10 de octubre,³⁹ se pegó fuego en el Trenque y se quemaron las casas de la una parte y de la otra.

XXV.

DUCH DE CALÀBRIA

Año 1526, a 29 de noviembre, entró el excelentísimo duque de Calabria⁴⁰ por visorey en Valencia.

XXVI.

ENTRADA DEL EMPERADOR⁴¹

Año 1528, a 3 de mayo, entró el emperador y rey nuestro señor en Valencia, por el portal de Quarte.

XXVII.

REY ENCUBERT⁴²

Año 1529, a 29 de henero, sententiaron a un castellano llamado Alonso de Vitoria, porque se quería alçar rey encubierto. El qual atenzaron en un carro y después de muerto le quemaron a ell y al carro junto, a la horca. Y su cabeça pusieron en un pilar de la horca.

Añy⁴³ 1539, a 19 de juliol, dia de sent Joachim, en la plaça del Canpanar⁴⁴ buydaren lo Miquel,⁴⁵ y'l benheÿren, y'l nomenaren Miquel Vicent Joachim. Pucharen-lo a 19 de dehembre dit añy. Y és est lo que ara està en lo campanar huy en dia.

Y dimecres, a 4 octubre 1623, a les onse hores de la nit, caygué-nos dita campana y romperen-se les anses de aquella, y caygué de través, entre·ls dos pilars.

(Vide infra, foli 425)⁴⁶

¶ ³⁸ Davall el títol, un mot ratllat i il·legible. ¶ ³⁹ J. Agramunt també en dóna notícia al seua dietari; vegeu *Memoria escrita...*, *op. cit.*, p. 101. ¶ ⁴⁰ Ferran d'Aragó (Andria, Pulla, 1488-València, 1550), fill de Frederic II de Nàpols. ¶ ⁴¹ Vegeu també J. AGRAMUNT: *Memoria escrita...*, *op. cit.*, p. 102. ¶ ⁴² Ítem,

op. cit., p. 102. ¶ ⁴³ Paràgraf que figura escrit al marge dret i esquerre, i al final de l'entrada següent.

¶ ⁴⁴ Deu referir-se a la plaça de la Mare de Déu o dels Apòstols. ¶ ⁴⁵ Foneren la campana Miquel.

¶ ⁴⁶ Entrada que figura escrita al marge esquerre, entre entrades, i també al marge dret.

XXVIII.

ENTRADA DEL REY DON PHELIP.⁴⁷ Y AÑO 1598, A 13 DE SETIEMBRE MURIÓ

Año 1542, a 4 de diziembre, entró el emperador⁴⁸ con el príncipe don Phelippe 2º, rey nuestro señor. Entró por el portal de los Serranos.

XXIX.

CREMA DE L'HOSPITAL GENERAL

Año 1545, a 10 de henero, víspera de sant Antón, se quemó el Hospital General de Valencia.

XXX.

SACO DE CULLERA

Año 1550, a 20 de mayo, vino Dargut Arráz⁴⁹ con gruesa armada por la mar y saqueó a Cullera.

Dilluns, lo primer de març 1568, soterraren en Predicadors⁵⁰ a l'il·lustríssim y reverendíssim señor don Ferrando Lloases,⁵¹ archebisbe de València y patriarcha de Antiochia.

Dimecres, a onse de agost 1568, y agué remembrança en València del príncep don Carlos, primogènit del señor rey Phelip 2.⁵²

Añy 1584, a 29 de març, dijous sant, foch en Senta Catalina. (*Vide infra*, foli 11)⁵³

¶ ⁴⁷ Felip I d'Aragó i II de Castella. ¶ ⁴⁸ Vegeu també J. AGRAMUNT: *Memoria escrita...*, *op. cit.*, p. 113. ¶ ⁴⁹ El corsari turc Turgut o Dragut (Anatòlia, 1500-Malta, 1565), que saquejà en algunes ocasions les costes valencianes. ¶ ⁵⁰ Monestir de Predicadors de València, de l'orde de Sant Domingo o Domé-

nec. ¶ ⁵¹ Es refereix a l'oriolà Ferran de Lloaces i Peres, arquebisbe de València entre els anys 1567-1568. ¶ ⁵² Entrada que figura la final del foli 3r. ¶ ⁵³ Línia escrita després de l'epígraf «Coses evengudes en lo año 1589», però que per coherència cronològica l'hem posada després.

1.

NEVAR

Diumenge, lo primer dia de Cap d'Añy, nevà tota la matinada, que y havia més de un pam de neu per los terrats.

2.

NEVAR

Dijous, a 13 de janer 1589, entre 3 y 4 hores de la vesprada nevà poch.

3.

PEDRA PLOGUÉ

Dimecres, a 15 de febrer, dia de Quaresma, entre 3 y 4 hores de la vesprada plogué pedra y durà mig quart.

4.

RIU GRAN. EN LO AÑY 1590, A 16 DE SETEMBRE, VINGUÉ MÉS GROS QUE ESTA VOLTA, Y EN LO AÑY 1617, A 2 DE NOHEMBRE, VINGUÉ GRA[N] DÍSSIM. Y EN LO AÑY 1517, A 27 DE SETEMBRE, VINGUÉ GROSÍSSIM⁵⁴

Divendres, a 20 de octubre, dit any 1589, plogué de les set hores y un quart del matí fins a les set hores de la nit, y may parà de ploure, y molt. Y vingué lo riu tan gran que

¶⁵⁴ Acotació marginal de distinta lletra.

se n'entrà per lo portal del Real fins a la plaça de Predicadors, que rompé un tros de la muralla del costat del portal y lo cantó de l'ort del Real. Y arribà l'aygua fins a la vora de la pedra de la Trinitat, y fins a les finestres de l'hort de don Berenguer Aguilar, a la vallada del pont de Serrans.

Y lo disapte següent, a les dos hores de la vesprada, tornà a venir de crexcuda. ¶^{3v} Y tancaren lo portal del Real⁵⁵ ab saques de llana y ab moltes taules,⁵⁶ y feren entrar als frares del Remey dins ciutat. Y·ls frares de Sent Joan de la Ribera se n'entraren en lo Real.

Enans d'esta venguda se guardava la ciutat de la peste de Barcelona.

1585⁵⁷

5.

SALZEDO⁵⁸

A 3 de març 1585 morí micer Salsedo, de la Real Audiència de València.

6.

ARCHEBISBE A ROMA

A 19 de octubre, que fonch dijous, dia après de sent Luch,⁵⁹ lo señor archebisbe⁶⁰ partí per a Roma. Y a la fi del dit mes se'n tornà per estar mal, que no u estava,⁶¹ sinó per no veure la cara del papa Sixto Quint,⁶² que tant lo desichava veure.⁶³

¶ ⁵⁵ A la línia escrit «de la Mar» i ratllat «-a Mar», i a l'interlineat «Real». ¶ ⁵⁶ A l'interlineat: «ab». ¶ ⁵⁷ La xifra de l'any va al manuscrit al marge esquerre i subratllada. ¶ ⁵⁸ L'entrada figura escrita, amb lletra més petita, i abans del 1585, tot i que correspon a dit any. ¶ ⁵⁹ A l'interlineat: «dia après de sent Luch, que fonch dichous». ¶ ⁶⁰ Juan de Ribera (Sevilla, 1532-València, 1611), procedia d'una noble família andalusa, encara que era fill il·legítim a qui son pare reconegué. Eclesiàstic, va ser bisbe de Badajoz (1662-1668), arquebisbe de València (1568-1611) i patriarca d'Antioquia, com també virrei de València (1602-1604). Fundà a la ciutat de València el Col·

legi del Corpus Christi i reformà la Universitat. Intentà la conversió dels moriscs, i decebut pel seu fracàs en demanà l'expulsió a Felip III. Va ser beatificat el 1796 i canonitzat el 1960. La seua festa litúrgica se celebra el 14 de gener. ¶ ⁶¹ Des d'ací fins al final de l'entrada, escrit al marge esquerre. ¶ ⁶² Sixt V -Felice Peretti- (Grottamare, 1520-Roma, 1590). Va reestructurar la cúria romana i la va limitar a 70 cardenals; exigí la visita *ad limina* als bisbes i publicà la *Vulgata*. S'oposà al predomini espanyol a Itàlia i al fet que Enric IV accedira al tron de França. ¶ ⁶³ Són dues línies escrites al final de l'entrada i al marge esquerre, en lletra més petita.

1586

7.

VENGUDA DEL REY FELIP 2.⁶⁴ DIUMENGE A 19 DE GINER. FOCH EN LA PRESÓ

A 19 de janer⁶⁵ 1586,⁶⁶ vespra de sent Sebastià, vingué lo señor rey⁶⁷ a València ab lo príncep y infanta Eugènia Clara.⁶⁸ Y se'n tornà a 17 de febrer.

Y diumenge, a 16, se pegà foch en la presó y la Sala. Y durà dos dies y hores.

8.

LLORENS GOSTANTÍ, VEDELL DEL STUDI GENERAL⁶⁹

A 13 de janer 1586, soterraren en Sent Martí a Llorens Gostantí, vedell del Studi General.

1589

9.

FORMATGES DEL SEÑOR DE BICORP

A 2 de abril 1589, dia de Pascua de Resurrecció, lo señor de Bicorp⁷⁰ envià presentats uns formatges a molts amichs seus, y d'ells moriren algun y altres estigueren ab gran perill de la vida.

¶⁶⁴ Hi ha algunes relacions al respecte, entre elles *Relació de l'entrada i estança a València del rei Felip II*, d'autor anònim, que V. J. Escartí ha publicat a *Memòria privada. Literatura memorialística valenciana dels segles XV al XVIII*, València, 1998, pp. 125-137. D'altra banda, un dels millors poetes valencians de les darreries del segle XVI, Andrés Rey de Artieda, també va escriure *Octavas a la venida de la Magestad del Rey don Felipe, nuestro señor, a la Insigne ciudad de Valencia*, publicat en aquell mateix any per la vídua de Pedro de Huete. Vegeu S. CARRERES ZACARÉS: *Ensayo de una Bibliografía de Libros de Fiestas, celebradas en Valencia y su antiguo reino* —d'ara endavant: *Bibliografía de Libros...*— València, Imp. Hijo de F. Vives Mora, 1925, p. 190. ¶⁶⁵ Al marge esquerre, com a

incís: «Diumenge, a 19 de giner 1586». ¶⁶⁶ Subratllada la xifra. ¶⁶⁷ En el besamans que li feren els cavallers valencians al monarca hi participà Bernat Català de Valeriola. Vegeu *Autobiografía y justas poéticas. Precedidas de un prólogo de don S. Carreres Zacarés y de una introducción del barón de San Petrillo*, València, 1929, p. 3 i també l'entrada 907. ¶⁶⁸ Era diumenge i entraren a València a migdia, procedents de Sant Miquel dels Reis. Segons conta el *Llibre de Memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de València (1308-1644)*, amb introducció i notes de Salvador Carreres Zacarés, publicat per Acció Bibliogràfica Valenciana, València, 1930, pp. 966-981. ¶⁶⁹ Entrada escrita al marge dret, com a incís. ¶⁷⁰ Lluís de Vilanova i Castellar.

10.

MORT DE NOFRE SANCHO, TAVERNER

Dimats, a 7 de noembre 1589, morí ¶^{fr} Nofre Sancho, taverner de la plaça de Mosén Sorrell. Fonch soterrat en Sent Nicolau, en lo vas de Sent Pere martre; gran christià y amich de pobres.

1590

11.

RIU GROS

Y en lo any 1617, a 2 de nohembre, vingué grandísim

Diumenge *eo* dimecres.

Dimecres, a 16 de setembre, a les 4 hores après migjorn vingué molt gros lo riu, que sobrepujà a la venguda de l'any 1589, a 20 de octubre, que posà en gran admiració a València.

1591

12.

JUSTÍCIA DE ARAGÓ

A 20 de dehembre, vespra de sent Thomàs, lo señor rey féu llevar lo cap al justícia de Çaragoca.⁷¹ Y tingué lo seu exèrcit en Çaragoca, essent capità de aquell don Alonso de Bargas. Y altres coses que no són per a scriure.

1592

13.

NEVAR

Diumenge, a 23 de febrer, *dominica 2a* de Quaresma, any de bixest,⁷² a les quatre hores de la matinada nevà molt, fins a les onse.

¶ ⁷¹ Es tracta de Juan de Lanuza i Ximénez de Urrea (Saragossa, 1564-1591), justícia de Saragossa, que s'oposà a l'entrada de l'exèrcit castellà a Aragó en l'afer

del secretari del rei, Antonio Pérez, perquè ho dictaminà com a contrafur. ¶ ⁷² A la línia escrit: «bifesezt», ratllat: «-fesezt» i a l'interlineat: «-xest».

1593⁷³

14.

ENTREDIT

Disapte, a 28 de febrer 1593,⁷⁴ a les onse hores y miga de migjorn, lo<s> comisari<s> de l'escusado,⁷⁵ lo canonge Serna y Roda, ¶^{4v} posaren entredit en la ciutat y lo districte, contra lo señor de Bétera, don Ramon Boyl, perquè no volia pagar lo escusado. Y, segons dien, tenia dit señor memorials fermats en son favor dels més doctes hòmens de la ciutat. Y durà fins al dilluns següent, entre set y huyt hores del matí. Y admirà la expedició que tingueren les bul·les.

15.

TEMPESTAT DE AYRE

Dimecres, a 18 de agost 1593, a les sis hores de la vesprada, y vespra de sent Luís, se mogué gran tempestat de ayres y relams —y eren ponent y tramontana— y plugué poch, que no se'n recordaven de tal semblant los hòmens. Y durà més de una hora.

Y en la placha del Grau y havia una nau grossa de forment; hallí mateix se afondà. Y figuraven que era tan gran com la església de Sent Martí. Y era la mayor que havia arribat a la plaja, y tenia dins tres mil y sinc-cents cafiços de forment, que l'altre lo havien desembarcat.

Y s'ofegaren sis o 8 persones de la mateixa nau y altres ixqueren a nado.

Y yo anava a casa, que estava en l'ort de mon ¶^{5r} pare, al carrer de Morvedre, y me haguí de llançar gitat boca avall, a la llarga, en lo pont de Serrans,⁷⁶ que'm volava lo ayre; fins pasats set o huyt credos que m'alçí,⁷⁷ ab gran treball y ab por de què'm no'm tornàs a bolar lo ayre.⁷⁸

16.

MORT DE FREXA

Divendres, a 3 de dehembre 1593, a les 7 hores de la nit, morí Augustí Frexa, vicari y official general del señor archebisbe, estant dit señor⁷⁹ en Sevilla. Depositaren-lo en la Seu y de allí se'n lo portaren a Tarragona. Era persona de sciència y experiència, y de

¶⁷³ Figura també al marge esquerre, quan generalment la xifra d'inici d'any figura al mig del caixer i encapçalant-lo. ¶⁷⁴ A l'interlineat. ¶⁷⁵ Excusat: imposició concedida pel papa, que gravava sobre el delme principal de cada parròquia, la qual fou contestada per molts senyors, sobretot a Catalunya.

¶⁷⁶ A l'interlineat: «de Serrans». ¶⁷⁷ Com veurem en el text d'ara endavant, quan Porcar ha d'escriure una /i/ en què cau l'accent tònic utilitza generalment la grafia «y», i que transcrivim per «ý». ¶⁷⁸ A l'interlineat. ¶⁷⁹ A la línia, ratllat «lo», a l'interlineat: «dit».

gran govern y exemplar. Y·l portaren ab una cavalcadura ab son atahüt, entre dos xargons⁸⁰ de vinya.⁸¹

1594

17.

BOLTEJADOR

Divendres, a 14 de janer 1594, entre tres y quatre hores de la vesprada, un boltechador —boltechava davant la església de Sent Christòfol— restà penjat del coll ell mateix. Y·l soterraren.

18.

MORT DEL MARQUÉS DE AYTONA, VIREY

Diumenge, a 13 de noembre 1594, entre nou y deu del matí morí lo marqués de Aytona, virey de València; dia's don Francisco de Moncada.⁸² Y la Seu no feu senyal a migjorn, segons costum, sinó tocada la una hora. Fon depositat en lo Remey. ¶^{5v}

19.

LLOCHTINENT DE VIREY DON JAUME FERRER Y FONCH LA PRIMERA VEGADA. Y LA 2A EN LO AÑY 1598. Y LA 3A, 1606. Y LA 4A, A 20 DE OCTUBRE 1615

Dijous, a 24 de noembre 1594, a les 4 hores de la vesprada jurà per virey don Jaume Ferrer, governador de València. Y fonch la primera vegada, per mort del marqués de Aytona.

20.

FRARE CARROÇ, DE SENT FRANCÉS, CAYGUÉ DEL CAMPANAR

Dimecres, a 7 de dehembre, vespra de la Puríssima Concepció,⁸³ a les nou hores, ans migjorn, caygué frare Carrós del campanar de Sent Francés en lo carreronet de Nostra

¶ ⁸⁰ El mot més plausible seria «garbons», però al manuscrit posa «xargons». Segons el *Diccionari Català Valencià Balear (DCVB)* 'xargo' significa «Brut, deixadot en la netedat i en el vestir». ¶ ⁸¹ Aquestes dues línies són afegides posteriorment i escrites amb lletra més petita.

¶ ⁸² Francisc de Montcada i Folc de Cardona, segon marqués d'Aitana, comte d'Osana, que havia estat virrei del

regne de València els anys 1580-1595. ¶ ⁸³ La qüestió de la concepció de Maria, mare de Jesús, va ser un tema de gran importància entre els teòlegs d'aleshores que desencadenà la controvèrsia entre partidaris de la *conceptio activa* i els de la *conceptio passiva*. Vegeu E. CALLADO ESTELA: *Iglesia, poder y sociedad en el siglo XVII. El arzobispo de Valencia fray Isidoro Aliaga*, 2001, pp. 171-203.

Señora de l'Orito. Estigué dos hores sens fer moviment algú y après sentí un poch y'l pernoliaren. Y a les nou hores de la nit, del mateix dia, morí.

21.

FERRUZ⁸⁴

Dimats, a 20 de dehembre 1594, morí lo pavordre Jaume Ferruz, vicecanceller del Studi General. Soterraren-lo lo dimecres, dia de sent Thomàs, en lo vas dels Capellans de la Seu entre deu y onse hores, ans migjorn. Féu senyal la Seu la vesprada entre una y dos, com a canonge, excepto que no tocà primer lo symbolet.

22.

NEVAR

Divendres, a 22 de dit mes de dehembre 1594, entre dotse y una de migjorn començà a nevar fins tota la vesprada.⁸⁵

1595⁸⁶

23.

PEDRA DE LA CAPELLA

Dijous, a 9 de febrer 1595, segona semana de Quaresma, féu mon pare posar la pedra de Ribaroja en la sepultura de Sent Francés.

24.

ENTRADA DE PERCASOS⁸⁷ EN SENT MARTÍ

Disapte, a 18 de març 1595, vespra del diumenge de Rams, y cascun dia dels fasos em donaren sinch reals castellans.⁸⁸ ¶^{6r}

¶⁸⁴ Sota el títol, al marge esquerre, prova de ploma.

¶⁸⁵ Aquest dia de la nevada foren elegits els justícies de la ciutat de València per a l'any següent, és a dir, per al 1595; segons el *Llibre de Memòries...*, *op. cit.*, p. 1018.

¶⁸⁶ Xifra anual que es troba al marge dret. ¶⁸⁷ Rendes

o emoluments dels antics beneficiats eclesiàstics; mossén Porcar n'era de Sant Martí. ¶⁸⁸ Segons el *DCVB*: «Les matines del dimecres, dijous i divendres sants, durant les quals es té exposat a l'altar un triangle de ciris i es va apagant un ciri a la fi de cada versicle, fins a apagar-los tots».

25.

PROCESSÓ DE SENT VICENT FERRER. Y COMENÇÀ'S A CELEBRAR FERIA 2A IN ALBIS EN LO AÑY 1595, A 25 DE ABRIL

Dimats, a 25 de abril 1595, dia de sent March, se féu la processó de sent Vicent Ferrer per ser estat lo temps de aygües. Y fonch la primera volta que's féu ab tots los officis y banderes, y estandarts y jagants.

Y aquest any se començà a celebrar la dita festa, y la processó *feria 2a post dominicam in albis*,⁸⁹ per <a> un breu que obtingué la ciutat per a celebrar-la. Perquè de ordinari lo seu dia, a sinch de abril,⁹⁰ cahia en les feries de la semana santa ocupades, y celebrà's octava.

26.

MORT DE BLAY NAVARRO⁹¹

Diumenge, a 29 de juny 1595, a la vesprada morí lo pavordre Blay Navarro. Y'l dia següent lo soterraren en lo vas dels Capellans, en la Seu. Y ans de soterrar-lo li digueren en lo chor lletania y missa de cos present.

27.

SOLDANA⁹²

Dimats, a 20 de juny 1595, arribaren a la una hora de migjorn⁹³ a València quatre mores de Argel, que dien eren filles de renegades, y la una era la soldana. Y portaren en si alguns catius christians. Y apposentaren en casa don Jaume Ferrer, virey que *hinc*⁹⁴ era.

Y dimats, a 27 de dit, se n'anaren a Madrit. Y un catiu cristià, que's deya Phelipe Romano, o va negociar. ¶^{6v}

28.

VIREY LO MARQUÉS DE DÉNYA

A 28 de juny 1595, vespra del gloriós sent Pere, entrà per virey a València⁹⁵ lo marqués de Dénya, don Francisco de Sandoval y de Royas.⁹⁶ Y estigué, ans de entrar en Mislata, en casa de Calderó, sinc o sis dies.

¶ ⁸⁹ La *Domenica in albis* es refereix al tercer diumenge de Quaresma. ¶ ⁹⁰ Al marge dret, com a incís: «a sinch de abril». ¶ ⁹¹ Al marge esquerre, prova de ploma. ¶ ⁹² És el femení de «soldà», forma antiga de «sultà», però no n'està massa clar el sentit. A més, «soldana», però de quin regne? Del de l'Alger? ¶ ⁹³ Al marge dret, com a incís: «a la una hora de migjorn». ¶ ⁹⁴ Adverbi llatí equivalent a: des d'ara, des d'aquí, d'aquí. ¶ ⁹⁵ Ar-

ribà per la vesprada a la ciutat, amb acompanyament de «tota la cavalleria de dita ciutat, anant entre els jurats en cap», segons el *Llibre d'Antiquitats de la Seu de València*, edició a cura de J. Martí Mestre, València, 1994, p. 255. D'altra banda, és la primera vegada que el nom de la ciutat figura com a «València». ¶ ⁹⁶ Don Francisco Gómez de Sandoval-Rojas y de Borja (Tordesillas, 1553-Valladolid, 1625), va ser privat o *valido* de Felip II

1596⁹⁷

29.

BUYDAR LOS VASOS DE SENT MARTÍ. Y EN LO AÑY 1615, DIJOURS, A 8 DE GINER, TORNAREN A BUYDAR⁹⁸

A 7 de janer 1596, que fonch diumenge, essent rector Geroni Monroig,⁹⁹ a les quatre hores de la vesprada pasàrem lo Sant Sacrament al monastyr de Senta Tecla, y hallí celebraren los officis fins al dia de sent Valero, que accabades vespres lo tornàrem a Sent Martí. Y ns acompanyà Senta Catalina martre¹⁰⁰ y menestrils y trompetes, per ocasió de fer buydar los vassos que estaven plens. Y dit dia començaren.

30.

MORT DE GERONI MONROIG, RECTOR DE SENT MARTÍ.¹⁰¹ GERMANDAT DE SENTA CATALINA AB SENT MARTÍ. ALTRA A 1 DE OCTUBRE 1612 –foli 165–. ALTRA A 20 DE MAIG 1613 –foli 180–. Y ALTRA LO PRIMER D'OCTUBRE 1617

Disapte, a 27 de janer 1596, vingué nova de Gandia com Geroni Monroig, rector de Sent Martí, era mort lo dia enans en la nit en Gandia. Y après, dijous següent, vespra de nostra Señora Canelera, que fonch lo primer de febrer, férem remembransa del dit rector, per ocasió que no teníem lloch en Senta Tecla.

Féu-se-li un cadafals cubert de negre y damunt una tomba cuberta de draps de brocat y, a la delantera, lo drap de la fàbrica de dita església, ab les armes del dit rector. Y damunt la tomba una casulla de brocat, ab un ^{||}^{7r} barret damunt de quatre cantons ab unes borles verdes, insígnies de doctor en cànones. Y alrededor de la tomba sinc antorches a cada part, ab lletania y missa de cos present. Y a la fi de la lletania vingué la parròchia de Senta Catalina martre, ab tots los capellans y la creu, y lo rector en capa, y començaren la missa. Y la parròchia de Sent Michael ab los capellans, vicari y creu, y no lo rector.

Dix-se la missa ab la cantoria de Tarín.¹⁰² Y accabaren la missa a les onse hores y miga.

Y ans de açò vingueren los frares de la Mercé y cantaren un respons y se n'anaren. Y ls augustinos y franciscanos, y carmelites descalços, y feren lo mateix y se n'anaren. Dix la missa mosén Francés Pahoner, vicari de chor de dita església; diacha mosén Gabriel Franch y subdiaca mosén Agustí Borràs.¹⁰³ Y los andadors de la Minerva feren andana per València a Hyeroni Monroig, rector de Sent Martí y doctor en cascun dret.

d'Aragó i III de Castella, cinqué marqués de Dénia i primer duc de Lerma, i també cardenal, entre d'altres títols. ¶ ⁹⁷ Al manuscrit, al marge dret. ¶ ⁹⁸ Anotació marginal de lletra diferent, al marge esquerre, davall del títol. ¶ ⁹⁹ A l'interlineat: «que fonch diumenge, essent rector Geroni Monroig». ¶ ¹⁰⁰ Els eclesiàstics de l'església de Santa Caterina màrtir. ¶ ¹⁰¹ Dalt del títol, al marge esquerre, sanefa d'atenció. I al foli 7r, on con-

tinua el text, al marge esquerre sanefa i reixat d'atenció, i al dret també. ¶ ¹⁰² Probablement, peça musical de Miquel Tarín, beneficiat de la Seu, mestre del cor del Patriarca i compositor. Vegeu J. CLIMENT i J. PIEDRA: *Juan Bpta. Comes y su tiempo*, 1977, pp. 36, 49-51, 152, 156, 157, 159 i 162. «Tarín» també és una petita moneda de plata castellana. ¶ ¹⁰³ A la línia, ratllat: «Gabriel», a l'interlineat: «Agustí».

Y lo dia enans, que fonch dimecres, a 2 de febrer 1596,¹⁰⁴ ens agermanàrem los cleros de Sent Martí y Senta Catalina.

Rixqué la vacant mosén Thomàs del Castillo, vicari que *hinch* era.

Aprés, per mort de dit rector Monroig, prengué possessió de dita rectoria don Francisco López de Mendoza, a 8 de giner 1597. Aprés, per promotió al canonicat, prengué possessió de dita rectoria Geroni Urgellés, rector que era de la[...],¹⁰⁵ a 3 de mars 1603. Aprés, per mort d'ell, prengué possessió de aquella lo doctor Pascual,¹⁰⁶ rector que era de Sant Salvador, a 2 de abril 1611. Aprés, per renúncia de aquell, prengué possessió de aquella lo doctor Joan Hosta,¹⁰⁷ beneficiat¹⁰⁸ en la Seu, nebot de dit Pasqual, fill de sa germana, a 11 de maig 1613, y vicari de Morvedre o rector. ¶^{7v}

31.

MORT DEL REGENT PASCUAL

Divendres, a 9 de febrer 1596, dia de senta Apolònia, morí lo regent Geroni Pascual, de nació català, a la matinada. Y no tocà solemne la Seu.

32.

FRARE VIDAL

Disapte, a 10 de dit, morí prop migjorn¹⁰⁹ fray Joan Vidal, de la orde de Predicadors y consultor del Sant Ofici.

¶¹⁰⁴ Al marge esquerre, com a incís: «dimecres, a 2 de febrer». ¶¹⁰⁵ Mot il·legible. ¶¹⁰⁶ Doctor Joan Pascual (¿?-1628), oncle del doctor Joan Hosta y Pascual, va ser rector de les parròquies de Santa Creu, el Salvador i Sant Martí; en aquesta última, en morir mossén Geroni Urgellés, on romangué des de 1610 al 1613, la qual després va cedir al seu nebot: Joan Hosta i Pascual, en ser ell nomenat beneficiat de la Seu. Vegeu les entrades del dietari 38, 573, 575, 763, 785, 789, 810 i 3386. El dietari dels Vich diu també que era: «hombre eminentísimo en materias morales y gran sumista, y causista; y de quien don Juan de Ribera hizo en todas sus acciones gran confianza, por santo y docto». Vegeu Álvaro/Diego DE VICH: *Dietario valenciano (1619-1632)*, València, Acción Bibliográfica Valenciana, 1921, p. 240. ¶¹⁰⁷ Joan Hosta i Pascual (Oliva ¿?-València, 1650). Doctor en Sagrada Teologia, va ser rector de la parròquia de Sant Martí per renúncia del seu oncle mossén Joan Pascual i el 1648 bisbe d'Oriola, ja que va ser proposat com a successor d'Isidoro Aliaga,

entre altres candidats valencians, pel comte d'Oropesa, virrei aleshores del regne. És autor de *Oppugantio Consultationis personati Adiani Palaii Labieni*. Vegeu les entrades 38, 810, 816, 1.186, 1.479, 1.543, 1.725, 1.747, 1.749, 2.156, 2.758 i 3.009 d'aquest dietari i també V. XIMENO: «Juan Osta y Pascual», en *Escritores del Reyno...*, *op. cit.*, tom 1, p. 361. ¶¹⁰⁸ El beneficiat era un clergue que gaudia d'un benifet o quantitat anual, fundat per un particular o l'església a canvi d'ajudar en els oficis religiosos o en tasques espirituals. Mossén Porcar ho era de l'església de Sant Martí. Generalment, el qui guadia d'un benifet havia d'estar ordenat *in sacris*, és a dir, ser sacerdot. Però aquest requisit no es complia sempre. Així en el *Dietario valenciano* dels Vich, entrada del 8 d'abril de 1628, p. 112, podem llegir: «y los que le hirieron, ambos eran beneficiados, pero ninguno sacerdote...». Vegeu també l'entrada «benefici eclesiàstic», dins *Diccionari Històric de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, pp. 116-117. ¶¹⁰⁹ A l'interlineat: «prop de migjorn».

33.

PROCESSÓ DE SENT VICENT MARTRE

Dilluns, a 22 de janer 1596, dia de sent Vicent martre, se féu la processó a casa del sant, fora lo portal.¹¹⁰ Y ésta fonch la primera vegada que ixqué. Y la acompanyà lo virey, don Francisco de Sandoval, marqués de Dénia.

Y en lo any 1598 ya no ixqué fora'l portal, sinó com acostumaven.¹¹¹

34.

FESTA DE SENT VICENT FERRER. Y A 19 DE ABRIL, 1599, SE FÉU UNA CONSEMBLANT PROCESSÓ (*Vide infra*)

A 20 de abril 1596, que fonch dilluns *post dominica in albis*, se féu la procesó de sent Vicent Ferrer. Y en aquest dia començaren a fer falles en unes graelles de ferro y és a hús de Barcelona. Anava-y lo dit virey, don Francisco Sandoval y de Royes,¹¹² marqués de Dénia,¹¹³ y portà la relíquia don Christòfol Frígola, degà de Morvedre,¹¹⁴ per estar lo bisbe mal y lo archebisbe en Sevilla.

Les banderes y officis, que anaven en la¹¹⁵ desús dita processó ||^{8r} de sent Vicent, eren les següents:

1. *Negres*.¹¹⁶ Primerament anava la bandera dels negres, de color groch y carmesí de tafatà, y ab sons: un tamborino y flauta.
2. *Traginers*.¹¹⁷ Los traginers ab bandera blanca de tafatà, ab una dansa pastoril.
3. *Calderers*.¹¹⁸ Calderers ab bandera de tafatà carmesí y ab so de cambra.
4. *Matalafers*.¹¹⁹ Matalafers ab standart y bandera de tafatà, groch y carmesí a barres, ab dos cegos y dos hòmens, ab caretos, sonant.
5. *Corredors de coll*.¹²⁰ Corredors de coll ab bandera de tafatà carmesí, ab dolsayna y tamborino.
6. *Pellers*.¹²¹ Pellers ab standart y bandera de domàs carmesí ab fresos de or, ab dolsayna y so de cambra.
7. *Pasamaners*.¹²² Passamaners ab standart y bandera de domàs blau ab fresos de or, ab cegos y dolsayna.
8. *Guanters*.¹²³ Guanters ab standart y bandera de tafatà carmesí, ab dolsayna a soles.
9. *Tintorerers*.¹²⁴ Tintorerers ab bandera de domàs vert y, sonant,¹²⁵ dos cegos.

¶¹¹⁰ Portcar deu referir-se a Sant Vicent de la Roqueta, santuari erigit en el lloc on se suposa que martiritzaren el sant aragonés i que aleshores es trobava fora vila. ¶¹¹¹ Línia escrita posteriorment al final de l'entrada i al marge dret. ¶¹¹² Rojas o Royas. ¶¹¹³ Al marge esquerre, com a incís: «don Francisco de Sandoval y de Royes». ¶¹¹⁴ A la línia, ratllat: «archidiano»; a l'interlineat: «degà». ¶¹¹⁵ A partir d'ací, i fins al punt i a part, l'entrada és escrita als folis 8r, 8v, 9r i 9v. ¶¹¹⁶ Al marge dret, dalt del títol, la xifra 1.

¶¹¹⁷ Al marge dret, dalt del títol, la xifra 2. ¶¹¹⁸ Al marge dret, dalt del títol, la xifra 3. ¶¹¹⁹ Al marge dret, dalt del títol, la xifra 4 i al marge esquerre un 2. ¶¹²⁰ Al marge dret, dalt del títol, la xifra 5, i al marge esquerre un 2. ¶¹²¹ Al marge dret, dalt del títol, la xifra 6, i al marge esquerre un 2. ¶¹²² Al marge dret, dalt del títol, la xifra 7, i al marge esquerre un 2. ¶¹²³ Al marge dret, dalt del títol, la xifra 8, i al marge esquerre un 2. ¶¹²⁴ Al marge dret, dalt del títol, la xifra 9. ¶¹²⁵ A l'interlineat: «sonant».

10. *Velers*.¹²⁶ Velers ab bandera de domàs blanch ab fresos de or, y so de cegos.
11. *Carnicers*.¹²⁷ Carnicers ab standart y bandera de domàs carmesí ab fresos de or, ab dolsayna y dansa turquesca, y so de cambra. ¶^{8v}
12. *Moliners*.¹²⁸ Moliners ab bandera de domàs carmesí, ab juglars catalans.
13. *Obrers de vila*.¹²⁹ Obrers de vila ab standart y bandera nova de domàs carmesí, ab dolsayna y cegos.
14. *Peixcadors*.¹³⁰ Peixcadors ab bandera de domàs carmesí nova ab fresos de or, y dolsayna y trompetes.
15. *Spardenyers*.¹³¹ Spardenyers ab standart y bandera de domàs carmesí, y dolsayna y trompetes, y dos llaüts.
16. *Boters*.¹³² Boters ab bandera nova de domàs carmesí ab fresos de or, y dos cegos.
17. *Asaunadors*.¹³³ Asaunadors ab standart y bandera de domàs carmesí, ab dolzayna y trompetes.
18. *Tapiners*.¹³⁴ Tapiners ab standart y bandera de domàs carmesí, sens música.
19. *Corredors de orella*.¹³⁵ Corredors de orella ab bandera de domàs blau ab fresos de or, tambor y flauta.
20. *Corders*.¹³⁶ Corders ab standart y bandera de domàs vert, ab cegos y dolsayna y tamborino.
21. *Corregers*.¹³⁷ Corregers ab bandera de tafatà groch y carmesí a teles, ab so de cambra.¹³⁸
22. *Calceters*.¹³⁹ Calceters ab standart y bandera de domàs vert, ab sons de cambra.
- ¶^{9r} 23. *Texidors de lli*.¹⁴⁰ Texidors de lli ab standart y bandera de domàs carmesí ab fresos de or, ab tamborino y flautes, y so de cambra.
24. *Texidors de llana*.¹⁴¹ Teixidors de llana, ab bandera de groch y vermell, barrada, ab citra¹⁴² y llaüt.
25. *Ferrers*.¹⁴³ Ferrers ab bandera de domàs carmesí ab fresos de argent, ab menestrils.
26. *Armners*.¹⁴⁴ Armners ab bandera de domàs blau y atambors de guerra, ab dos hòmens armats seguint los atambors.
27. *Fusters*.¹⁴⁵ Fusters ab estandart y bandera de domàs carmesí, ab dolsayna y tamborino.
28. *Sabaters*.¹⁴⁶ Sabaters ab standart y bandera de domàs carmesí ab fresos de or, ab trompetes, dolsayna, tamborino y so de cambra.

¶¹²⁶ Al marge dret, dalt del títol, la xifra 10. ¶¹²⁷ Al marge dret, dalt del títol, la xifra 11, i al marge esquerre un 2. ¶¹²⁸ Al marge esquerre, dalt del títol, la xifra 12. ¶¹²⁹ Al marge esquerre, dalt del títol, la xifra 13, i al marge dret un 2. ¶¹³⁰ Al marge esquerre, dalt del títol, la xifra 14. ¶¹³¹ Al marge esquerre, dalt del títol, la xifra 15, i al marge dret un 2. ¶¹³² Al marge esquerre, dalt del títol, la xifra 16. ¶¹³³ Al marge esquerre, dalt del títol, la xifra 17, i al marge dret un 2. ¶¹³⁴ Al marge esquerre, dalt del títol, la xifra 18, i al marge dret un 2. ¶¹³⁵ Al marge esquerre, dalt del títol, la xifra 19. ¶¹³⁶ Al marge esquerre, dalt del títol, la xifra 20, i al

marge dret un 2. ¶¹³⁷ Al marge esquerre, dalt del títol, la xifra 21. ¶¹³⁸ Al paràgraf següent, ratllat: «22 teixidors de lli ab estandart y bandera de domàs carmesí, ab fresos de or, ab tamborino y flauta y so de cambra». ¶¹³⁹ Al marge esquerre, dalt del títol, la xifra 22. ¶¹⁴⁰ Al marge dret, dalt del títol, la xifra 23, i al marge esquerre un 2. ¶¹⁴¹ Al marge dret, dalt del títol, la xifra 24. ¶¹⁴² Cítara. ¶¹⁴³ Al marge dret, dalt del títol, la xifra 25. ¶¹⁴⁴ Al marge dret, dalt del títol, la xifra 26. ¶¹⁴⁵ Al marge dret, dalt del títol, la xifra 27, i al marge esquerre un 2. ¶¹⁴⁶ Al marge dret, dalt del títol, la xifra 28, i al marge esquerre un 2.

29. *Abaxadors*.¹⁴⁷ Abaxadors ab bandera de domàs carmesí ab fresos de or, y argent y rabeu¹⁴⁸ y llaiüt.

30. *Velluters*.¹⁴⁹ Velluters ab bandera nova de domàs carmesí y fresos de or, sens sons.

31. *Sastres*.¹⁵⁰ Sastres ab standart y bandera de domàs morat, y fresos de or com a creu llarga, ab arpes y menestrils.

32. *Blanquers*.¹⁵¹ Blanquers ab standart y bandera de domàs morat, sens sons.

33. *Argenters*.¹⁵² Argenters ab bandera de tafatà carmesí y groch, a teles, sens sons.

¶^{9v} 34. *Perayres*.¹⁵³ Perayres ab bandera de domàs carmesí ab fresos de or, y so de cambra.

Y no vingueren los flaquers, ni picadors de tapins, que en lo any pasat ixqueren.

Aprés los chagants. Primer los dos nanos y dos spanyols, y dos gitans y dos turcs y dos negres. Y aprés la creu gica de la Seu y aprés los frares descalsos de Sent Felip, de la orde del Carme. Aprés sebastians,¹⁵⁴ aprés trinitaris, aprés mercenaris, aprés carmelites, aprés augustinos, aprés franciscanos descalsos y observants y aprés les creus Sent Miquel, Rusafa,¹⁵⁵ etts.

35.

CHRISMA¹⁵⁶

Dijous sant, que contàvem a onse de abril 1596, no's beneý la crisma en la Seu de València per estar lo bisbe Spinosa¹⁵⁷ mal y lo patriarca¹⁵⁸ en Sevilla. Porta's a benehyr a Sogorb. Porta-la mosén Sorell, vicari que era de Sent Pere, y altres que acompanyaren.

36.

CONTE DE BENAVENT, VIREY¹⁵⁹

Dilluns a 18 de maig 1598. (*Vide pagina sequenti*, foli 2)

Dilluns, a 18 de maig 1598, entrà per virey lo conte de Benavent, don Joan de Pimentel y de Herrera. Y vingué per lo portal de Quart.Y'l viu al pont de les Mealles

¶¹⁴⁷ Al marge dret, dalt del títol, la xifra 29. ¶¹⁴⁸ Rabeuet, una mena de violí de tres cordes. ¶¹⁴⁹ Al marge dret, dalt del títol, la xifra 30. ¶¹⁵⁰ Al marge dret, dalt del títol, la xifra 31, i al marge esquerre un 2. ¶¹⁵¹ Al marge dret, dalt del títol, la xifra 32, i al marge esquerre un 2. ¶¹⁵² Al marge dret, dalt del títol, la xifra 33. ¶¹⁵³ Al marge esquerre, dalt del títol, la xifra 34. ¶¹⁵⁴ Una creu. ¶¹⁵⁵ Es refereix a les creus de les esglésies de Sent Miquel, Russafa i d'altres. ¶¹⁵⁶ L'entrada és escrita al foli 7v. ¶¹⁵⁷ Miguel d'Espinosa/de Espinosa/de Spinosa (Sevilla, 1570-València, 1601). El 1570 ja figura com a visitador de Juan de Ribera en l'arxidiòcesi de València. El papa Gregori XIII el va nomenar, el 26-X-1579, bisbe titular de Marroc i auxiliar de l'arquebisbe de València. Posteriorment el patriarca el

nomenaria primer rector del col·legi del Corpus Christi. Va morir el 7 d'octubre de 1601 i fou soterrat a l'església del Patriarca. Vegeu la web <<http://www.archivalencia.org/archidiocesis/episcopologio.htm>>. ¶¹⁵⁸ Es refereix a Juan de Ribera, arquebisbe de València i patriarca d'Antioquia, vegeu la nota 60. ¶¹⁵⁹ Juan Alfonso Pimentel de Herrera y Quiñones (1576-1623), VIII comte i V duc de Benavente. Fill d'Antonio Alonso Pimentel de Herrera, IV duc de Benavente, que havia estat virrei de València durant els anys 1566-1572. Aquest Juan Alfonso de Pimentel va ser virrei de València (1598-1602), i de Nàpols (1603-1610) i un gran mecenes de les arts. Sobre aquest aspecte caldria destacar que tenia un gran interès per l'obra de Caravaggio i que el Greco va fer-li un retrat.

y allí arribaren los jurats. Y lo dit señor comte de Benavent aguardà allí lo parabien dels jurats y la benvenguda, y del virey [que] *hinc* era, que's dia don Jaume Ferrer.

Y dit don Jaume Ferrer se posà a la dreta del dit comte, y lo jurat dels cavallers a la esquerra, y davant del fill mayor de dit señor comte anava un jurat. Y anava ab lo marquès de los Veles, gendre del dit comte, altre jurat. Y après venia dit señor compte y après la señora comtesa. Y a la mà dreta de la llitera lo bal·le, y a la esquerra lo jurat Francés March. Y après, en la llitera de la filla, un jurat dit Marco Roiz de Barçena.

Y après que jurà dit comte per virey, lo bal·le anava en companya de la filla y no en la vireyna. Y don Jaume Ferrer, que ans fon virey, anava a la mà dreta de la vireyna y a l'altra un jurat. Y lo virey anava enmig de dos jurats. Y diuhen que lo bal·le, en tal cas, no té lloch algú.¹⁶⁰

Y dit comte aguardà als jurats, des de la Creu de Mislata fins al pont de les Mealles més de una hora, que yamay accabaven de arribar, que n'estava molt mohynyo.

37.

MORT DE DOÑA LLUÏSA DE LA CERDA Y DE FERRER Y DE DON GERONI ARTÉS¹⁶¹

Dimecres, a 8 de abril 1598 –*vide supra*, foli 9 p. 1–, don Joan Ferrer de Calatayut, lloctinent de mestre de Montesa, resident en lo Temple, matà a don Geroni Artés Albanell y a sa muller, doña Lluïsa de la Cerda, ajudat de un taverner dit Sebastià, y de un seu patge, dit Joan, y un alacayo,¹⁶² dit Francisco. ¶^{10r}

1597¹⁶³

38.

RECTOR DE SENT MARTÍ DON FRANCISCO LÓPEZ. Y APRÉS, A 3 DE MARS, PRENGUÉ POSSESIÓ DE DITA RECTORIA GERONI URGELLÉS, AÑY 1603, Y MORÍ DIVENDRES, A 16 DE ABRIL 1610. Y PRENGUÉ POSSESIÓ APRÉS LO DOCTOR JOAN PASCUAL,¹⁶⁴ A 29 DE ABRIL 1610. Y APRÉS, PER RENUNCIACIÓ, PRENGUÉ POSSESIÓ LO DOCTOR JOAN HOSTA,¹⁶⁵ A 11 DE MAIG 1613¹⁶⁶

Dimecres, a 8 de janer 1597, prengué possessió de la rectoria de Sent Martí don Francisco Lopes de Mendoza, a les nou hores del matí. Donà-la-y mosén Thomàs del Castillo,

¶¹⁶⁰ Al llarg del text de Porcar hi trobem nombrosos enfrontaments i friccions entre les diverses autoritats, per problemes de preheminències i precedències en actes públics, tot i que al segle XVII hi havia normes manuscrites de protocol: el *Llibre Vert*, a partir del qual, i de l'escrit per March Antoni Ortí, Joan Baptista de Valda redactaria el *Llibre de les Assistències i Funcions* (1667), editat fa uns anys a cura de V. J. Escartí i

A. López Quiles (1998), per l'Ajuntament de València; vegeu pp. 24–29. ¶¹⁶¹ Aquesta entrada és escrita posteriorment, al final del foli 9v; tanmateix, també hi ha una referència al foli 10v, quan diu: «Divendres, a 8 de abril...», *vide supra* foli 9, pàgina 2. ¶¹⁶² Castellanisme: «lacayo». ¶¹⁶³ Al marge dret. ¶¹⁶⁴ Vegeu la nota 106, sobre Joan Pascual. ¶¹⁶⁵ Vegeu nota 107 sobre Joan Hosta i Pascual. ¶¹⁶⁶ Tot el text del títol al marge dret.

vicari regent la vacant, y Michael Yvorra, notari apostòlich, y mosén Còrdova, de casa lo Archebisbe.

Primerament tancaren la porta de la església, que està enfront de la abbada, y de allí anà a l'altar mayor. Y tocà un càlcer y ornaments y dix la oració de sent Martí. Aprés entrà en lo sacrari y obrí la porta del tabernacle. Aprés baxà y obrí la porta de la sagrestia. Aprés anà a la pila del bateig y obrí la pila. Aprés tocà les campanes, cada campana una batallada. Aprés pujà al chor y, agenollat, li cantaren *Te Deum laudamus* ab orgue; lo que no s'és costum cantar a ningun rector, ni dir-lo, segons los antichs dien. Y acabat digueren lo vers del Sperit Sant. Y mosén Castillo dix, cantada, la oració d'Esperit Sant y la de sent Martí.

39.

MORT DEL BISBE DE SOGORB

Diumenge, a 7 de dehembre 1597,¹⁶⁷ a les deu hores de la nit morí don Joan Baptiste Peris, bisbe de Segorb, en la alqueria de Font, com qui va a Jesús.¹⁶⁸ Y los capellans de Sent Joan,¹⁶⁹ d'esta ciutat, a l'endemà lo portaren a Sogorb. ^{||}^{10v}

1598

40.

SEU DE XÀTIVA. VIREY DON JAUME FERRER, PER ANAR-SE'N LO MARQUÉS DE DÉNIA A CASTELLA¹⁷⁰

Dijous, 22 de janer 1598, dia de sent Vicent martre, lo señor archebisbe posà la primera pedra del fonament de la Seu de Xàtiva al cap de l'altar, essent virey don Jaume¹⁷¹ Ferrer y governador don Luís de Calatayú.

41.

Aquest any, 1598, no ixqué la processó de sent Vicent martre fora'l portal.

¶ ¹⁶⁷ A l'interlineat. ¶ ¹⁶⁸ Convent de Jesús, aleshores fora ciutat. ¶ ¹⁶⁹ Segurament es refereix a l'església de Sant Joan del Mercat i no a l'església de Sant Joan de l'Hospital, però no en podem estar segurs; tot i que en la entrada 114, en una relació d'esglésies de València que participen en la processó de Sant Vicent Ferrer, hi figura Sant Joan i Sant Joan de l'Hospital, de la qual

cosa podem suposar que el primer Sant Joan es refereix a Sant Joan del Mercat. De tota manera, errats o no, a l'índex toponímic d'aquest treball, les al·lusions a l'església de Sant Joan figuraran a les entrades corresponents a Sant Joan del Mercat. ¶ ¹⁷⁰ La segona part de l'enunciat del títol és escrita amb lletra més petita. ¶ ¹⁷¹ A la línia, ratllat: «Luís», a l'interlineat: «Jaume».

42.

FOCH EN SENTA CATALINA

Divendres, a 30 de janer 1598, dia de sent Valero, se pegà foch en lo altar de les Ànimes de Senta Catalina martre, que era de tela, a l'oli y al viu, lo Juhí Final, contrafet al de Miquel Àngel de Roma. Y's cremà tot entre dotse y una de migjorn.

43.

FESTA DE SENT VICENT FERRER

Diumenge, a 9 de abril 1598, feren la festa de sent Vicent Ferrer ab molta solemnitat, perquè vingué dia desocupat y lo seu propri dia. Y axí mateix semana fèria *2a post dominicam in albis*, que's guardà la església.

44.

COMBAT DE UNA NAU EN LA PLACHA. Y EN ESTA OCCASIÓ ERA VIREY DON JAUME FERRER, QUE FONCH PER SEGONA

Disapte, a 9 de maig 1598, vespra de Penthecostés, en la plaja del Grau, a vista de tots, los francesos combateren una nau y la prengueren entre dotse y una de migjorn. Y lo dia enans, y la nit, la combatien. Y entraren moltes barques a favorir-la y no pogueren arribar a ella. Y a vista de tots se'n la emportaren. Y estava de terra casi una llegua. ¶^{11r}

45.

UN NEGRE CANTA MISSA¹⁷²

Año 1552, a 29 de junio, dia de san Pedro, cantó missa en Santa Catherina de Sena un dériego negro, nascido en Valencia, hijo de padres negros y sclavos.

46.

SACO DE CHINCHES¹⁷³

*Año 1583, miércoles, a 19 de octubre, fue tomado un pueblo junto a Almenara, llamado C[h]inches, de los moros de la Llosa y algunos de la mar. Fueron squarterisados, quinze, y uno ahorcado; todos en un dia, en Valencia.*¹⁷⁴

¶ ¹⁷² Ací sembla que mossén Porcar va tenir de nou la temptació esquizoglòssica d'escriure el dietari en castellà, com a l'inici, en la part de «Memorias de Valentia», encara que els títols figuren en vernacle. Tanmateix, entre les entrades 48 a la

53 dubta, fins que en la 54, de data 27 d'agost 1598, va decidir deixar la llengua forània i continuar amb la seua. Vegeu la nota 5. ¶ ¹⁷³ Xilxes. ¶ ¹⁷⁴ També parla d'aquest fet el *Llibre de Memòries...*, *op. cit.*, p. 955.

47.

FOCH DE SENTA CATHERINA MÀRTYR¹⁷⁵

Año 1584, a 29 março, jueves santo, entre doze y una se encendió fuego en el monumento de la esglesia parrochial de Santa Chateryna mártyr.

48.

ENTRADA DEL REY DON PHELIP SEGON.¹⁷⁶ CREMA DE LA PRESÓ

Año 1586, a 20 de enero, día de sant Sebastián, entró el rey don Phelippe 2, nuestro señor, en Valencia. Y traxo consigo la infanta doña Eugenia Clara y el príncipe don Phelippe. Y estando en el Real se quemó la sala y la cárcel a las ocho de la noche, domingo de Carnestolendas.¹⁷⁷ Y al otro día se fue el rey.

Año 1598, a 13 de setiembre murió.¹⁷⁸

Y entrà per lo portal dels Serrans.

49.

PART DE 16 CRIATURES

Año 1587, a 14 de agosto, parió en Valencia una muger pobre 16 criaturas. Y el año antes havia parido 10 y otra vez ocho.

50.

CARMELITES MONJES¹⁷⁹

Añy 1588, fundaren les monges de Sent Jusep, prop de Sent Andreu, lo convent. Y añy 1609 desampararen la casa y s pasaren al portal Nou. Y de Madrid vingueren les fundadores de dita casa.

¶ ¹⁷⁵ *Ibid.*, *op. cit.*, pp. 957-959. ¶ ¹⁷⁶ Error de Porcar, ja que segons l'entrada 7, d'aquest mateix dietari, el rei i els fills entraren a València el dia 19; com també constata el *Llibre de Memòries...*, *op. cit.*, p. 979. ¶ ¹⁷⁷ El *Llibre de Memòries...*, *op. cit.*, p. 980, no ho conta exactament així, sinó que diu: «Aquella nit ensengueren la ciutat i tota la muralla, y les torres del Palácio Real se podien

descubrir. Y, en particular, la Diputació se aventajava molt en dita encesa, perquè fon molt de veure y per la gran multitud de cohets que a la contínua de la torre de dita casa de la Diputació tiraven. Duraren les dites lluminàries quatre nits contínues». ¶ ¹⁷⁸ Línia de text que figura al marge esquerre com a incís. ¶ ¹⁷⁹ Entrada que figura escrita al marge dret i el títol a l'esquerre.

51.

CARMELITES FRARES

Año 1589, los frares carmelites descalzos fundaren lo convent en lo carrer de Sent Vicent. Y aprés, año 1600, lo mudaren fora'l portal de Quart.¹⁸⁰ ¶^{11v}

52.

VISOREY, CONTE DE BENAVENT

Año 1598, lunes, a 18 de mayo, entró por visorey el conde de Benavente. Y se fue a 29 de noviembre de 1602.

53.

TRANSLATIO DEL COS DE SENT LLUÍS¹⁸¹

Año 1598, domingo, a 23 de agosto, fue trasladado el cuerpo del glorioso sent Luís, que estava en la secrestia de la Seu, en la capilla de su santo nombre, por el arzobispo de Valencia y patriarcha de Antiochía, don Joan de Ribera, ab processó y totes les parròchies.¹⁸²

Y aprés, dimats següent, anaren totes les parròchies a fer estació a la dita capella, per son boxart¹⁸³ y antiguetat.

54.

Dijous, a 27 de agost 1598, anà la duquesa de Gandia a embarcar-se a Dénia, per a portar a la señora reyna de Flandes.¹⁸⁴ Y anava ab una carrosa, y a la mà dreta de aquella la condesa de Benavent, y a la part de les mules anava lo conte de¹⁸⁵ Benavent, a mà dreta, y a la esquerra lo señor archebisbe. Y davant la carrosa anava lo fill de aquella, duch de Gandia, vestit de lleonat, y lo fill del virey ¶^{12r} a la mà dreta, ab sos cavalls.¹⁸⁶

55.

BAL·LE GENERAL

Año 1598, llunes, primer día de setiembre, juró por balle general el señor de Bunyol, dicho don Gaspar Mercader.¹⁸⁷

¶ ¹⁸⁰ Tot seguit un mot ratllat i il·legible. ¶ ¹⁸¹ Vegeu la nota 15. ¶ ¹⁸² A partir d'ací, la resta del text segueix en vernacle, escrit al marge esquerre. ¶ ¹⁸³ Taula de distribució dels càrrecs o de l'orde dels oficis d'una comunitat eclesiàstica. ¶ ¹⁸⁴ Porcar es refereix a Isabel Clara Eugènia d'Espanya, filla de Felip II i muller de l'arxiduc Al-

bert d'Àustria, que va ser governadora dels Països Baixos des del 1596 fins al 1633. ¶ ¹⁸⁵ A partir d'ací i fins a «...y lo fill del virey», escrit a la part inferior del foli 11v. ¶ ¹⁸⁶ El text: «-ey, a la mà dreta, ab sos cavalls», escrit al final del foli 12r, a la part inferior. ¶ ¹⁸⁷ Gaspar Mercader (València, 1568-València, 1631). Marqués de Bunyol

56.

Diumenge, a 20 de setembre 1598,¹⁸⁸ fent la processó de la Minerva, vingueren correus de la mort del señor rey don Felip.¹⁸⁹

57.

MORT DEL REY DON PHELIP

Año 1598, domingo, a 13 de setiembre, murió el rey don Phelippe,¹⁹⁰ nuestro señor, a las cinco de la mañana. Com més largament se conta en la 2a carta següent.

58.

Diumenge, a 18 de octubre 1598, consagraren en Morvedre a don Alonso¹⁹¹ d'Àvalos¹⁹² en bisbe de Coron.¹⁹³ Y a l'endemà dix la primera missa bisbal en Predicadors, sent festa de sent Lluís Bertran.¹⁹⁴

59.

ENTRADA DEL REY DON PHELIP TERCER. Y FELIP 4 NAIXQUÉ DIVENDRES SANT, A 8 DE ABRIL 1605, ENTRE NOU Y DEU HORES DE LA NIT (*Vide infra*, foli 89)

Divendres, a 19 de febrer 1599, entre tres y quatre hores de la vesprada entrà lo senyor rey don Phelip tercer ab sa germana, doña Isabel Eugènia Clara, y entrà per lo portal de

i casat amb Hipòlita Centelles, va ser un membre destacat de la noblesa valenciana que participà en molts actes socials i festius de la ciutat del Túria d'aleshores. Va ser nomenat familiar del Sant Ofici el 1587; procurador en les Corts de 1604, any en què es crearia el comtat de Bunyol, i participà en la reunió que va celebrar el seu estament el 1607. Fou membre actiu de l'Academia de los Nocturnos, on tenia el càrrec de president i emprava el pseudònim de «Relámpago». És l'autor d'*El Prado de Valencia*, novel·la pastoril en clau, que tracta de les noces del duc de Gandia. Vegeu *Actas de la Academia de los Nocturnos –Vol. I (Sesiones 1-16)*, edició a cura de J. L. Canet, Evangelina Rodríguez y José Luis Sirena, València, Edicions Alfons el Magnànim, 1988, pp. 24–25. També va ser un fervent immaculista. ¶¹⁸⁸ Des d'ací fins al punt i a part, al marge esquerre del foli 12r. ¶¹⁸⁹ Felip I d'Aragó i II de Castella, conegut per la historiografia per Felip II. ¶¹⁹⁰ Ítem. ¶¹⁹¹ A partir d'ací i fins al punt i a part, escrit al marge esquerre. ¶¹⁹² Alonso de Ávalos nasqué a Toledo en data que ignorem i cursà la carrera eclesiàstica. Essent visitador de l'arquebisbat de València, Climent VII el nomenà bisbe titular de Coron/Coroni i auxiliar de l'arquebisbe Juan de Ribera. Morí el 9 de novembre de 1603 a la ciutat del Túria. Fou soterrat a l'església del col·legi del

Patriarca. Vegeu la web <<http://www.archivalencia.org/archidiocesis/episcopologio.htm>>. ¶¹⁹³ En altres entrades figura «Coroni». Es refereix, ben possiblement, a una diòcesi grega *in partibus infidelium*, de la qual va ser titular el sant carmelità Pere Tomàs (Salimasto, 1305–Famagusta, 1366). ¶¹⁹⁴ Lluís Bertran Eixarch (València, 1526–1581). Fill de Lluís Bertran i Àngela Eixarch, ingressà al convent de Predicadors de València el 1544. Més tard va ser mestre de novicis al convent de la Santa Creu de Llombai, on sobre la porta de la seua cel·la tenia el rètol següent: «Si tractara d'agradar als hòmens no seria serf de Jesucrist». Després va partir cap a l'Amèrica del Sud com a missioner. Desembarcà a Cartagena d'Índies i exercí la seua labor a la regió del Baix Magdalena. L'any 1568 va ser elegit prior del convent dominic de Santa Fe de Bogotà, però els seus enfrontaments amb els *encomanderos* i autoritats colonials, per defensar els indígenes, el dugueren a una situació tan insostenible que hagué de regressar a València, on va ser rebut amb molt d'afecte pels valencians. Ací va ser titular del convent de Santa Anna d'Albaida, però caigué malalt i tornà a la seua ciutat natal, on moriria un 9 d'octubre de 1581. Va ser beatificat el 1608 i canonitzat el 1691. La seua festa se celebra el 9 d'octubre.

Sent Vicent. Y diumenge aprés, que fonch a vint-y-huyt de febrer, entre tres y quatre hores de la vesprada jurà en la Seu.

60.

ENTRADA DE LA REYNA<S>

Diumenge, a 18 de abril 1599, entrà la señora reyna doña Margarita de Àustria, y entrà per lo portal de Serrans. Y dit dia¹⁹⁵ oÿren missa ¶^{12r} en la Seu, juntament ab don Alberto, archiduch de Àustria, y doña Isabel Eugènia Clara, germana del nostre rey. Y açò fonch casi entre tres y quatre hores de la vesprada. Als señors reys los dix la missa lo señor patriarcha, archebisbe de València,¹⁹⁶ y als cunyats¹⁹⁷ lo señor nuncio, dit Camillo Caetano,¹⁹⁸ patriarcha de Alexandria, essent padrins a la missa del rey son cunyat y sa germana del señor rey; y a la missa de l'archiduch y infanta, lo señor rey y la senyora reyna.¹⁹⁹

61.

Disapte, a 26 de dehembre 1598,²⁰⁰ dia del gloriós sent Steve, y a l'endemà, dia de sent Joan evangeliste, entre dos y tres hores de la matinada y agué gran terremot per València, que yamay se à vist, que totes les cases tremolaven. Y lo primer durà casi un quart de hora. Y lo segon fonch prop les tres hores y miga, y durà mig quart.

1599

62.

Dimars, a 4 de maig 1599, entre quatre y cinch de la vesprada sa magestat se n'anà per a Barcelona.

63.

Dijous, a 22 de juliol 1599,²⁰¹ dia de senta Maria Magdalena, vingué sa magestat de Barcelona a València per mar, ab onse galeres, y eren sis hores de la vesprada, ab la señora reyna. Perquè son cunyat y germana, en Barcelona, s'enbarcaren per a ses terres.²⁰²

Y perdé Espanya la millor²⁰³ yoya que jamás ha tengut, en anar-se'n Eugènia Clara. Perquè se à conegut la gran falta en lo govern, la ausència de aquella.

¶¹⁹⁵ Ratllat: «nos pagaren». ¶¹⁹⁶ A l'interlineat: «lo señor patriarcha y archebisbe de Valencia». ¶¹⁹⁷ A partir d'ací i fins al punt i a part, escrit al marge dret i esquerre. ¶¹⁹⁸ El nunci Camilo Caetano havia vingut per a ratificar la cerimònia de casament que prèviament s'havia fet, per poders, a Ferrara. ¶¹⁹⁹ La línia següent,

ratllada i il·legible. ¶²⁰⁰ Al final del marge esquerre del foli 11v: «Disapte a 26 de dehembre 1598». I la resta a l'inci del foli 12r i al seu marge esquerre. ¶²⁰¹ A l'interlineat: «1599». ¶²⁰² Acotació marginal de distinta època. ¶²⁰³ A partir d'ací i fins al punt i a part, escrit al marge dret.

64.

Y disapte, a 24,²⁰⁴ s'enbarcà per anar a Dénya a les 4 hores de la matinada.

65.

Diumente, a 22 de agost 1599, se publicà perdó general per als christians nous per temps de un any. Lo qual lo predicà don Alonso Coloma, canonge de Sevilla y elet bisbe de Barcelona.

66.

Divendres, a 27 de agost 1599, tornaren de Dénya. Y sols pasaren per mig de València a la posta, per anar a Çaragoça tocases les orations. ¶^{12v}

67.

CARDENAL DON FERRANDO DE GUEVARA

Dimars, a 16 de noembre 1599, entrà lo inquisidor general, y cardenal, don Ferrando Nyno²⁰⁵ de Guevara. Y aposentà en palàtio Bisbal.

68.

LLONGETA DE LA SEU. PILAR DE LA PORTA DE LA SEU, LLEVAT

Dilluns, a 25 de noembre 1599, examplaren lo pas de la llongeta de la Seu. Y dijous, a 18 de dit, comencaren a derrocar lo pilar d'enmig de la porta de la Seu, dels Apòstols.

69.

MORT DE SIMÓ FRÍGOLA, VICECANCELLER²⁰⁶

Divendres, a 26 de dit, morí lo vicecanceller don Simó Frígola.

¶²⁰⁴ L'entrada és escrita al marge dret.

¶²⁰⁵ «Niño».

¶²⁰⁶ Vegeu V. GRAULLERA SANZ: «Simón Frígola», en *Juristas valencianos del siglo XVII*, València, 2003, pp. 113 i 238.

CONSECRACIÓ DE DOS BISBES: DE LLEYDA Y BARCELONA

Diumenge, a 28 de dit, consagraren en bisbes de Leyda a Francés Virgili, offitial de València, y de Barcelona a don Alonso Coloma, canonge de Sevilla y vissantador de l'Estudi de València. Y trobaren-se a dites consecrations lo il·lustríssim don Joan de Ribera y don Michael d'Espinosa,²⁰⁷ bisbe de Marruecos, y don Alonso d'Àvalos, bisbe de Coroni, y lo il·lustríssim compte de Benavent, ab la condesa y sos fills, y altres señors. ||^{13r}

MEMÒRIA DE²⁰⁸ LA MORT DEL MOLT ALT Y MOLT PODERÓS SEÑOR DON PHELIP DE ÀUSTRIA SEGON, REY Y SEÑOR NOSTRE; AÑY 1598, A 13 DE SETEMBRE

Sa magestat caygué malalt en sa casa de Sent Llorens del Real,²⁰⁹ dit lo Escorial, a díhuyt dies de juliol, divendres,²¹⁰ any mil cinc-cents noranta-huyt, de mal de gota.

Y la malaltia tan lo aquejava, al dit señor rey, que tingué contínua febra. Ixqué-li una gran posthema en la cuxa²¹¹ de la cama²¹² dreta. Y carregà-li la gota en lo dit de la mà dreta, que ya en dies passats lo y havien ubert, ab grandíssim dolor y gran abundàntia de posthema. Y rezelant-se los metges del mal de la cuxa²¹³ que del demás, determinaren que s'obrís. Y axí Vergara, lo seu barber, la obrí. Y xqué-li molta matèria. Y de cada dia li n'ixia, fins que aquella cuxa²¹⁴ estava a tan buydada que lo cuyro de la carn estava molt desapegat y li fia molts plechs y rues.

||^{13v} Y era gran compasatió veure a tal señor ab tan treball y ab tanta paciència, als cinquanta nou<s> dies de la malaltia, y avent cinquanta tres que no se li fia lo llit, que tostemps dit señor estigué gitat de spal·les. Y era en tanta abundàntia la matèria que llançava de la cuxa, mà y lloms,²¹⁵ y ab tanta paciència y suffriment, tenint per advocat al seu gran patró Llorens.²¹⁶ Donà la ànima a Déu diumenge, a tretze de setembre, a les cinch hores de la matinada. Estigué's tostemps, dit señor, ab gran sentit y recort fins a micha hora ans que morís,²¹⁷ que se li tancaren los <v>ulls; dexant molt llastimats a tots los presents y ausents, ab tanta falta y mort.

Don Christòphol de Mora, cambrer mayor de don Phelip tercer, príncep y fill unigènit de dit señor,²¹⁸ anà a despertar-lo a la sua cambra, y donà-li rahó y conte de la mort de son pare.

Y sentí-la molt lo príncep, y lo marqués de Dénia,²¹⁹ y·ls demás cavallers de son ||^{14r} servici. Llevà's del llit a les²²⁰ huyt hores, y anà a visitar a la infanta doña Eugènia Clara,

¶²⁰⁷ El va succeir en el càrrec el seu nebot Tomàs Espinosa. ¶²⁰⁸ A principi del foli, centrada sobre el text una creueta, i a la mateixa altura, a l'extrem dret del caixer un «1». ¶²⁰⁹ El monestir de San Lorenzo del Escorial. ¶²¹⁰ A l'interlineat: «divendres». ¶²¹¹ A la línia, ratllat: «espal·la». ¶²¹² A la línia, ratllat: «muscle», i davall,

també ratllat: un mot il·legible. A l'interlineat: «cama».

¶²¹³ A la línia, ratllat: «espal·la»; a l'interlineat: «cuxa».

¶²¹⁴ Ítem. ¶²¹⁵ Ítem. ¶²¹⁶ Sant Llorenç. ¶²¹⁷ Tot seguit un mot ratllat i il·legible. ¶²¹⁸ Felip II de Castella. ¶²¹⁹ Francisco de Rojas i Sandoval, que després seria *valido* de Felip III, duc de Lerma i cardenal. ¶²²⁰ Al manuscrit: «los».

sa germana, la qual se agenollà per a besar la mà a son germà com a rey y successor de son pare. Alçà-la lo príncep y abraçà-la ab gran[s] mostres de germà, la consolà y fé[u]-li molts compliments y offerres.

Tornà-se'n a son aposiento,²²¹ y al marqués de Dénia, que's diu don Francés de Royas y de Sandoval, que era lo seu cavalleriz mayor, lo féu del Consell d'Estat —y après fonch virey de València, en los anys 1604 y 5, y's jurà a 23 de febrer 1604, a les 4 hores de la vesprada—²²² y ad un Joan de Sandoval, son germà, primer cavalleriz²²³ de les quadres. Donà son aposiento a don Diego de Córdoba y que gozàs les preheminènties de cavalleriz major. Y per a sa persona que's servís de la sua cavalleriza y cavalls.

Donà's orde en què se abaxàs lo cos del señor rey, de a hon estava a la sagrestia, per una escala secreta que baxava a ella, per al día après soterrar-lo. No l'obriren ^{¶14v}, perquè estava molt podrit y corrupte. Y axí, senser com estava, lo embolicaren en dos llançols, estant presents los del Consell d'Estat. Y los moners de la Cambra li descubriren la cara.

Y Hyeroni Gazol, son secretari, certificà com ell per ell era la magestat del rey, don Phelip segon. Y llavors lo posaren en una caxa de plom y esta dins altra de fusta, de color morat, que diuhen que és incorruptible. Y cubert ab un drap de brocat pardo, ab una creu de setí carmesí, lo devallaren los cavallers a la sagrestia.

Dilluns, a 13 de dit mes, a les deu hores del dia, lo soterraren sens música, ni estrèpit, ni pompa, perquè axí sa magestat o dexà ordenat. Sols lo convent en processó, ab llums de sera groga, ab molt spay y singular silenty, que causava mayor sentiment.

Portaven lo real cos en muscles dels grans: del marqués de Dénia, don Ferrando de Toledo, don Antoni de Toledo, don Francés de Ribera, don Enrrich de Gusman,²²⁴ ^{¶15r} don Pere de Castro, el compte de Salines, Ruigómez de Sylva, don Alonso de Còrdova, don Joan Ydiaches, don Martín Ydiaches y lo correu mayor.

Darrer lo cos venien el archebisbe de Toledo, vestit de pontifical, y davant d'ell dotze frares ab capes de vellut negre de brocat, fondo de or. Després venia don Phelip tercer, príncep y rey nostre —aquest Felip 3, rey de Castella, y segon de Aragó, morí dimecres, a 31 de mars, any 1621, *-pro ut infra*, foli 335-,²²⁵ fill del mort, ab lloba,²²⁶ capiró²²⁷ y dos voltes de dol en lo cap, los <v>ulls casi declinats²²⁸ y la cara descuberta. Portava-li la falda don Christòphol de Mora y lo mateix dol que portava sa magestat portaven tots los cavallers de son servici. Y trobaren-se presents al soterrar sols tres grans: lo duch de Medina Sydònia, el compte de Alba y lo marqués de Dénia. Feren sinc stations o parades ab lo cos, ans de arribar²²⁹ al sepulcre o túmulo, que estava enmig de la yglésia, a hon lo posaren. Y als peus li posaren un coxí de brocat, brodad de or, y damunt la corona, y al capsal, ^{¶15v} una creu de pòrphydo de or.

Dix la missa el archebisbe de Toledo, ab diaches y subdiaches, ab sis capes de or. Y entre tant que dien missa mayor, digueren misses ressades en los altars y capelles de la

¶ ²²¹ Abans, a la línia, ratllat: «tornasen a son aposiento». ¶ ²²² El text entre guionets al marge dret, com a incís. ¶ ²²³ Segons María MOLINER: *Diccionario de Uso del Español*, de María Moliner, tom 1, A-H, Madrid, 2001, p. 435, seria un: «Funcionario palatino, inmediatamente inferior al caballero mayor». ¶ ²²⁴ A l'inici del foli 15r, dalt, a l'extrem dret del caixer, un 3.

¶ ²²⁵ El text entre guionets al marge dret, com a incís. ¶ ²²⁶ Vesta talar que duïen dones o homes, revestits de certs càrrecs. ¶ ²²⁷ O «caperó»: cobricap que s'usava antigament, que era alt i acabat en punta. ¶ ²²⁸ Al manuscrit: «declinats». Altrament, a la línia hi ha escrit «delicats», ratllat: «-licats» i a l'interlineat: «-clinats». ¶ ²²⁹ Ratllat: «fins».

yglésia, y a cada missa dien sos responsos, a les spal·les del real cos, a hon assistia, en peu, Joan de Guzman, com a zumiller de la cortina.²³⁰

Accabà's la missa y cerimònias a les dotze de migjorn, y los sobredits cavallers tornaren a pendre lo cos y'l portaren, en muscles, fins a la sepultura y bòveda de les persones reals. Y hallí lo marqués de Dénia, ab particular orde que tenia, entregà lo real cos als moners de sa magestat.

Posaren lo real cos de sa magestat enmig dels cosos de l'emperador Carlos quint, pare de aquell, y de la reyna doña Agna, sa darrera muller y mare del nostre rey, don Phelip tercer, y señor nostre.

Estans²³¹ en dit sepulcre o sepultura, sens lo cos de sa magestat, quinze cosos reals.

Accabada la funerària muntà-se'n lo señor príncep ¶^{16r} 232 a dinar a la una hora tocada. Y a la vesprada féu del Consell d'Estat a Rodrigo Vázquez Arze, son president de Castella.

72.

CÒPIA DE LA CARTA²³³ QUE LA MAGESTAT DEL REY, DON PHELIP TERCER, EMVIÀ ALS STAMENTS DE VALÈNTIA. AQUEST FELIP TERCER MORÍ DIMECRES,²³⁴ A 31 DE MARS 1621 (*Pro ut infra*, foli 355)²³⁵

En lo sobre scrit de la carta.

«A los muy reverendo, reverendos, ilustres, venerables, nobles y amados nuestros, los estamentos del nuestro reyno de Valentia.²³⁶

»El Rey

»Muy reverendo, reverendos, ilustres, egregios, venerables, nobles y amados nuestros, a 13 d'este mes fue Dios servido de llevarse para sí el Rey, mi padre y señor, que aya gloria, habiendo recebido todos los sacramentos de la Yglesia con su acostumbrada devoti6n. Y su fin ha sido tan cath6lico y exemplar como su vida. Y mi sentimiento, como la perdida de tal padre y señor, ¶^{16v} que las obligaciones naturales de hijo las acrescento, con benefi6cios m6s que de padre.

»Y no se las tienen menores los de ese, mi reyno, pues tantos a6os los gobern6 y conserv6 en religi6n, paz y justitia, con aumento general y particular de esse my reyno.

»Doyos cuenta de este successo para que lo sep6is, como es justo, y esos mis estamentos hagan la demostraci6n p6blica de lutos y honrras tanto major que en semejantes casos se ha acostumbrado; quanto la ocasi6n presente lo es de todas las de los siglos passados.

»Pidiendo a nuestro Se6or su descanso eterno, y que mi acciones las enderece en su sancto servicio y al bien universal de mis reynos y vasallos, y al de esse particularmente, que yo tanto amo y estimo, como su divina Magestat sabe. Que desseo acertar ha daros la satisfacci6n que merec6is, vassallos tan fieles y leales como vosotros sois.

¶²³⁰ Segons el *Diccionario de la Lengua Espa6ola*, de la Real Academia Espa6ola, Madrid, 1984, volum II, el zumiller de cortina era un: «*Eclesi6stico destinado en palacio a asistir a los reyes cuando iban a la capilla, a correr la cortina del cam6n o tribuna y bendecir la mesa real en ausencia del capell6n o procapell6n mayor de palacio, Patriarca de las Indias, etc.*». ¶²³¹ Forma verbal equivalent

a «estant». ¶²³² A l'inici del foli 16r, dalt, a l'extrem dret del caixer, un 4. ¶²³³ Les dues cartes, les corresponents a les entrades 72 i 73, s6n quasi iguals. ¶²³⁴ Al manuscrit escrit: «Dimars», ratllat «-mars» i a l'interlineat: «-meces». ¶²³⁵ El text entre guionets al marge dret, com a incís. ¶²³⁶ Al marge dret, com a incís: «Aquest Felip 3 morí dimecres, a 31 de mars 1621».

»Y en el entretanto, que doy assiento y me desembaraço de las cosas d'estos mis reynos, para yr a vissitar esse por mi persona, é mandado al ||^{17r} conde de Benavente, como rey y señor natural que soy de esse mi reyno, que en mi nombre haga el offitio de mi lugartiniente y capitán general, en virtud del privilegio que le é mandado enviar, firmado de mi real mano y despachado con las solemnidades que se acostumbbran.

»Mandoos que le acceptéis y le obedescáys, como bien soléys, y sed cierto[s] que en dando lugar los negocios d'este reyno, que spero será con mucha brevedad, sin perder tiempo yré, plaziendo al Señor, a visitar esse, y el juntarse el amor que os tengo y complir con mis obligaciones con mi gusto y contento.

»Os assiguro²³⁷ bastantemente que no abrá dilatió de cosideratió. Y agora no se podría hazer sin atropellar lo de acá y de hallá, sin conseguir el fruto que devéis sperar de mi yda, en todo lo que fuere bien y accrescentamiento de esse mi reyno. Como más en particular hos lo dirá de mi parte el conde de Benavente, al qual daréys crédito en todo.

Datum en Madrid, a 18 de setiembre 1598.»

»Yo, el Rey.

||^{17v}

»Vt. Frígola vicecansiller

»Vt. C. G. Thesaurarius Franqueza Secretarius

»Vt. Covarruvias Ps. Vt. Baptista Ps.

»Vt. Guardiola.²³⁸ Ps. Vt. Clavero Ps.

»Vt. D. P. Sans. fisci ad.

73.

CÒPIA DE LA CARTA QUE LO REY PHILIP²³⁹ TERCER ENVIÀ ALS JURATS DE VALÈNTIA

En lo sobre scrit de la carta dia:

«A los amados y fieles nuestros, los jurados de la nuestra ciudad de Valentia.

»El Rey.

»Amados y fieles nuestros, a trese d'este mes —que fonch diumenge—,²⁴⁰ fue Dios servido de llevar para si al Rey, mi padre y señor, que aya gloria, haviendo recebido todos los sacramentos de la Yglesia con su acostumbrada devotió.

»Y su fin a sido tan cathólico y exemplar como su vida. Y mi sentimiento, como ||^{18r} la pérdida de tal padre y señor, que las obligaciones naturales de hijo las accrescenta con beneficio más que de padre, y no se las tienen menores los de esse reyno; pues tantos años los governó y conservó en religión, paz y justitia, con aumento general y particular de esse mi reyno.

»Doyos cuenta d'este suceso por que lo sepáis como es justo, y en essa ciudad hagáis la demonstratió pública de lutos y honras, tanto mayor que en semejantes casos se ha acostumbrado; quanto la ocasion presente lo es de todas [las] de los siglos passados.

¶²³⁷ Al text original, per error: «Assigura». ¶²³⁸ Joan Baptista Guardiola (1577-1617). Era fill del notari Joan B. Guardiola i germà del canonge Miquel Jeroni Guardiola. Va ser advocat fiscal, jutge de cort, oïdor de Causes Civils, examinador en l'Estudi i

membre del Reial Consell. Vegeu V. GRAULLERA SANZ: «Juan Buatista Guardiola», en *Juristas valencianos...*, *op. cit.*, pp. 110, 212 i 314. ¶²³⁹ Felip III de Castella. ¶²⁴⁰ El text, entre guionets, al marge esquerre.

»Pidiendo a Nuestro Señor su descanso eterno, y que mis acciones las enderece a su santo servicio y al bien universal de mis reynos y vassallos, y al d'este particularmente, que tanto amo y estimo, como su divina Magestat sabe, que desseo acertar ha daros la satisfacci6n que merec6is, vassallos tan fieles y leales como vosotros s6is.

»Y en el entretanto, que doy asiento y me desembaraço de las cosas d'estos, ¶^{18v} mis reynos, para yr a visitar²⁴¹ esse por mi persona, 6 mandado al conde de Benavente, como rey y se6or natural que soy d'esse mi reyno, haga el offitio de mi lugartiniente y capit6n general, en virtud del privilegio que le 6 mandado embiar, firmado de mi real mano y despachado con las solemnidades que se acostumbra.

»Mandohos que le accept6is y obedesc6is com bien sab6is. Y set²⁴² ciertos que en dando lugar a los negocios d'estos mis reynos, que spero ser6 con mucha brevedad, sin perder tiempo yr6, plaziendo al Se6or, a vissitar esse, y el juntarse el amor que os tengo y conplir con mis obligaciones con mi gusto y contento.

»Os asseguro²⁴³ bastantemente que no abr6 dilati6n de consideraci6n, y agora no se prodr6 hazer sin atropellar lo de ac6 y de hall6, sin conseguir el fruto que dev6is sperar de mi yda, en todo lo que fuere bien y accrescentamiento de esse mi reyno, como m6s en particular os lo dir6 de mi parte el conde de Benavente, al qual dar6is cr6dito en todo.» ¶^{19r}

»Datum en Madrid, a 18 de setiembre, 1598

»Yo, el Rey

»Franqueza Secretarius.

74.

RELATIÓ DE LO QUE FÉU LA CIUTAT DE VALÈNTIA EN LES OBSÈQUIES DEL DIT SEÑOR REY

Disapte, a 26 de setembre, vespra dels gloriosos metges sent Cosme y sent Damià, dit any 1598, tocales huyt hores de la nit, apr6s de tocales les orations de les Ànimes, la campaneta del Sambori tocà un quart de ora a soles y parà casi altre quart. Y tornà a tocar per segona vegada poc menys de un quart y parà poch menys de mig quart de hora. E en apr6s tornà a tocar per tercera vegada, casi un altre quart de hora, y parà un poch.

Y lo Michalet, dit lo campanar, féu un toch, y tocà les morlanes²⁴⁴ un toch molt trist, que casi no's sentiren, segons la gran avalot de ¶^{19v} la gent. Perquè estava la plaça de la Seu que no y cabia de tanta gent, y parà casi mig quart. Y ad aquest toch havien de tocar les trompetes, y diuhen que no sentiren lo toch, segons la avalot de la gent, y axí no tocaren les trompetes.

Y pasat casi més de mig quart, tornà lo Michalet a tocar les matexes campanes, ab millor gràtia que no lo primer toch, però era molt trist.²⁴⁵

Y en la plaça de la Seu tocaren nou trompetes un toch molt trist, que parexien ser en la semana sancta, y durà lo sonar casi un *Pater noster* y callaren casi mig quart. Y lo

¶²⁴¹ Ratllat: «por». ¶²⁴² En la carta anterior: «sed».

¶²⁴³ Al manuscrit: «assegura». ¶²⁴⁴ Campanes del Miquelet. ¶²⁴⁵ Tot seguit, ratllat: «que».

Michalet tornà a tocar lo tercer toch de la matexa manera que lo segon y respongueren los trompetés molt tristament. Y après estigueren casi un quart de hora en silenty, y tornaren a tocar les trompetés altra vegada, que fonch per tercera. Perquè, com tinch dit, no sentiren lo primer toch del Michalet. Y ells aguardaven que tocasen lo tercer per a ells, perquè no havien oÿt lo primer. Y avisaren del Michalet que no aguardasen, que ya havien fet lo tercer ¶^{20r} tranch.

Y esta fonch la causa que'ls trompetés aguardaren tant. Y axí sonaren, com é dit, los trompetés. Y, acallades, Honorat Joan Borja, trompeta major de la present ciutat de València, dix la verba; la qual és del thenor següent:

«Ara oyats, que us fan a saber, de part dels justítia y jurats de aquesta ciutat de València, la trista y dolorosa nova de la mort de la sacra cathòlica real magestat, del molt alt y molt poderós señor don Phelip, rey y señor nostre, al qual nostre señor Déu Jesuchrist, per la sua sacratíssima mort y passió col·loce²⁴⁶ en la sua eterna glòria.

»E per mostrar la dolor intrínseca per lo<s> gran sentiment que tots havem de tenir, no sens gran rahó, per la pèrdua de tan alt y tan poderós rey y señor nostre, manem a totes y qualsevol persones, de qualsevol stat y condició sien, en la dita ciutat y terme de aquella, no gozen y presumeixcen²⁴⁷ sonar, ni fer sonar, instruments de música de qualsevol manera ¶^{20v} sia, o fer mostrar, ni demostratió de plaer o alegria, encara que fos per causa d'esposalles, convits o bodes, ni vendre ni tirar cohets.

»Ans fassen tots evident senyal de gran dol y tristítia y dolor, per la mort del dit molt alt y molt poderós rey y señor nostre. E qui contrafarà serà pres, punit i castigat greument en persona y béns, a albitre dels dits justítia y jurats y Consell de la dita ciutat.

»Encara notifiquen²⁴⁸ y manen, que les corts y obradors dels notaris sien y estiguen tancats. E algú no goze, ni presumeixca, tenir aquells uberts per a procehir actes alguns; judiciaris e públics, sots pena de xexanta sous per cascuna vegada que serà contrafet.

»Açò emperò manen ésser tengut y observat, de mentres e fins que sia feta y acabada la solemnitat de les dites exèquies y anniversari per la ànima del dit molt alt y molt poderós rey, señor nostre. Les quals exèquies y anniversari se faran y celebraran en la Seu, cathedral de la present ciutat, en lo dia de dimars, que contaran sis del pròxim ¶^{21r} mes de octubre, ans de migjorn.

»Preguant, exortant y amonestant que en lo dit dia sien en la dita Seu, per solemnizar y fer honor al dit anniversari y exèquies, y pregar per la ànima de tant alt señor y tan poderós rey nostre.

»E no res menys manen, sots pena de xexanta sous, que en lo dit dia de sis de octubre, 1598, primer vinent, no sia persona alguna, de qualsevol estat [i] condició sia, fasa, ni fer fasa, faena alguna, públicament ni amagada. Ni tinguen les portes, encara que sien de venderia de menjar, ubertes, sinó tancades. Mas puxen²⁴⁹ dins casa vendre coses de menjar. Per lo semblant, en lo mercat no puxen parar coses algunes, sinó segons se acostuma vendre lo diumenge. E sien certs que seran executats en persona e béns, a coneguda dels dits justítia y jurats y Consell.

¶²⁴⁶ Col·loque. En aquest cas la grafia «c» davant «e» àtona té valor de /k/.

¶²⁴⁷ Ítem. ¶²⁴⁸ Ítem. ¶²⁴⁹ Per «puguen».

»Més avant fan a saber, y manen, que alguna persona de qualsevol estat [i] condició sia, no goze, ni presumeixca, tenir parats ni uberts alguns obradors, ni tendes, ni fer fahena ¶^{21v} públicament, ni en places ni en carrers, en taules ni en qualsevol altre lloch. Ans tinguen tancats contínuament los obradors, exceptant los postichs o entrada de aquells, fins tant sia feta y acabada la solemnitat de les dites exèquies y anniversari.

»Y axí mateix, exceptat de la dita provisió lo Almodí, forns, molins, carneseries, venderies de pa, vi e altres vitualles; les quals són necessàries per a la conservació e manteniment de la vida humana. E qui a les dites coses contravindrà, encórrega en pena de xexanta sous per cadascuna vegada, ultra de les dites penes serà castigat e punit en persona y béns, a coneguda y arbitre dels dits justícia y jurats, prohòmens y Consell de dita ciutat.

»E més, provehexen e manen que en lo dit dia, de sis de octubre, primer vinent, mentres se celebrarà lo dit anniversari, no sia algú que goze o presumeixca venir a la dita Seu ab barrets o sombreros de color, ne portar vestidures de color clar. Y les dones que vendran a la dita Seu achen de venir ab los veles de dol o ab los mantells al ¶^{22r} cap, sots la matexa pena de xexanta sous, per cascuna vegada que serà contrafet, y garde's qui guardat sia.»

La sobredita crida ixqué, ab lo acompan[y]ament de la Cassa de la Ciutat, a les nou hores de la nit ben tocades, acompanyada de dotze cap de guaytes y nou verguers y nou trompetés y lo vedell del Studi General, tots engramallats, ab quaranta hòmens a peu, engramallats, y cascú dels de a peu portava una antorja encesa y negra en sa mà, y tots los ministres de les sises.

Y féu fer la²⁵⁰ crida enmig de la plaça, enfront de casa a hon estava Pau Abreus, scrivà de mans, que és una casa de la dignitat de la Seu dita.

Acontegué dita nit que, preconizant dita crida, dit Honorat Borja li²⁵¹ seguí, que fonch a tan gran lo concurs de la gent en dita plaça de la Seu, que'l tornaren al dit Borja, y a la sua cavalcadura, vint pases arrere. Y com dit Borja anava agramallat, la falda de la gramalla caygué de les anques de la cavalcadura ¶^{22v} y estirava la cavalcadura ab²⁵² les cames la gramalla. Y caygué's la calvalcadura y dit Borja, y la gent portà al dit Borja y cavalcadura més de vint pases en l'ayre. Y caygué la cavalcadura dos vegades de costats.

Y de la cayguda tractà mal a dos o tres fadrins, y lo dit Borja cridant a grans crits, li accudí socorro dels caps de guaytes, que eren pasats a la altra plaça de la Seu, dita de la Llenya, y ab les antorjes encesses socorregueren al dit Borja, que estava ab gran perill de la vida. Y esta fonch la causa que restà a tan rronco y fatigat lo dit Borja.

La primera crida fonch feta en la plaça de la Seu, com é dit,²⁵³ davant lo cantó de la casa de la dignitat de la Seu, que està al costat de la Cort Formada y de hallí se n'anaren per lo palàcio Epyscopal al Real. Y allí fonch la segona publicació; y la tercera a casa de Francés March, jurat, en lo carrer de la Xerea, y la 4a al palàtio Epyscopal, y la 5a a casa de don Jaume Ferrer, governador, etc. ¶^{23r}

¶²⁵⁰ A la línia, ratllat: «Acont». ¶²⁵¹ Tot i que pensem que el pronom correcte seria «la».

¶²⁵² A l'interlineat. ¶²⁵³ Tot seguit, ratllat: «en la».

75.

En après, lo señor archeby[s]be féu mandato a ses parròquies lo dilluns següent, que fonch a 28 de octubre,²⁵⁴ que totes les parròchies fesen y celebrasen un aniversari per ànima de dit señor rey, y açò gratis. Y una missa del Sperit Sanct, per a que nostre Señor se serveixca de guiar al nostre príncep en son sant servici, y açò també gratis.

76.

A cinch de octubre, vespra de la remembrança, en la parrochial de Sent Martí se celebrà una missa general de Requiem per ànima de dit señor rey, gratis. Y après celebrà la missa del Sant Sacrament.

77.

En après, dilluns, a cinch de octubre,²⁵⁵ vespra de la remembrança o aniversari, los señors jurats de València anaren de matí acompanyats dels verguers e demés offitials y advocats al Real, a convidar al señor virey per a les exèquies —lo dia següent fahedores— ab gramalles rosagant, tots de negre y de raxa. E a la vesprada anaren los señors deputats,²⁵⁶ acompanyats de sos macers, offitials y advocats.

Aprés anà [el] señor bal·le ab sos verguers, assessor, ¶^{23v} que's dia Christòphol Monterde,²⁵⁷ comanador de Montesa. Y lo bal·le es deya don Gaspar Mercader,²⁵⁸ señor de Bunyol, y tots agramallats, cuberts los caps y les cares.

Aprés lo mestre rational, ab sos ministres, offitials y advocats.

Aprés la Real Audiència, ab tots sos aguazils verguers.

Aprés los dos governadors: don Jaume Ferrer y don Lluís de Calatayú.

78.

Dit dia de dilluns, a la nit, entre set y huyt hores, les confraries de Nostra Señora de la Seu, de Sent Jaume, de Sent Jordi, de la Sanch, de Nostra Señora dels Desamparats y les demés, cascuna ab ses aches enceses y tots agramallats los acompanya[n]ts —excepto los andadors, que tots portaven les robes de la color e insígnia de sa cofraria, ab les beques

¶²⁵⁴ A la línia, ratllat: «setembre», i a l'interlineat: «octubre». ¶²⁵⁵ Deu ser una errada de Porcar, perquè l'entrada anterior té la mateixa data. ¶²⁵⁶ Tot seguit, ratllat: «yls». ¶²⁵⁷ Cristòfol Joan Monterde (València, 1564-Monestir de Sant Jeroni de la Murtra, Badalona). Estudià lleis i es va doctorar a l'Estudi General de València en ambdós drets; fou ministre civil de la Reial Audiència, visitador, advocat patrimonial, regent de Mallorca, cavaller de l'Hàbit de Montesa i després assessor del lloctinent general d'aquella Orde. Es va casar amb tres dones i vivint encara la tercera, dona Josepa Salvador, senyora de Vinalesa, i amb el

seu consentiment, i la llicència del rei Felip III, com a perpetu administrador de l'Orde de Montesa, entrà en l'orde dels Jerònims, on fou prior del monestir de la Murtra a Badalona. Va escriure les obres següents: *Juris responsum pro Jurisdictione Religionis Montesana* (any 1594), *Responsum in causa collecta imposita pro reparatione fluminis Guadalaviar* (any 1595), i *Juris responsum de successione Baronía de Alcantara, ac oppidorum Benexides, Ráfol Regni Valencia* (any 1596). Vegeu V. XIMENO: «Fr. Christóval Juan Monterde», en *Escritores del Reyno...*, *op. cit.*, tom I, pp. 287-288. ¶²⁵⁸ Vegeu la nota 187, sobre Gaspar Mercader.

al cap— en la plaça de la Seu cridaren a la remembrança y exèquies del nostre confrare, del molt alt y molt poderós don Phelip de Àustria segon, rey y señor nostre, l'ànima del qual la divina clemència col·loce²⁵⁹ en la sua santa glòria. ¶^{24r}

79.

Dimars, a 6 de octubre, lo señor virey, don Alonso Pimentel y de Herrera, compte de Benavent, entre huyt y nou hores del matí vingué a la remembrança y exsèquies del sobredit señor rey a la Seu. Vingué a cavall, per lo portal del Temple, per casa lo Almirant, per davant Sent Steve a la porta de l'Almodí, a la plaça de la Seu.

Anaven primers los alguazils, tots de dol, ab capiró y capuz; après los masers y scrivans de manament, y'ls jutges de la Real Audiència, ab moltíssims de cavallers que després dels alguazils venien, y après los verguers, com é dit, y la Real Audiència, tots cuberts los caps de dol ab capyró. Y lo señor virey ab mayor dol que tots, que cert movia a compasió, prechint davant los tres seus fills. Y dexaren tots los alguazils y Real Audiència en la Seu.

Y se'n tornaren anar, y anaren a Sant Salvador, perquè diuhen que en la capella Mayor de la Real Audiència no té lloch algú, y en dita capella Mayor estaven los señors jurats, síndich y rational, aguardant a sa excelència.

Y hallí lo reberen, tots ¶^{24v} vestits de dol. Sentaren-se²⁶⁰ en sos banchs, y lo señor virey ab la sua cadira, y los demés cavallers arimats y en peus.

Estava enmig de la Seu, entre lo cor y la capella Mayor, un modo de llit de camp, ab quatre pilars, y a cada pilar una piràmide junt al pilar y molt[s] altres [sic], y cubertes de vajeta negra, apegades les armes de sa magestat y de la ciutat.

Y enmig del llit una com a tomba gran. Y al cap una corona ab dos coxins, y als costats y cantons del túmulo estava, a cada cantó, un home ab armes pintades davant y darrere, vestit de dol, ab una corona en lo cap y ab un cetro en les mans, y y asseÿts en uns escabeix[s]. Al cap del llit y havia un chapitell ab molts siris grogredons, que pareixien aches, y al cap del chapitel un siri molt gros, que deyen que pesava quaranta lliures. Y als quatre pilars del llit, a cada hu de aquells, un siri molt gros, groch, y de les cornises del llit estaven posades moltes banderes, ab les armes del rey.

Predicà lo il·lustríssim y reverendíssim señor patriarxa, ¶^{25r} archebisbe de València, y entre altres coses que diuhen que dix, en alabança del rey nostre: que yamay persona lo havia sentit parlar, ni cridar, de tal manera que's poguès entendre quina veu tenia. Y axí que may se à sabut quina veu tenia.

Accabà's lo offici mig quart ans²⁶¹ de les dotze de migjorn. Y, ans de començar lo offici, lo clero y cantors de la Seu cantaren la lletania dins lo cor, sens injuncció de altres parròchies.

¶²⁵⁹ *Col·loque.*

¶²⁶⁰ Al manuscrit: «asentaren-se», i ratllada la «a-» inicial.

¶²⁶¹ Més amunt, també ratllat: «ans».

80.

PORTIÓ DE LA REMEMBRANÇA DEL SEÑOR REY:²⁶² 3 SOUS

Pagaren a cascun capellà, de les altres parròchies, tres sous per la remembrança. Y en Sent Martí és costum ya de pagar los tres sous redons, sens pendre cap sou, que axí u feren també en la mort de la reyna.

En estes exèquies los canonges, y tots los offitials de la Seu, se vestiren de vajeta, y la ciutat donà dol als pavordres per a ells y a dos patges.

La ciutat de València donà dol a tots los de la Sala y als consellers²⁶³ los vestiren de vajeta y als offitials de la Sala drap y raxa, y sols vestiren al justícia criminal, que ¶^{25v} era March Antoni Gamir. Y los caps de guaytes, per no trobar exemplar que antigament los vestisen, tingueren gran debax per ço. Y lo señor virey se posà, y es ne féu donar de vajeta.

Y açò fonch a la matexa vespra de la remembrança, y lo mateix als tabalers, per no trobar exemplar.

81.

Dijous seg[ü]ent, que fonch a huyt²⁶⁴ del mes de octubre, los señors inquisidors feren capell ardent en Sent Llorens, ab cadafal y tùmulo. Y predicà don Alonso Coloma, canonge de la Seu de Sevilla y visitador del Studi General. Dix la missa lo canonge Serna y lo evangeli cantà'l lo doctor Pere Assensi, rector de Sent Berthomeu, y la epístola la cantà don Francisco López de Mendoza, rector de Sent Martí.

82.

Divendres, a 9 de octubre, feren la processó de sent Dionís. Y la nit enans no tiraren cohets ni piules, ni altres coses que s'acostumaven ha fer de farons y lluminàries, ni repichs de campanes.

Y los del Centenar, tots anaven vestits de negre, ab sombreros, sens vel ni plo-mes, ans los més portaven una trença de feltre del mateix sombrero, ni cadenes ¶^{26r} de or, com acostumaven.

La bandera de camp era la ordinària, y la de la confraria al cap, a hon porta la tasa, estava cuberta ab un tafatà negre. Y la bandera de la ciutat, lo Rat Penat, estava cubert ab un vel de sombrero de dol, y los penchants y les borles del drach tot negres y la bandera la ordinària. Portava-la lo justícia criminal, com acostuma, tot vestit de dol y ab capa de vajeta y barret redó de vajeta.

Y los jurats vestits de dol de raxa, ab barrets redons de raxa, ab les robes llargues y capiró per los muscles, y lo rollo negre. Y los demés offitials de la Sala anaven vestits ab capuços de raxa y de vajeta, ab barrets redons.

¶²⁶² Felip II de Castella i I d'Aragó. ¶²⁶³ Tot seguit, ratllat: «se v».

¶²⁶⁴ A la línia, ratllat: «dèset»; a l'interlineat: «huyt».

83.

Dilluns, a 12 de dit mes, lo clero de Sent Nicolau féu també capell ardent, ab tùmulo y cadafal. Y predicà fray Cabanelles, de la Orde de Sent Francés. Aquest mateix dia predicà don Alonso Coloma, desús nomenat, en lo monastir de les monjes del Peu de la Creu, dites serventes, y predicà de la fundatió de la religió y de la invocatió. Prengué per thema *Stabant autem juxta crucem Jhesum*. ¶^{26v}

84.

Dimecres, a 14 de octubre, se celebrà la missa del Sperit Sant en la Seu de València, ab molta música. Assistint a dita missa lo il·lustríssim compte de Benavent y los jurats en la capella Mayor. Y en lo cor estava la Real Audiència.

Predicà lo il·lustríssim y reverendíssim señor don Joan de Ribera, patriarcha de Antiochia y archebisbe de la present ciutat de València.

Los jurats se nomenen²⁶⁵ Dimas Pardo, Francés March, Armúnia, Cassanova, Barsena, Turúvio, y [el] rational se diu Bertran.

85.

CONSECRATIÓ DEL BISBE ÀVALOS. Y LA PRIMERA MISA BISBAL [LA] DIX EN PREDICADORS, DILLUNS SEGÜENT A A 19 DE DIT, Y LA 2²⁶⁶ A 31 DE DIT MES DE OCTUBRE

Diumenge, a 18 de octubre dit any, 1598, dia del gloriós sent Lluch, conegren en Morvedre, en bisbe, al doctor Alonso d'Àvalos, vissantador general per lo patriarcha,²⁶⁷ bisbe de Coroni.²⁶⁸ Y trobaren-se a la consecratió lo il·lustríssim patriarcha y archebisbe de València; lo bisbe de Tortosa, don Joan Baptiste Punter y don Michael Spinosa, bisbe de Marruecos y bisbe de gràcia en València.

86.

Dilluns, a 19 de octubre,²⁶⁹ celebraren festa lo convent de Predicadors de la mort de fray Lluís Bertran ab gran solemnitat. Trobà-s'i lo compte de Benavent, los jurats y governadors. Y predicà don Alonso Coloma, canonge de Sevilla, y dix ¶^{27f} la primera missa bisbal, que després de consagrat bisbe cantà lo reverendíssim señor Alonso de Àvalos.

¶²⁶⁵ Escrit: «monomenen», ratllat: «mo-».

¶²⁶⁶ La segona. ¶²⁶⁷ Al manuscrit: «parthiarcha».

¶²⁶⁸ Escrit: «Coroni», ratllada la «-i» i afegida després.

¶²⁶⁹ Tot seguit, un mot ratllat i il·legible.

PÉSAME DE LA MORT DEL REY, LOS JURATS

Dimecres, a 21 de octubre, dit any 1598, la ciutat de València envià al jurat en cap dels ciutadans, que's deya<s> Francés March, que estava de casa al carrer de la Xerea, y a Dimas Pardo, jurat en cap dels cavallers,²⁷⁰ a donar lo péssame al rey nostre Phelip 3, de la mort de son pare, y rey nostre, Phelip segon.

Y la partida fonch entre quatre y cinch hores de la vesprada.

Y tornaren dits jurats a 22²⁷¹ del mes de noembre, que fonch diumenge, a la mateixa hora que anaren.

Divendres, a 23 de octubre, la confraria de la Sanch feu capell ardent per la mort del dit señor rey ab molta solemnitat, y predicà don Francisco López, rector de Sent Martí.

REMEMBRANÇA EN LO STUDI GENERAL

En après, disapte, a 31 de octubre, dit any 1598, la Universitat del Studi de València feu y celebrà dites exèquies ab molta solemnitat. Predicà don Alonso Coloma, canonge magistral de la Seu de Sevilla; dix la missa lo bisbe de Coroni, don Alonso d'Àvalos, y visitador general del archebisbat de València, y esta fonch la segona missa cantada bisbal.²⁷²

Y lo divendres ans, a la vesprada cantaren ^{||}^{27v} los cantors de la Seu vespres de Morts y lo clero de Sent Andreu. Y acabades vespres, Blay Garcia,²⁷³ cathedràtich de Rethòrica, feu una oratió fúnebre vestit de dol, ab capyró y lloba, y lo barret de quadros. Assistí lo conte de Benavent, virey, y los jurats y lo vissitador Coloma, y casi tots los doctors de la Universitat.

Y açò fonch en lo pati mayor, dins²⁷⁴ de dita Universitat, perquè estava enmig un llit molt alt, parat ab ses piràmides, cubert de vajeta, ab les armes del señor rey y de la ciutat. Y enmig del túmulo una tomba ab un drap de brocat, ab dos coxins de seda y una corona de or, y de mig del llit baxava, o estava penjada, com a una àguila de granària de una gran oca de or. Y tot lo túmulo per baix rodejat de aches, y dalt, per los andadors, de siris grocs. Y totes les parets de dit pati, per lo rededor, cubert de vajeta, ab les armes del dit señor rey y la ciutat. Y a la part de les aules noves estava parat un altar,

¶ ²⁷⁰ Al marge esquerre, com a incís: «y a Dimas Pardo, jurat en cap dels Cavallers». ¶ ²⁷¹ Des d'ací fins al punt i a part, escrit al marge dret. ¶ ²⁷² Al marge dret, com a incís: «y esta fonch la segona missa cantada bisbal». ¶ ²⁷³ Vicent Blay Garcia (València, 1551-València, 1616). Sacerdot i autor de *Ceremoniale Sacri Ordinis B. Mariae de la Mercede, Redemptionis Captivorum, cum Se-*

bolii, València, 1614, estudià a l'Escola de les Lletres Humanes les matèries d'Oratòria, Filosofia i Medicina; donà classes de Gramàtica a Albacete i Onda; després obtingué la càtedra de Prosòdia a València i posteriorment la de Retòrica a Roma. Vegeu V. XIMENO: «Vicente Blas García», en *Escritores del Reyno...*, *op. cit.*, tom 1, pp. 275-277. ¶ ²⁷⁴ A l'interlineat.

ab un drap negre per dozer y ab altre negre com a altar, clavat a la paret, ab una creu vermella ab un crucifici y tot rodechat de banchs; [y] sols la cadira del señor virey, que estava a la part; ¶^{28r} devés les necessàries.

Y la Seu féu senyal a migjorn lo divendres, y a vespres, y a la nit a la dita remem-brança, tocant general. Y a la matinada tocà, y a la missa y a migjorn tocaren general, y tots los tocs foren cinch.

Y a les huyt hores vingueren les parròchies y los monastirs, y digueren cada par-ròchia de per si. Y cada monastir, per lo semblant, un respons gratis, y se'n tornaren.

Dix la missa lo sobredit señor bisbe; lo diaca fonch lo pavorde Castañeda y subdi-aca lo doctor Noguera. Assistí lo il·lustríssim compte de Benavente, ab los señors jurats, a l'offici y²⁷⁵ sermó. Accabà's lo offici prop de les dotze de migjorn, y per les cortines penchades y havia moltes hyeroglífices y heroyces²⁷⁶ del nostre señor rey.

Y lo señor virey donà orde que tot se guardàs, perquè ho volia fer posar en con-cert y estampar-o, perquè era cosa de molt gran juhí y delicats ingenis, y enviar-o al nostre señor rey Phelip tercer. ¶^{28v}

90.

PONTS DE VALÈNTIA: DE LA MAR, 37 PAMS Y UN QUART

Lo pont que diuhen de la Mar, lo nou que han fet, que està al Remey, té de amplària nou alnes,²⁷⁷ un pam y tres dits, que són trenta-set pams y un quart.

91.

PONT DEL REAL: 43 PAMS Y UN TERS

Lo pont del Real té de amplària deu alnes, tres pams y quatre dits, que són quaranta-tres pams y un ters.

92.

PONT DE LA TRINITAT: 42 PAMS Y UN TERS

Lo pont de la Trinitat té de amplària deu alnes y micha y quatre dits, que són quaranta-dos pams y un ters.

¶²⁷⁵ Tot seguit, ratllat: «pred».

¶²⁷⁶ Dos casos de la grafia «c» amb valor de /k/ davant de «e» àtona: «hyeroglífices» i «heroyces».

¶²⁷⁷ Mesura de longitud que equivaldria a un metre.

93.

LO PONT DELS SERRANS: 43 PAMS Y MIG Y DOS DITS

Lo pont dels Serrans té de amplària deu alnes, tres pams y mig y dos dits, que són quaranta-tres pams y mig y un sisé.

94.

VISSITA EN SENT MARTÍ

Diumenge, a 22 de noembre 1598, lo reverendíssim señor don Alonso d'Àvalos, bisbe de Coroni, féu la vissita en la parrochial de Sent Martí y predicà. Y fonch la primera vissita²⁷⁸ que féu de pontifical, després que fonch consecrat en bisbe.

95.

TERREMOT

Disapte, a 26 de dehembre 1598, a les tres hores de la matinada y agué gran terremot per dos vegades en València, que casi pensaren caure's les cases. Y fonch universal per totes les cases. Y lo primer durà casi mig quart de hora y de hallí a quatre credos fonch lo segon, y durà la mitat que lo primer.

Y en Oliva ¶^{29r} caygué lo monastir dels frares de Sent Francés y la hermita de Nostra Señora de Rebollet, que està, segons dihuen, en dit terme.

Se à de advertir que de aquest terremot²⁷⁹ ya en dies passats se tingué senyal, que havia de ser perquè les aygües dels pous exien molt tèrboles, sens estar los pous bruts, ans bé molt nets y molt fondos y ab molta aygua y no'ns ne hadonàvem lo que havia de ser.

96.

COMENÇAREN LO PORTAL DEL REAL

A set dies del mes de janer, any 1599, a l'endemà dels Reys, començaren a rompre la muralla per fer lo portal del Real. Y començaren a repicar la Seu.

97.

DERROCAR LO PONT VELL DEL REAL

A setse dies del dit mes de janer, any 1599, que fonch disapte, començaren a derrocar lo pont vell del portal del Real.

¶ ²⁷⁸ A l'interlineat: «vissita». ¶ ²⁷⁹ Variant antiga de «terratrèmol».

98.

BAXAREN LA YMATGE DE SENT MARTÍ DE LA PORTA GRAN. FONCH FETA LA FIGURA DE SENT MARTÍ AÑY 1494, Y PER LOS PENARROGES, PER LES ARMES QUE ESTAN

A díhuyt dies del mes sobredit de janer, dit any 1599, que fonch dilluns, posaren los parrochians de Sent Martí, o feren posar, un bastiment per a baxar la ymatge de sent Martí, que està a la porta principal.

E après, dimars següent, baxaren lo cos del dit sant y lo barret y la espasa, y lo tros ^{¶29v} de la capa y la bayna y lo petral, y altres peses. Y lo cavall no'l baxaren, ni lo pobre; ans bé hallí lo[s] netecharen.

Y lo dit cos del sant, en la falda de la vestidura, estava scrit en lletres de conte lo any que fonch fet, és a saber, en lo any 1494. Que fet conte havia cent y cinch anys que era fet, contant fins al sobredit any 1599, que l'abaxaren.

99.

VOLIEN ROMPRE [LA] PORTA PER LES ÀNIMES. APRÉS, EN LO AÑY 1616, A 15 DE FEBRER,²⁸⁰ DILLUNS DE CARNESTOLTES, LA OBRIREN

A 21 de janer 1599, los obrers volgueren fer rompre una porta que pasàs a la capella de les Ànimes, a efecte de traure lo Sant Sacrament per hallí; perquè no destorbasen los predicadors, ni a l' auditori.

Y començaren, tocases oracions de la nit,²⁸¹ los pedrapiquers a rompre per la capella de senta Anna, que's diu que era de doña Violant Despuig, señora de Alcàntara, muller de don Elpho Sans, y fonch dia de dijous.

Y lo beneficiat de la dita capella, que's dia mosén Joan Joseph Cuquó, y archiver de dita església, sentí los colps y féu grans extrems. Tant que lo rector, que era don Francisco López de Mendoza,²⁸² se admirà vent que de tots punts se desmayà, en què no podia parlar, y axí féu que no's pasàs havant. Y lo dit mosén ^{¶30r} Cuquó se reaturà en la església tota aquella nit. Y dormí guardant-la.

Y fa advertir que sols los obrers, y los que tenien càrrech dels llechs, o sabien. Y no u sabia ningú dels capellans.

100.

Dimats, a 26 de janer 1599, en punt de les dos hores de la vesprada puxaren la figura de sent Martí dalt y la assentaren sobre lo cavall, neta y de color de llautó.

Netechà<l>-la Aloy Aviuela, alcayt de la casa de les Armes de la present ciutat. Y li donaren do-cents reals per sos treballs de netechar-la, abaxar-la y puxar-la.²⁸³ Y

¶²⁸⁰ Tot seguit, ratllat: «dia de». ¶²⁸¹ A l'interlineat: «tocadoles oracions de la nit».

¶²⁸² Al text original: «Mendoca». ¶²⁸³ Ratllat: «sens que y».

los obrers li feren lo cadafal, que·l féu mestre N.²⁸⁴ Sanchis, fuster que està a la plaça de Pellicers.

En les guarnitions del cavall se trobà ser feta dita figura per los Pennarrojes, perquè es trobaren les armes dels dits Pennarrojes. Lo cavall y lo pobre no·l baxaren, perquè estaven afferrats,²⁸⁵ és a saber, lo cavall ab dos gafes y lo pobre ab una y una trava, y tres ganchos de ferro, que·ls tenien. ¶^{30v}

101.

CÒPIA DE LA CARTA QUE·L REY, DON PHELIP 3, ENVIÀ ALS STAMENTS DE VALÈNTIA DONANT-LOS NOVA Y AVÍS DE LA SUA VENGUDA A VALÈNTIA, A FESTEJAR LO SEU CASAMENT

En lo sobre scrit de la carta deya.

*A los muy reverendo, reverendos, venerables, ilustres, egregios, nobles amados nuestros, los stamentos del nuestro reyno de Valentia.*²⁸⁶

El Rey

Muy reverendo, reverendos, venerables, ilustres, egregios nobles y amados nuestros.

É deliberado celebrar mi casamiento en essa mi ciudad de Valentia, para donde voy caminando y spero llegar con mucha brevedad, con la voluntad de Dios.

Y por hazeros merced os doy cuenta d'ello, por el contento que sé que tendréis de la demonstración de amor que hago con esse mi ¶^{31r} reyno, que es la que me tiene muy merecida su antigua fidelidad y no menos las presentes; que con tanto cuydado, aparato y gasto como me ha scritto el ilustrísimo conde de Benavente, mi lugartiniente y capitán general, en esse mi reyno, os apresuráis para solemnizar este acto. De que os doy las gracias que tan justamente se os deven.

Pido, y encargoos, que en todas las cosas acudáis al conde de Benavente y le deis entero crédito, y en effectuarlo assí recibiré muy accepto servicio de vosotros. Dattum en los Hinojosos, a 26 de henero de 1599.

Yo, el Rey

*Franquesa,*²⁸⁷ *secretario*

*Vt. Covarrúbias*²⁸⁸ *vice.*

¶²⁸⁴ Al llarg de tot el dietari, mossén Porcar recorre a la «N.», abreviatura del llatí «*nomine*», és a dir «nom», quan ignora el nom o els cognoms d'una persona.

¶²⁸⁵ Tot seguit, ratllat: «ab». ¶²⁸⁶ Davall de la línia, centrada, una creueta. ¶²⁸⁷ Es tracta de Pedro Franquesa, persona de confiança del duc de Lerma, que després seria nomenat comte de Vilallonga i condemnat en caure en desgràcia el *valido*. ¶²⁸⁸ Diego o Dídac de Covarrúbias i Sanz (Cocentaina, 1544-Madrid, 1607). Estudià a Salamanca, on es va doctorar en dret. Exerci

càrrecs d'alt nivell dins de l'administració de la Justícia, com oïdor de causes criminals de l'Audiència de València i després de causes civils, i fou nomenat regent del Consell d'Aragó. El 1593 ingressà en l'orde de Montesa, on va ser armat cavaller i posteriorment assessor de l'orde i comandador de Perputxent. El 1599 el nomenaren vicecanceller del Suprem Consell d'Aragó. Vegeu V. GRAULLERA SANZ: «Diego de Covarrúbias Sanz», en *Juristas valencianos...*, *op. cit.*, pp. 48, 113, 137, 138, 170 i 171.

102.

A dos de febrer, dia de nostra Señora Canelària, començaren a entrar carros de sa magestat, més de cinquanta, de matí. Y a la vesprada ne entraren del marquès ^{¶31v} de los Veles.

103.

Disapte, a 13 de febrer, any 1599, entrà lo il·lustríssim duc de Nàgera. Aposentà en casa de don Vincent Milà, prop de Sent Agostí.

Dit dia entrà la guarda dels Argers de sa magestat y se'n tornà a exir. Y aposentà en Ruçafà.

104.

Y·S DIA N. CASTRO²⁸⁹

Diumenge, a 14 de dit, a les quatre hores de la vesprada entrà-i lo il·lustríssim cardenal de Sevilla y archebisbe de aquella. Y la ciutat li féu gran acompanyament. Y aposentà en casa de l'Almirant, prop de Sent Steve.

105.

PHELIP 3, REY Y SEÑOR NOSTRE, ENTRA EN VALÈNTIA

Divendres, a 19 de dit mes de febrer²⁹⁰ e any 1599,²⁹¹ a les tres y quatre hores de la vesprada entrà, ab gran magestat, la catòlica real magestat de don Phelip de Àustria tercer, rey nostre, fill de don Phelip segon y nét de don Carlos quint, emperador.

Entrà per lo portal de Sent Vicent, y entre²⁹² deu hores y onse de la matinada aposentà en lo convent de Jesús, de la orde de Sent Francés. Y hallí dinà y oý missa juntament ab sa germana, doña Eugènia Clara, a l'altar mayor. ^{¶32r}

Y en tota la missa [no] estigué en peus, sinó tan solament a l'evangeli. Y tostemp estigué en los dos genols agenollat en terra.

Entrà dit señor rey a cavall, ab un cavall de color vajo,²⁹³ y de les regnes del fre penchaven uns cordons de or y seda vermelles, ab moltes borles de or. Lo qual portaven los prohòmens de la ciutat, y que tenien càrrech, los de la mà esquerra, y altres señors portaven lo de la dreta, tots cavallers y señors de títol de València.

Anava la magestat entre un pali de catorse bastons daurats, y lo pali era de brocat. Los bastons portaven-los los señors jurats de València e altres señors de govern de la terra.

¶ ²⁸⁹ Es refereix a don Rodrigo de Castro, arquebisbe de Sevilla entre els anys 1581-1600. ¶ ²⁹⁰ A l'interlineat: «de febrer». ¶ ²⁹¹ A l'interlineat: «1599». ¶ ²⁹² A la línia, ratllat: «a les»; a l'interlineat: «entre». ¶ ²⁹³ Segons el *DCVB*:

«Color groc de les bísties cavallines, amb els clins i la coa negres». Encara que el *DLLE*, referint-se a «bai», ens diu: «1. Roig fosc, s'aplica als cavalls i al seu pelatge. 2. Groc lleugerament rogent, s'aplica als cavalls i al seu pelatge».

Los jurats anaven ab gramalles de tela de or molt gentil. Lo mustasaf anava ab una cota de vellut negre, guarnida de tela de or verda, y lo mateix portava lo justícia civil, que's deya Blanes, y lo mustasaf, que's deya Steve Ros. Y lo justícia criminal, que's deya Granada, anava a cavall, davant de tots, ab la verga alta, cubert lo cap.

Y après quatre macers reals, ab maces de or, y als caps unes ¶^{32v} com a corones. Après seguïen los quatre reys de armes. Y après venia, ab lo stoch, lo marquès de Dénya, don Francisco de Sandoval y de Royas, cubert lo cap,²⁹⁴ y après la magestat del rey don Phelip 3.

Al portal, ans de entrar, ab artifici, baxaren dos diputadets revestits, la hu en figura de sent Vincent martre y l'altre ab figura de sent Vincent Ferrer. Y donaren dos claus de argent sobredaurades, ab una cadena de or fi lligades, y les donaren a la magestat real. Y la sacra magestat, les claus y los dos plats de present y confitura, que eren de or fi, ne féu mercé²⁹⁵ a les señores monjes de Hyerusalem.²⁹⁶

Anant dita magestat, ab molt gran content y pausa, per los carrers de la ciutat, arribà a la plaça de la Seu y entrà en la Llongeta de dita Seu y se agenollà en dita Llongeta y adorà lo (*l*)*lignum crucis*, que lo benemérit perlat don Joan de Ribera, vestit de pontifical, assistia tenint aquell, ab molta assistència de dignitats ecclesiàstiques. Y·l portà fins a l'altar major de dita cathedral.

E en après, fetes les solemnitats acostumades, se n'anà tocases les orations, bon rato havia, al palàcio Real. Y se n'entrà per la porta dels Lleons nova, ab lo pali y la il·lustríssima infanta.

Y llavors feren ¶^{33r} senyal, del pla del Real, com les magestats estaven dins. Y lo Baluart féu senyal ab una pesa<r> de artilleria. Y los argeros,²⁹⁷ que la magestat portava, despararen ses pistoles, y lo Baluart respengué ab molt gran moltitud de mosquets y de masclets y desparà tota la artilleria.

Y esta matexa salva se féu quatre²⁹⁸ dies arreu, és a saber, lo disapte y diumenge y dilluns següents: a l'alba, migjorn y a la nit. Y totes les muralles enfront del Real estaven ab farons.

Y la magestat del nostre rey y señor nos volgué festejar la nostra festa, en què disfracat ab careta corregué per moltes voltes y pasechà la nostra ciutat, ab grandíssim content de la nostra pàtria.

Y anà als saraus²⁹⁹ que lo il·lustríssim compte de Benavent féu en casa de don Lluís de Calatayú, perquè hallí aposentava per no poder estar en lo Real, a hon acostumava estar. Y també al sarau³⁰⁰ del señor bal·le, don Gaspar Mercader,³⁰¹ señor de Bunyol.

Y també pasechà de nit València, per a alegrar-se de les grans lluminàries que dites quatre nits dita ciutat féu.

¶²⁹⁴ A l'interlineat: «cubert lo cap». Dur cobert el cap amb un barret, davant el monarca, era només privilegi dels grans d'Espanya. ¶²⁹⁵ A l'original: «mesté». ¶²⁹⁶ Tot seguit, ratllat: «quatre nits arreu». ¶²⁹⁷ Potser es tracta d'un error de Porcar, que en lloc d'escriure «argers o arquers» ha escrit «argers». Error que ja figura en l'en-

trada 103, on podem llegir «la guarda dels Argers de Sa Magestat». ¶²⁹⁸ Segons el text que segueix no són quatre dies, sinó tres; a no ser que compte també amb el divendres 19, dia en què escriu l'entrada. ¶²⁹⁹ Al manuscrit escrit: «seraus». ¶³⁰⁰ Al manuscrit, escrit: «se-
rau». ¶³⁰¹ Vegeu la nota 187, sobre Gaspar Mercader.

JURÀ PER REY

Diumenge, a 28 de febrer 1599, entre tres y quatre hores de la vesprada, sa magestat jurà en la Seu de València. Ixqué acompanyat dels principals de la ciutat, y no y anaven los ¶^{33v} dos justíties, és a saber, civil y criminal, sinó los jurats de València, y lo rational y lo síndich, que per a aquella ocasió fonch elet micer Margarit,³⁰² y enmig Bertran, que era rational, y a la esquerra micer Ferrer, y après quatre jurats y après quatre macers del señor rey. Y seguïen quatre reys de armes, y après lo marquès de Dénia, ab lo stoch, y après la magestat del señor rey, vestit tot de negre, ab gorra de vellut negre, ab un vel y una ploma negra. Y los dos jurats tots cuberts, y quan li parlaven se descubrien. Y la señora infanta no y anà.

Arribà sa magestat a la Seu, y's va seure en lo sòlio,³⁰³ que estava posat de spal·les al cor de la Seu, entapiçat de cinch draps de or brodats y de seda, y ab les armes de sa magestat, y lo mateix era lo sòlio.

Allí lo secretari Franquesa llixqué lo jurament, y sa magestat se agenollà davant, aposat un misal ab un coxí de brocat; y posà la mà dreta sobre la figura del cànon, y dix ab veu inteleigible: «*Yo lo juro.*» y besà's la mà.

Llevat lo coxí y lo tapet, vingué lo il·lustríssim patriarcha de Anthiochia ¶^{34r} y archebisbe de la present ciutat, com a persona una dels estaments, y sa magestat no li donà la mà. Y après de haver-se<l>-li [fet] tres reverènties, ans de anar a besar-li les mans se n'ixqué.

Vingué après lo marquès de Dénia, y lo señor rey se alçà de la cadira y ab la mà esquerra lo abraçà y la dreta li amagà, y no la y bessà. Y segons diuhen, y dien, era la mayor mercé³⁰⁴ que li podia fer al dit marquès. Y après a tots los demás donà francament la mà a besar y se'n tornà al Real per lo mateix camí que avia anat, és a saber, per la plaça de la Seu a la de la Herba, a l'Almodí, al Temple y al Real.

DINÀ LO REY EN LO HORT DE L'ARCHEBISBE

Dimars, a 2 de mars, dinà dita magestat en lo hort de monseñor il·lustríssim patriarcha y archebisbe de València, sens persona alguna de casa dit prelat, sinó sols lo hortolà. Ni lo perlat no y estigué. Y a la vesprada se n'anà al Guerau.³⁰⁵

¶ ³⁰² Deu ser misser Jaume Margarit, cavaller i doctor en Dret, que morí el 1618 i va ser corregidor d'advocats, examinador de notaris, advocat de la ciutat de València, assessor del Justícia Civil i de la Diputació a les Corts de 1604. Vegeu V. GRAU-

LLERA SANZ: «Jaime Margarit», en *Juristas valencianos...*, *op. cit.*, pp. 22, 67, 68, 74, 75, 82, 88, 92, 141, 237, 238, 250, 286, 352 i les notes del llibre referenciat, 31, 81 i 951. ¶ ³⁰³ Soli. ¶ ³⁰⁴ A l'original, de nou, «mesté». ¶ ³⁰⁵ Grau.

108.

DESCUBRIR LOS ALTARS

Dit dia de dimars, 2 de mars 1599, lo señor archebisbe manà a la vesprada, dient completes en Sent Martí, que descobrisen los altars que estaven cuberts de teles, com era costum. Y diuhen que lo señor nuntio ho ¶^{34v} havia axí disposat y ordenat, perquè en Roma axí s'ussava. Y axí's féu.

Lo señor nuntio aposità en casa lo artiaça Borja, que està enfront de la capella de nostra Señora dels Desamparats.

Lo vicescancerler Covarrúbias³⁰⁶ apossentà en lo Temple.

109.

DUCH DE L'INFANTADO

Dimecres, a 24 de mars, dit any 1599, a les cinch hores de la vesprada entrà lo duch de l'Infantado acompanyat de molts grans. Y portava en sa companya més criats dels que lo señor rey portà, tots a cavall, ab lliurea y calces abultades tallades. Dien que cada dia gastava, per lo camí, més de dos mil ducats.

Entrà per lo portal de Sent Vincent y dret anà al Real, a besar les mans a sa magestat. Aposità en casa lo marquès de Terranova³⁰⁷ y prengué³⁰⁸ la casa de don Bernabeu de Borja y de Pujades. Era home alt, ple de cara, barba llarga y blanca; al que amostrava pasava de 70 anys.

110.

ALMIRANT DE CASTELLA³⁰⁹

Dilluns a 29 de mars, dit any, entre tres y quatre hores de la vesprada partí lo marquès de Dénia per a Vinaròs, en companya de molts cavallers castellans y valentians, ¶^{35r} a la posta.

Y pasaren por davant lo Real, a hon sa magestat estava mirant dins les gelosies del corredor. Y anaven vestits tots de vellut carmesí, y ab passamans de or y seda. Y cada cavaller portava un criat y un postillo.³¹⁰

Lo mateix dia a les sinc hores, a la vesprada entrà lo almirant de Castella per lo portal de Sent Vincent, y portava en sa companya al rey de Marruecos y al germà de l'Almirant, y altres molts señors, y criats moltíssims; que segons dien eren molts més que'ls que portà lo duch de l'Infantado.³¹¹ Anà a besar les mans, camí caminant, a sa magestat. Apossentà en casa lo señor de Albalat, don Lluís Sorell, als Tin[t]s.

¶³⁰⁶ Vegeu la nota 288 sobre Covarrúbias. ¶³⁰⁷ Possiblement es tracta de don Pedro Ladrón Maza, marquès de Terranova i primer duc de Mandas. Vegeu l'obra d'Onofre ESQUERDO: *Nobiliario valenciano*, amb pròleg, transcripció i notes de José Martínez Ruiz i dibuixos de Juan Chorro Solbes, editada per Biblioteca Valen-

ciana, València, 2002, tom 1, p. 158. ¶³⁰⁸ Al manuscrit: «prengà». ¶³⁰⁹ Luis Enríquez de Cabrera, vuité almirall de Castella, va exercir el càrrec des de 1596-1600. ¶³¹⁰ O «postillón», és a dir, el qui mena les cavalleries. ¶³¹¹ Íñigo López de Mendoza y Mendoza (1536-1601), Vé duc de l'Infantado.

Lo conde de Lemos aposità en casa de Metaller, prop de Sent Nicolau.
 Lo conde de Fuentes en casa lo señor del Verguer,³¹² a la plaça de Vil·larrasa.
 Lo conde de Medinaceli³¹³ en casa don Jaume Ferrer.
 Lo embaxador de Venètia en casa de Alais, al carrer de don Joan Vil·larrasa.
 Don Joan de Mèdicis en casa lo mateix don Joan de Vil·larrasa, que era estat governador,³¹⁴ a hon estava Mucesi. ¶^{35v}
 Don Pedro de Mèdicis, germà del duch de Florença, aposità en casa don Joan López de Mendoça, prop de la Inquisitió, casa antiga del biscompte de Gelva.
 Lo marquès de Dènia al costat de la casa dels Lleons, y son germà en casa Sapena, a la plaça de Predicadors.

111.

BENEDICTIÓ DE LA CRISMA EN MORVEDRE

Dimecres, a 7 de abril, any 1599, semana sancta, lo señor archebisbe de València se n'anà entre quatre y cinch hores de la vesprada a Morvedre, a benehir la crisma lo dia següent. Perquè estava hallà la señora reyna, doña Margarita de Àustria, muller del señor rey nostre, don Phelip 3 de Àustria. Y se'n portà sols un prevere de cada parròchia, y'ls portà ab colchos.³¹⁵

112.

Dilluns, a 12 de abril, a l'endemà de Pascua de Ressurrecció 1599, entrà lo duch de Alburqueque, virey de Çaragoça. Entrà per lo portal de Serrans y aposità en la casa del regent Nuñez, dita de don Berenguer Aguilar, prop lo monastir del Carme.

113.

ENTRADA DE LA REYNA. Y A 9 DE OCTUBRE, 1611, AL MATÍ, VINGUÉ NOVA QUE MORÍ EN MADRID, 3 DE OCTUBRE,³¹⁶ 1611, *INFRA*, FOLI 146. Y A 29 DE OCTUBRE, 1611, FEREN LO CAPELL ARDENT EN VALÈNTIA (*Infra*, foli 146)

Diumenge, a 18 de abril 1599,³¹⁷ a les onse hores de migjorn entrà la sereníssima doña Margarita de Àustria, reyna y señora nostra. Y entrà ab selló, a cavall, y ab pali y ab palafrem, com entrà lo señor rey per lo ¶^{36r} portal de Serrans. Y seguia-la sa mare a cavall en

¶ ³¹² Senyor de Verger. ¶ ³¹³ La terminació «-celi», a l'interlineat. ¶ ³¹⁴ A l'interlineat: «de Vil·larrasa, que era estat governador». ¶ ³¹⁵ Joan Coromines, al Diccionari Etimològic de la Llengua Catalana (*DECLC*), documenta «cotxo» en un document municipal de Barcelona de 1559, com procedent de l'hongarés o del txec,

vol. II, p. 1016. ¶ ³¹⁶ A la línia, ratllat: «de setembre».

¶ ³¹⁷ Sobre el casament de Felip II d'Aragó i III de Castella i Margarida d'Àustria, celebrat a València amb gran pompa, hi ha diverses relacions. Vegeu també S. CARRERES ZACARÉS: *Bibliografía de Libros de...*, op. cit., pp. 196-210.

<b>altre³¹⁸ selló, y après la duquesa de Gandia ab altre selló, y altres dames ab sellons, a cavall.

Anà a Sent Berthomeu, al carrer de Cavallers, a la Esparteria, Boseria, Mercat, Mercé, Flaçaders, plaça dels Caxers, Sent Martí, Campaners, Corregeria Vella, per les spal·les del capítol de la Seu, plaça de la Llenya y per la Almoyna y Nostra Señora dels Desamparats.

Y entrà per la porta dels Apòstols, a hon fonch rebuda per sa magestat. Y dix-los missa lo patriarcha archebisbe de Valèntia, don Joan de Ribera, y féu les cerimònies lo archebisbe de Sevilla y cardenal.

Y foren compares lo archiduch Alberto, son cunyat, y la germana del rey. Y après dix la segona missa lo dit archebisbe de Sevilla, y foren padrins lo señor rey y la señora reyna, de sos cunyats. Y lo dit archebisbe de Valèntia féu les cerimònies, y acabaren-se entre tres y quatre de la vesprada.

Havien fet un cadafal enmig del sambori, que prenia tot lo quadro de les quatre trones, les quals llevaren. Y la rexa de l'altar mayor també llevaren. Y lo cadafal ^{36v} era tan alt com la statura de un home. Y sols havia grada a la part de la porta dels Apòstols.

Fa advertir que los señors jurats de Valèntia no s'i trobaren a l'oïr de les misses, y sols los grans de Castella. De lo que tingueren molt que murmurar y avalotar-se la gent.

Y a la nit y agué alcansies al Real. Y a l'exir de la Seu los señors reys no anaven los jurats, y les señores reynes anaven en una carroça. La señora reyna a la spal·la del col·ge y la infanta a l'un strep, a la part dreta de la reyna, y la mare de la reyna a l'altra part³¹⁹ de la carroça. Y lo señor rey, a cavall seguia. Y a la mà esquerra los señor archiduch Albert, son cunyat, ab molt gran acompanyament de grans.

114.

1, NEGRES;³²⁰ 2, TRAGINERS; 3, CALDERE[R]S; 4, MATALAFERS; 5, CORREDORS DE COLL; 6, PELLERS; 7, SOMBRERERS; 8, CARDERS; 9, GUANTERS; 10, TINTORERS; 11, VELERS; 12, CARNICERS; 13, MOLINERS; 14, OBRERS DE VILA; 15, PEIXCADORS; 16, SPARDENYERS; 17, BOTERS; 18, ASAUNADORS; 19, TAPINERS; 20, CORREDORS DE ORELLA; 21, CORDERS; 22, CORRETGERS; 23, CALCETERS; 24, TEIXIDORS DE LLI; 25, TEIXIDORS DE LLANA; 26, FERRERS; 27, ARMERS; 28, FUSTERS; 29, ÇABATERS; 30, ABAXADORS; 31, VELLUTERS; 32, SASTRES; 33, BLANQUERS; 34, ARGENTERS; 35, PERAYRES

Dilluns a 19. (*Vide infra, subsigno - γ*),³²¹

Dilluns, a 19 de abril 1599, dia del gloriós sent Vincent Ferrer, patró nostre, se féu la sua processó del modo següent:

¶ ³¹⁸ Confusió o hesitació de Porcar en l'ús de les preposicions «ab» i «en» davant l'adjectiu «altre». Al text de Porcar també trobem altres casos, com ara a l'entrada 117 («en <b>elles»); en la 348 (en <b>aquell) i en la 733 («en <b>açò»). ¶ ³¹⁹ Al manuscrit: «prat». ¶ ³²⁰ Tots

els ordinals que cita, encara que no duen la grafia que els identifica, mostren l'ordre de desfilada dels gremis en la processó de Sant Vicent i figuren al marge dret del foli 37v, i al marge esquerre dels folis 38r i 38v. ¶ ³²¹ A partir d'ací, l'entrada figura al foli 37v, 38r i 38v.

Primerament anava la bandera dels negres,³²² de color de grog y vermell; après los traginers, ab bandera blanca; après los calderers, ab bandera vermella; après matalafers, ab standart y bandera de grog y vermell; après corredors de coll, ab bandera de domàs carmesí; après los pellers, ab standart y bandera de domàs vermell; après sombrerers y pasamaners, ab standart y bandera de domàs blanch; après corders, ab bandera de domàs vermell; après guanters, ab³²³ standart y bandera de domàs vermell; après tintorers de ^{38r} seda, ab bandera de domàs groch; après velers, ab bandera de domàs blanch; carnicers, ab standart y bandera de domàs vermell; moliners, ab bandera de domàs vermell; obrers de vila, standart y bandera de domàs carmesí; peixcadors, bandera de domàs carmesí; spar-denyers, standart y bandera de domàs carmesí; boters, bandera de domàs carmesí; asau-nadors, bandera de domàs carmesí; tapiners, standart y bandera de domàs carmesí; cor-redors de orella, bandera de domàs blanch; corders, standart y bandera de domàs vert; corretgers, bandera de tafatà de grog y de vermell; calceters, standart y bandera de domàs vert; texidors de lli, standart y bandera de domàs carmesí; texidors de llana, bandera de domàs carmesí; ferrers, standart y bandera de domàs carmesí; arme[r]s, standart y bandera de domàs blau; fusters, bandera de domàs vermell; çabaters, standart y bandera de domàs carmesí; abaxadors, bandera de domàs carmesí; velluters, bandera de domàs carmesí; sastres, standart y bandera de domàs morat; blanquers, standart y bandera de domàs ^{38v} morat; argenters, bandera de domàs carmesí; perayres, bandera de domàs carmesí. Après venien los chagants, és a saber: primers los dos nanos, après los spañols, après los gitanos, après los turcs, après los negres.

Aprés venien los tabals de la ciutat. Y après dels tabals venia una creu de la Seu, y seguien en primer orde los frares: primers los capugins, y n'i anaven 60; après carmelites descalços, 46; après los de sent Sebastià, 60; après los del Remey, 76; après los de la Mercé, 62; après los agustinos, 98; après los carmelites, 77; après Sent Joan de Ribera, 44; après franciscanos, 176; après dominicanos, 153; que tots prenen suma, y són en número, de 852 frares.

Aprés venien les creus parrochials:³²⁴ primer Sent Michael, Ruçafa, Santa Creu, Sent Berthomeu, Sent Llorens, Sant Salvador, Sent Nicolau, Sent Thomàs, Sent Joan, Senta Catarina, Sent Andreu, Sent Martí, Sent Joan de l'Hospital y, últimament, la Seu.

Y ixqué la processó a les quatre hores per la porta del campanar de la Seu, y per la Corregeria Vella a Senta Tecla, a Sent Christòfol, al carrer de la Mar. Entrà per la matexa casa de Sent Vincent y ^{39r} tornà a exir per l'altra porta y tornà a la plaça de Predicadors y no entrà en Predicadors —de lo qual se'n tingueren per agraviats los frares—, al portal del Real al Palàtio, per davant Palàtio, a hon estava la magestat del rey y la reyna y lo archiduc y la infanta descoberts, y la sogra del rey a la part del quadro nou, que està devés lo ort.

Y anà al pont de la Trinitat y de hallí, per Sant Salvador, a la Seu.

Y tot açò sens llums. Y casi ya no podien distinguir, ni conèixer molt bé les persones, per ser a tan fosch. Y los señors canonges, al puxar del pont de la Trinitat, tenien moltes aches aparellades per a que los capellans les portasen enseses.

¶³²² Tot seguit, ratllat: «après los traginers ab».

¶³²³ A l'interlineat. ¶³²⁴ A l'interlineat: «parrochials».

Y lo patriarcha portava en relíquia lo hàbit de sent Vincent. Y esta nit foren les alcansies en lo Real. Y cada dia aprés, consecutiú, feren sa manera de festa different. Y la darrera festa, que fonch lo diumenge a la nit, fonch lo sarau en la Llonja Nova y durà fins a les onse hores de la nit. Y dien que sa magestat se n'anava lo dilluns següent y per esta causa se atropellaren les festes.

115.

Dijous y agué corro de bous, y los señors jurats vingueren primers accompan[y]ant al señor jurat de Çaragoça, lo qual anava enmig dels dos jurats en cap, ab dos mases de or. Y estigueren seÿts en cadires. Y los señors deputats, encara que els enviaren a dir que llevasen les cadires, ¶^{37r} y respongueren que axí era la costum de la terra y que los señors reys antecessors o havien permés y concedit.

116.

TUSON A L'ARCHIDUCH DE ÀUSTRIA

Diumenge, a 25 de abril,³²⁵ [el rei]³²⁶ féu del Tuson³²⁷ a l'archiduch, son cunyat, al duch de Tursis³²⁸ y a l'almirant de Castella. Y aquest dia li féu la ciutat un gran sarau en la Llonja Nova. A la ciutat nostra no sabem fins ara la mercé³²⁹ que ha fet a persona alguna, sinó sols celebrar les sues bodes.

117.

Dimars,³³⁰ a 27 de abril, vingueren set galeres a la plaja del Guerau y sa magestat entrà en <b>elles.³³¹ Pasechá's la placha, y feren com qui combatien les naus que estaven en la placha. Y dimats, a 28, se n'anà sa magestat a dinar al Guerau. Y aquest dia la ciutat féu crida que quisvulla que volgués forment prestat, a tornar a agost,³³² de lo que los castellans se n'espantaren.

¶³²⁵ A l'interlineat: «a 25 de abril». ¶³²⁶ Felip II d'Aragó i III de Castella (Felip III per a la historiografia).

¶³²⁷ Orde insigne del Toisó d'Or –civil i cavalleresc, i de gran prestigi–, creat per propagar la fe catòlica pel duc Felip III de Borgonya l'any 1429 o 1430, amb motiu del seu enllaç matrimonial amb Isabel de Portugal. La qual, anys més tard, el 1477, pel matrimoni de Maximilià I d'Àustria amb Maria I de Borgonya, va passar el mestratge als Hasburg i després es diversificà en dues branques: l'austríaca i la hispànica. ¶³²⁸ A la línia un mot ratllat i il·legible, i a l'interlineat «Tursis».

¶³²⁹ Al manuscrit, com en altres ocasions: «mesté».

¶³³⁰ Al marge esquerre prova de ploma, consistent

en una elipsi dividida en dues meitats per una secant.

¶³³¹ A partir d'ací, i fins al punt i a part, al marge dret.

¶³³² Una pràctica de préstec no massa habitual, però tampoc insòlita aleshores. Com ho demostra l'existència de l'opuscle de l'any 1605, titulat *Administració perpètua de cent cafiços de forment, per a que los pobres llauradors y heraters de la vila de Morvedre tinguen cada any forment per a sembrar ses terres y heretats, sens pagar interès... / Instituyda per lo doctor Pere Andreu, artiaça de Morvedre... en el 7 del mes de setembre de l'any 1605, ab acte rebut en València per Pere Godes, notari*. Vegeu *Catálogo de las obras impresas en el siglo XVII en la Biblioteca Municipal de Valencia*, València, Ajuntament de València, 1996, p. 6.

118.

Divendres,³³³ a 23 de abril, dia de sent Jordi, vingué sa magestat al Studi General ab la señora reyna, germana y cunyat, en una carroça ab quatre cadires, brodada la carroça. Y a les spal·les sa magestat, y la reyna a mà dreta, y a l'altra part lo archiduch, y a la mà dreta la señora infanta.

Y llavós feyen un doctor en Theologia dit Berthomeu Delgado, de Menorca, y no entrà en lo col·legi³³⁴ del señor Archebisbe. Ans bé se n'anà de hallí al Guerau.

119.

Dimats,³³⁵ a 27 de abril 1599, soterràrem en lo vas dels Velluters, y après, a l'altre dia següent, lo trasladàrem, a ¶^{37v} Guillermo de Gaufremont, barón de Somberton, capitán de los archeros del serenísimo archiduque Alberto, natural de Borgoña, en lo vas que està enfront de Nostra Señora dels Goig[s], ab una ataüt y unes armes pintades damunt de una fulla de Milà, dita llanda, y clavades sobre lo ataüt. Y hallí lo an depositat.

Y Chorruta, notari, ne rebé acte de la comanda dit dia de dimecres, de matí.³³⁶

Y dijous, a 13 de maig, soterràrem en lo mateix vas, al seu costat, a son germà, dit Antonio de Gaufremont, lo qual morí en la parròchia de Sent Andreu, en casa del señor de Alcàntara. Y lo patriarcha, y archebisbe de València, manà que'l soterrasen a hon estava son germà; no obstant que morí en la parròchia de Sent Andreu.

Y·ls de Sent Andreu feren protest, ab acte rebut per Charles Blanch, notari, dit dia de a 13 de maig, y·ls de Sent Martí també, que no se'ls causàs perjuhí a les dites parrochials. Per ço que dit diffunct no féu testament, ni dix a hon volia ser soterrat. Y també li volien traure lo cor, y·l feren com al de son germà. Y, damunt de l'ataüt, y à una plancha de plom clavada que diu: «*Hic jacet Antonius de Gaufremont, qui obit 13 maij 1599.*»,³³⁷ ¶^{38r} [en blanc] ¶^{38v}

120.

Diumenge, lo primer de maig 1605,³³⁸ se féu solemne processó a Nostra Señora de Gràcia per lo nat infant, ab lo mateix modo de ara. (*Vide infra dicto die*, foli 89)

En lo any 1596, a 20 de abril, se féu una consemblant processó. ¶^{39r}

¶³³³ Al marge esquerre prova de ploma. Altrament, segons la seua data, l'entrada hauria d'anar abans de la 116. ¶³³⁴ Al llarg de tot el dietari, quan Porcar parla del col·legi es refereix al col·legi del Corpus Christi, també conegut com col·legi del Patriarca o de Joan de Ribera. Nosaltres, quan escriguem «Col·legi» ens refe-

rirem a aquest. ¶³³⁵ És la primera vegada que al text apareix «dimats» en lloc de «dimars». ¶³³⁶ A partir d'ací i fins al final de l'entrada, escrit al marge esquerre i al final del foli 37r. ¶³³⁷ «Ací jau Antoni de Guafremont, que morí el 13 de maig 1599». ¶³³⁸ Entrada escrita al marge dret del foli 38r.

121.

CONSEGRATIÓ DEL BISBE DE SEGORB

Diumenge, a 2 de maig 1599, consagraren en bisbe de Segorb a don Feliciano de Figueroa. Y trobaren-se en la consagratíó lo il·lustríssim patriarcha y archebisbe de València, don Joan de Ribera, y don Michael d'Espinosa, bisbe de Marruecos, y don Alonso d'Àvalos, bisbe de Coronee,³³⁹ bisbes de gràtia. Y trobà-s'i lo illustríssim compte de Benavent y altres señors.

122.

GALERES AL GRAU

Dimars, a 4 de maig 1599, a les set hores de la matinada vingueren 20 galeres a la plaja del Guerau, y moltes d'elles eren capitanes: la de Gènova, la de Nàpols, la de Malta,³⁴⁰ la de Saboya, y altres, per a embarcar molta roba.

Y lo señor rey dit dia, a les quatre hores de la vesprada, se n'anà de València per a Barcelona en companya de la reyna y de sa germana, y de l'archiduch, son cunyat. Y se n'anà per lo camí de Morvedre.

Nostre Señor lo guie y conserve moltíssims anys.

123.

EL REY S'ENBARCÀ PER A BARCELONA

Dilluns, a 10 de maig 1599, vingué nova com sa magestat se havia embarcat en Vinaròs per anar a Barcelona.

124.

CAS DE UN POU DE CASA MOSÉN SORELL

Dilluns, a 10 de maig 1599, entre³⁴¹ quatre y cinch hores de la vesprada entraren ¶^{40r} en casa don Jaume Sorell a netejar-li lo pou, que los de l'Almirant que allí aposentaven, y ell també, lo avien molt enbrutat, tot de susietats y bacins.

Y de la gran pudor entrà primer un home, y s'ofegava, y entrà un altre per a ajudar ad aquell. Y·ls dos restaren hallí morts, de la gran pudor.

Y casi en totes les cases que estos grans de[l]s castellans han aposentat han fet lo mateix dels pous, y tots los aposientos han enmerdad. Y tot ho an deruït y casi fins a tots los panys de les portes han arrancat.

Esta és la ganàntia que sa magestat ens³⁴² à portat a València per tal bruta gent, Y més, que lo Hospital General està molt ple de pobra gent. Perquè totes les quadres,

¶³³⁹ En altres entrades: Coron o Coroni. ¶³⁴⁰ Al manuscrit: «Malalta».

¶³⁴¹ Abans, ratllat: «als». ¶³⁴² Al manuscrit: «ans».

a cada part y à dos llits, hu davant d'altre, plens de mal[al]ts forasters; lo que no se à vist molts anys ha en València.

125.

DON ALONSO COLOMA, BISBE DE BARCELONA³⁴³

Dijous, a 13 de maig 1599, se publicà per València com lo señor don Alonso de Coloma, vissitador de la Universitat de València y canonge de la Seu de Sevilla, era elet en bisbe de Barcelona.

126.

DISSENSIÓ DELS JURATS Y BAL·LE, SOBRE LO TRAST DE UN CORREDOR DIT ROMEU³⁴⁴

Dimecres, a 19 de maig 1599, vespra de la Assensió, de nit, a les oracions, los señors jurats de València vingueren ab auxily de la Real Audiència y verguers y aches, y hu o dos juats, ¶^{40v} a la Llonja de l'Oli,³⁴⁵ al cantó devés hon és la Llonja Nova.

Y hallí un corredor havia fet y format un empostat y banch; y'l derrocaren, y'l feren troços. Y cascún se'n portà a casa lo que pogué. Y al corredor lo privaren de l'ofici, y'l borraren del número del Centenar. Y posaren guardes en sa casa per a posar-lo pres. Y dien que's tractà en Consell que's derrocàs la casa del Corredor³⁴⁶ y que s'i sembràs sal.

Y lo corredor se n'anà al bal·le, que era lo señor de Bunyol, y lo assesor, micer Christòfol Monterde.³⁴⁷ Y lo bal·le se'n quexà al virey, que era don Alonso de Pimentel, comte de Benavent. Y li respongué que la ciutat «Havia muy bien echo, lo que havia echo, y que no se entremetiesse —ell— en ello.»

Y a lo assesor lo privaren de advocat, que era de la Sala, y lo corredor se deya Romeu.

127.

CAS DINS SENTA CATALINA

Dimars, a 2 de juny, dia tercer de Pascua d'Esperit Sanct, entre tres hores y quatre de la vesprada, any 1599, una dona pegà una punyalada a un home dins de Senta Catarina martre.

Y fonch que la dona anava en son marit, y cridaren los dos a un jove çabater de la çabateria y se n'entraren a parlar-li ¶^{41r} al çabater dins de Senta Catalina. Y parlant-li lo marit y muller al jove, la dona li pegà al çabater en la mamella esquerra. Y tancaren la església y portaren lo Sant Sacrament a la església de Calatrava.

¶³⁴³ Al marge esquerre de l'entrada, prova de ploma.

¶³⁴⁴ Al marge esquerre, prova de ploma. ¶³⁴⁵ A l'inter-

lineat: «de l'Oli». ¶³⁴⁶ Abans, ratllat: «home». ¶³⁴⁷ Vegeu la nota 257 sobre Cristòfol Joan Monterde.

128.

RECONCILIATIÓ DE DITA ESGLÉSIA

Dijous, a 4 de sobredit, a les nou hores de la matinada fonch reconciliada la sobredita església per don Michael d'Espinosa, bisbe de Marruecos. Y començà a entrar per la porta de la abbadia y entrà a l'hortet, y romperen una porta migera que exia a casa de un veler, a la plaça de Senta Catalina. Y hallí, devés la paret de la església, dient ses orations, llançava aygua beneyta³⁴⁸ ab un salpacer fet de la matexa herba dit isop. Y axí anà de casa en casa dels sombrerers y per tot lo rededor de la església. Y après, per dins, a cada pilar y capella feya lo mateix.

Y a les cinch hores tornaren de Calatrava lo Santíssim Sacrament ab processó, ab companya de Sent Martí, Sent Nicolau y Sent Andreu. ¶^{41v}

129.

BORRADA LA PEDRA DEL PONT DEL REAL, LA DE LA PART DE SENT VINCENT FERRER

Divendres, a 5 de juny,³⁴⁹ dit any 1599, a la matinada, aparegué en lo pont del Real —en la pedra de Ribarroja que havien fet posar los señors jurats, de com aquell pont se havia accabat a la entrada del nostre rey y señor don Phelip tercer— tota borrada y rompudes casi totes les lletres, y tota la pedra ab un betum molt brut, que atapaven tot lo lletrer. Y al peu del lletrer un paper que amenasava que quants ne farien los borrarien.

130.

VENGUDA DE GALERES

Dijous, a 22 de juliol 1599, dia de la gloriosa Maria Magdalena, a les sis hores de la vesprada apportaren onse galeres capitanes, y en la més principal de aquelles —que deyen que era la de Gènova— vingué lo nostre molt amat rey y señor, don Phelip 3, ab la señora reyna, sobredita Margarita de Àustria.

Y vingeren, al que deyen, de Barcelona. Y se'n tornaren a la sua tan amada ciutat y apossentaren en lo Real.

Fa advertir que les galeres no despa[ra]ren tir algú, ans bé ¶^{42r} les naus que estaven en la playa despararen, que eren moltes. Y lo Gerau respongué ab tres peses, però may les galeres despararen tyr algú.

Y diuhen molts que la magestat del señor rey nostre se'n tornava a esta terra, era perquè casi tota la terra estava contagiosa de mal. Y en València havia molts dies que's guardaven de les parts de Castella y de la ralla, que era Almança.

¶ ³⁴⁸ Al manuscrit: «beneyto». ¶ ³⁴⁹ Abans, ratllat: «maig».

131.

EMBARCASIÓ DEL SEÑOR REY EN LO GRAU

Disapte, a 24 de dit mes, entre³⁵⁰ quatre y cinch hores de la matinada, lo dit señor rey s'enbarcà en lo Guerau de Valèntia³⁵¹ ab la señora reyna, y se n'anaren a Dénia a veure les Almadraves. Y donà's orde en què quant vingués la sua recambra de Barcelona, que pagasen als traginers y que'ls despedisen. Y açò es deya perquè es presumix que volia restar algun temps en esta terra.

132.

PERDÓ GENERAL DE CHRISTIANS NOUS

Diumenge, a 22 del mes de agost, ¶^{42v} de dit any 1599, se publicà en la Seu de Valèntia perdó general a tots los christians nous, per a que dins lo any se confessasen y's reconciliassen com a bons christians. Y's féu lo tal perdó per los señors inquisidors. Y lo dia enans se féu crida per a que tots, lo dia següent, accudisen a la Seu per a oyr lo tal perdó.

Y'l publicà lo il·lustríssim don Alonso Coloma, canonge de la Seu de Sevilla y elet bisbe de Barcelona.

133.

TORNADA DE SA MAGESTAT Y ANADA

Divendres, a 27 de agost 1599, tocases les orations, la magestat del señor rey nostre, don Phelip 3, y la señora reyna, tornaren de Dénia y pasaren per Valèntia a la posta, ab ses carroces. Y entraren per lo portal de Sent Vincent y passaren per Sent Martí. Y anaren a dormir a Albalat de mosén Sorell, per anar a Çaragoça.

Nostre Señor los g[u]je.

134.

MORT DEL COMTE DE ALBAYDA

Dijous, a 2 de setembre 1599, a les quatre hores de la matinada morí de propexia³⁵² don Joan del ¶^{43r} Milà, compte de Albayda. Y fo[n]ch, segons diuhen, que la nit enans sopà molt peix. Y acabat de sopar se n'anà a divertir a casa hon acostumava, y hallí li prengué lo mal. Y a les onse hores de la nit se'l ne portaren a sa casa en un coche, ab un matalaf. Y diuhen que morí sens confessar, ni combregar, que cert és llàstima.

¶³⁵⁰ A la línia, ratllat: «a les», i a l'interlineat: «entre».

¶³⁵¹ És un dels pocs casos on el topònim «Valèntia» fi-

gura de forma completa i no abreujada. ¶³⁵² Variant col·loquial de l'apoplexia.

Y nostre Señor se apiade de la sua ànima.

Y·l soterraren en una hermita que està prop de Albayda, a hon se acostumen soterrar los tals señors. Y no fêu testament, ni·l dexà fet, perquè lo que havia fet pocs dies enans lo havia revocat per differènties que tingué ab son fill, don Francisco, fill de la segona muller, y casat ab la fillastra de Covarrúvies.

Diu-se també que, com li prengué lo mal, fêu molts bons actes de contritió, nomenant a nostra Señora dels Desamparats y altres sants. ¶^{43v}

135.

VINGUDA DEL CARDENAL GUEVARA

Dimats, a 16 de noembre 1599, a la vesprada entrà lo cardenal inquisidor mayor, don Ferrando Nyño de Guevara, y aposità en lo palàtio del Patriarcha. Y perquè ploqué aquells dies molt no se li fêu entrada.

136.

Dimecres, a 17 de dit 1599,³⁵³ a la vesprada anà dit cardenal a visitar al virey, compte de Benavent. Anava ab la carroça de monseñor il·lustríssim patriarcha. A les spal·les de la carroça anava lo dit cardenal, y a la sua mà esquerra lo patriarcha, y al strep de la mà dreta anava lo inquisidor, don Phelip de Tarsis, y al de la esquerra anava lo inquisidor Figuerola. Y a la part del colchero anava don Alonso Coloma, bisbe elet de Barcelona. Y après seguïen altres carros.

Y pasecharen València³⁵⁴ ab los fancs y anaren al col·legi ¶^{44r} de monseñor il·lustríssim. Y diuhèn que dit señor cardenal inquisidor portà lo cos de sent Mauro, dexeble de sent Pau, bisbe y martre, per a posar en lo col·legi de dit monseñor il·lustríssim. Lo qual se diu que·l dexà en Morvedre depositat, per a que quant fes bon temps entrar-lo ab processó.

137.

Dijous a 18, 1599, lo il·lustríssim compte de Benavent fêu banquet al dit cardenal, y al patriarcha, en son palàtio Real. Y a la nit tingué comèdia en palàtio, y la oÿren los dits señors.

138.

Divendres a 19, 1599, lo il·lustríssim patriarcha portà a pasechar al Guerau al dit cardenal.

¶³⁵³ A l'interlineat la xifra «1599».

¶³⁵⁴ El topònim «València» figura de bell nou en la forma completa, no abreujada.

139.

EXAMPLAR LO PAS DE LA LLONGETA

Dilluns a 15, 1599, de noembre, accabaren de examplar lo pas de la rexa de la Lloncheta de la Seu, dels Apòstols.

140.

DESFEREN LO PILAR DE LA PORTA DELS APÒSTOLS

Dijous, a 18 de dit 1599, comencaren a derrocar lo pilar de la porta de [la] ¶^{44v} Seu. Y divendres, a 19,³⁵⁵ llevaren la figura de nostra Señora,³⁵⁶ que estava en lo pilar d'enmig de la porta, y la tiara que estava damunt del cap.

141.

ANADA DEL DIT CARDENAL

Dimecres, 24 de noembre 1599, entre nou y deu hores, ans de migjorn, se n'anà dit señor cardenal a Madrid.

142.

MORT DEL VICENCANCELLER FRÍGOLA

Divendres, a 26 de dit, a les primeres oracions de la nit morí lo vicecanceller don Simó³⁵⁷ Frígola, que estava de casa en la plaça de Vil·larasa, en la casa que solia ser de Vincent Garcia y ara era de don Joan Vil·larasa, gendre del dit Frígola. Y tocà la Seu general.

Y no'l soterraren fins al dilluns següe[n]t. Y'l depositaren en Senta Catalina de Sena, perquè dien que l'havien de portar a Jhesús, fora lo portal de Sent Vincent. Y fóra fer grandíssim gasto, en dit general, (*Vide infra*, foli 2, p. 1, *in primo ubi dicit.*) al soterrar del sobre-dit don Simó.

Al³⁵⁸ soterrar del susdit don Simó Frígola, vicecanceller, anà la Real Audiència, és a saber, tots los jutges ab lo regent, que era Nunyes, ab les macs cubertes de dol y tots los jutges ab barrets de dol. Y lo de[g]à de Morvedre, que era son fill, y canonge, don Christòfol³⁵⁹ Frígola, anava primer, ab gramalla llarga rosegant, y ab barret redó y sombrero sobre lo barret gran; après seguia l'altre fill, don Pedro; après³⁶⁰ altre, agramallat.

¶ ³⁵⁵ A l'interlineat: «a 19». ¶ ³⁵⁶ Quan Porcar escriu «Nostra Señora» sense especificar-ne quina, es refereix a la Mare de Déu. I igualment, amb «Nostre Señor», sense especificar-ne, es refereix a Déu. ¶ ³⁵⁷ A l'inter-

lineat: «don Simó». ¶ ³⁵⁸ Des d'ací fins al final de l'entrada, el text figura al foli 46r. ¶ ³⁵⁹ A la línia, ratllat: «Hyeroni»; a l'interlineat: «Christòfol». ¶ ³⁶⁰ Tot seguit, ratllat: «son».

Y portaven capuços tots [els] de la sua casa, com són notaris, advocats, metges, barbers, apothecari y altres. Lo cos lo portaven tots los fills de Ramon lo Peller —als quals dit mort fêu y feya molt bé— a muscles, ab capuços de dol.

Passat lo cos, que ya estava en la església, vingué lo virey ab sa carroça y la guarda, y entrà a les honres. Y portava sombrero lo virey, ab vel ordinari y capa de drap, com és son costum. Dix-se-li missa *De Conceptione*, y après la lletania ab la cantòria de la Seu. E après vingué lo bisbe y dix-li aniversari y remembrança.

143.

CONSEGRATIÓ DELS BISBES DE LEYDA Y BARCELONA³⁶¹

Diumenge, a 28 de noembre 1599,³⁶² consagraren en bisbes al de Lleyda, dit Francés Virgili, offitial y vicari general de València, y al de Barcelona, dit don Alonso Coloma, canonge de la Seu de Sevilla.³⁶³

Lo qual don Alonso après vingué a València³⁶⁴ diumenge, a 16 de febrer 1603. Y dilluns, a 17, pasechà per València, y ns la il·lustrà. Y vingué per a pasar a Múrtia y Cartagena com a bisbe elet de aquelles. Y lo dimats següent, a la matinada, se n'anà son camí.

Foren consagrats en la Seu de ¶^{45r} València los dos junts. Trobaren-se a la consecratió lo il·lustríssim archebisbe de València y patriarxa de Anthiochia, don Joan de Ribera, y don Michael d'Espinosa, bisbe de Marruecos, y don Alonso d'Àvalos, bisbe de Coroni, criats de l'il·lustríssim patriarxa.

Y per esta ocasió fonch porrogat lo soterrar del vicecanceller don Simó³⁶⁵ Frígola per al dilluns. Y en dita consecratió s'i trobà lo il·lustríssim señor compte de Benavent, virey de València, y la condesa y los jurats. Encara que estaven molt alts asseyts los jurats, y impedièn; que no's podia veure la festa.

Accabada la consecratió, los dos nous bisbes feren volta per mig del cor, a la part de la Trinitat, y donaven a besar les mans. Y fent creus y donant benediccions, acompanyats dels dos bisbes, Spinosa y Àvalos, y lo bisbe Coloma a la mà dreta del de Lleyda. Y lo Spinosa a la mà dreta del Coloma, y lo Àvalos a la mà esquerra del de Lleyda.

Y los dos nous bisbes a soles portaven bàcculos ¶^{45v} y los altres no, sols mitres blanques³⁶⁶ de tafatà. Y lo mateix lo de Lleyda, era de tafatà. Y lo de Barcelona, encara que era de tafatà, era guarnida de flors de colors de seda y de or.

Accabada la processó se n'anaren a dinar, acompan[y]ats de molts cavallers,³⁶⁷ <a> <dinar> al palàtio del señor Archebisbe. Y dinaren en los entresuelos que van a donar a la obra nova.

Ha[i]g de advertir que fonch la causa que lo bisbe de Barcelona anava a la mà dreta del de Lleyda, essent més antich lo de Lleyda. Fonch la causa que, perquè les bulles del de Barcelona foren despachades un dia enans, que no les de Lleyda, y per ço tin-

¶ ³⁶¹ Al marge esquerre de l'entrada, prova de ploma.

¶ ³⁶² A l'interlineat: «1599». ¶ ³⁶³ Des d'ací fins al punt i a part, al marge esquerre i al final del foli. ¶ ³⁶⁴ Tot seguit, ratllat: «dilluns». ¶ ³⁶⁵ A l'interlineat: «don Simó».

¶ ³⁶⁶ *Blanques*. Un altre cas de l'ús de la grafia «c» amb valor de /k/ davant de «e» àtona. ¶ ³⁶⁷ Tot seguit, ratllat: «anaren al Real, perquè lo señor virey los convidà».

gué lo més principal lloch. Mes que anant lo correu ab los matexos despachs y portant los hu, com podia ser: diu-se que lo cardenal volgué fer est favor al de Barcelona, per ésser persona de més qualitat o perquè tingué hallà qui mir<r>às per ell. ¶^{46v}

144.

Dimecres,³⁶⁸ lo primer de dehembre dit any, après migjorn, se n'anaren los sobredits señors bisbes junts, cascú a sa terra.

Nostre Señor los guarde y·ls dexe fer com a bons pastors.

145.

SENT MAURO

Diumenge, a 12 de dehembre 1599, feren solemne processó en València al cos del gloriós sent Mauro, martre de Roma, que·l portà lo cardenal don Ferrando Ninyo³⁶⁹ de Guevara, inquisidor general. Lo qual estava depositat en lo monastir dels frares Capugins, fóra lo portal de la Trinitat.

Lo qual cos la clerecia lo rebé al portal dels Serrans en un túmulo o cadafals alt, fet enmig del portal, entoldat tot de seda, com a llit de camp. Y lo cos³⁷⁰ estava ab una caixa de vellut carmesí, ab tachons daurats o sobredaurats. Tendria en quadro tres pams. Y dalt, al cadafals, a la part dreta, estava lo il·lustríssim archebisbe; y al cap del banch o cadira, y a la sua mà esquerra, estava lo il·lustríssim compte de Benavent.

La caixa la portaven en les andes, hon se acostuma portar la ¶^{47r} custòdia del sant Sacrament. Y la portaven capellans y canonges. Y après venia lo il·lustríssim patriarxa don Joan de Ribera y, en seguiment, enmig de dos jurats, venia lo il·lustríssim compte de Benavent, virey, cascú ab sa acha blanca encesa en la mà. Après lo governador, don Lluís de Calatayut, enmig de dos jurats; en après lo bal·le, justítia civil y criminal. Anaren per lo carrer dels Serrans a Sent Berthomeu, per davant Nostra Señora del Sepulcre. Après per lo carrer de Cavallers a la Boseria, Mercat, porta Nova, Llonja de l'Oli, Stamenyeria, Calatrava y tornà al carrer de Cavallers, a la Deputatió, plaça de la Seu. Y entrà per la Seu a mà dreta, devés la Trinitat.

Y en dita processó anaren tots los officis ab ses banderes, y los chagants com en la processó de sent Vincent Ferrer o com en la entrada del rey. Y aquesta nit y agué moltes lluminàries, com dels patrons.

Començaren la processó a les ¶^{47v} onse hores, perquè avançaren lo rellonge y tot lo dia anà desbarat.³⁷¹ Les vespres se començaren casi a les deu hores, encara que lo re-

¶ ³⁶⁸ Escrit «Dijous»; ratllat «-jous» i afegit «-mecres».

¶ ³⁶⁹ Al manuscrit: «Nuyno». ¶ ³⁷⁰ De sant Mauro. Altrament, i per a celebrar la vinguda de les despulles d'aquest sant màrtir a València, l'arquebisbe Juan de Ribera va encarregar al pintor romà Giovanni Baglione (Roma, 1566-1644), seguidor de Caravaggio, el quadre *Martiri de Sant Mauro*, que va ser enviat des de

Roma a la ciutat del Túria l'any 1599, i que encara es conserva al Museu del Col·legi del Patriarca. Vegeu el catàleg de l'exposició *Testimonios romanos en las colecciones valencianas*, celebrada al Museu Pius V de València (2008) i dirigida per Fernando Benito Doménech i José Gómez Frechina, pp. 68-69. ¶ ³⁷¹ Tindre avaries, problemes de funcionament.

llonge tocà dotse. Depositaren lo cos en la sacrestia, ab acte de traslladar-lo al col·legi del dit señor il·lustríssim.³⁷² Estava, en lo frontispici del llit o arch que havien fet en lo portal, un títol que dia: «*Maurus Martyr Roma*», scrit ab lletres de argent.³⁷³ ||^{48r}

AÑY 1600

146.

NEVAR

Dimecres, a 3 de febrer 1600, dia de sent Blay, entre 8 y nou hores de la matinada nevà casi una hora y en après plogué.

147.

ALABASTRES EN SENT MARTÍ

En sobredit mes de febrer 1600, posaren les pedres de alabastre en les finestres de Sent Martí, essent obrer don Vincent Milà y sotsobrer N. Yvañes, notari.

148.

PENJATS AB ROBES BLANQUES Y BARRETS

Dit any, dia de Carnestoltes, penjaren dos hòmens que deyen que havien furtat³⁷⁴ de la recambra de la reyna. Y·ls penjaren ab robes blanques y barrets blancs. Y estos són los primers que han penjat en València ab les semblants robes. Y lo hu de aquells dix que per lo que·l penchaven no y sabia res.

149.

RELÍQUIA DE SENT VINCENT FERRER. ALTRA A 3 DE AGOST 1611.
COMTE DE BENAVENT PORTAVA LO BASTÓ DEL PALI DE MIG DE LA
MÀ DRETA³⁷⁵

Divendres, a 7 de abril 1600, a les tres hores de la vesprada entrà en València una relíquia del gloriós patró nostre, sent Vincent Ferrer. Y feren gran festa ||^{48v} de campanes

¶³⁷² Com ja hem dit anteriorment en la nota 334, es tracta del col·legi del Patriarca, també conegut per col·legi del Corpus Christi o de don Joan de Ribera, el seu fundador. ¶³⁷³ Des d'ací, fins al final del foli 47v, deu centímetres en blanc. ¶³⁷⁴ A l'original: «furtar». ¶³⁷⁵ Per a celebrar l'esdeveniment es va publicar la *Relación de las*

fiestas que el Arçobispo y Cabildo de Valencia hizieron en la translación de la Reliquia del glorioso S. Vincente Ferrer a este Templo. Sacada a luz por la devoción y mandamiento por el Doctor, y Canónigo Francisco Tárrega, y dirigida a los Illustríssimos y Excellentíssimos señores Condes de Benavente. Véndese en casa de Gabriel Hernández librero, en la Correge-

y músices,³⁷⁶ y la depositaren en la sala de Valèntia. Y a l'endemà, que fonch disapte, fonch feriat en honor de tan sancta relíquia.

Y com a cosa certa ser dita relíquia de dit sant, se veu clar que passant per la porta del señor don Jaume Ferrer, governador de la present ciutat, y estant doña Blanca, muller de aquell, tullida en una cadira, se féu portar ab aquella a la finestra de la sua casa per veure pasar tan sancta relíquia. Y reclamant la favor del dit sant gloriós, fon servit nostre Señor, per intercessió del dit sant, que en si dita señora sentís milloria y ella es llevà de la dita cadira, la que ans no podia —sinó anar ab ella, ab braços de criats o criades y abrigos— a fer les gràties al dit sant gloriós, juntament ab altres señores que a la present devotió se trobaren.

Y per tota ¶^{49r} la huytava repicà la Seu ab les parròchies, y sempre estigué la sancta relíquia en la sala Primera dels señors jurats, posada ab un vericle. Y per tota la octava fonch freqüentada per moltíssima gent. Y sempre, nit y dia, fonch vel·lada ab capellans de la Seu.

Y feren-se algunes danses dins estos dies. Y lo diumenge aprés següent, a 16 de dit abril,³⁷⁷ que fonch dins de la octava, que contaven ha setse del dit mes de abril, y agué justes en la plaça la Seu, y guanyà la una joya de aquelles don Francisco Roca, fill de don Pedro Roca, del carrer dels Exarchs.

Y lo dilluns aprés següent, que contaven a dèset dies de dit mes, dia de la sancta octava del dit sant, entre huyt y nou hores del matí anaren totes les parròchies, ab la Seu, en companya del señor patriarcha, don Joan ¶^{49v} de Ribera, vestit de pontifical, a la Sala.

Y en lo pati primer de la casa, allí baix, prengué dit señor il·lustríssim la sancta relíquia de mans del señor don Michael d'Espinosa, bisbe de Marruecos, y la portaren en processó a la Seu, y la posaren en lo altar mayor de la Seu. Y portaven del pal·li, a la mà dreta, lo señor de Bicorp, y lo de mà esquerra lo señor del Proenço, y lo segon de la mà dreta, don Lluís de Calatayú, governador també de Valèntia y compte de Ral, y lo tercer lo il·lustríssim señor don Alonso Pimentel y de Herrera, compte de Benavent y virey de la present ciutat — [el] comte de Benavent portava lo bastó del pali de mig de la mà dreta- y la altra part de la esquerra los señors jurats.

Acontengué, poch enans de abaxar la relíquia del gloriós sant, que un gich de tretse a catorse anys, mut y sort *a nativitate*, parlà i responia lo mateix ¶^{50r} que li dien, per ço que no sabia altre, com yamés agués parlat ni sentit. Lo qual gich estava en casa del señor que deyen de Faura.

Y dexada la sancta relíquia en la Seu, se féu solemníssim offici y predicà lo señor il·lustríssim patriarcha. Y aprés, a vespres, lo mateix dia, se féu solemníssima processó, y ab tots los officis y banderes y estandarts, y ab algunes inventions, y ab moltíssims cavallers, molt ben vestits, ab aches blanques enseses, que anaven entre los capellans de la Seu, a part de fora.

ría vieja, Valencia 1611; com també Relación Breve de la Real Merced, que ha hecho la Christianísima Reyna de Francia, Doña Maria, de la Santa Reliquia ó Hueso de San Vicente Ferrer, Valenciano... la P. M. Fr. Juan Vicente Catalán, Definidor de la Provincia de Aragón, de la Orden de Predicadores, en el Capítulo General que se ha tenido en París; Calificador del Santo Oficio de la Inquisición, Prior de este convento

de Predicadores de Valencia: con el recibimiento y Fiestas que se han hecho en esta Ciudad. En Valencia, junto al Molino de la Rovella, 1611. Vegeu també Bibliografía de Libros..., op. cit., pp. 214–215. ¶³⁷⁶ Músiques. En aquest mot també hi trobem la grafia «c» davant «e» àtona amb funció de la velar /k/, com ja hem vist en altres casos anteriors. ¶³⁷⁷ Al marge dret, com a incís: «a 16 de dit abril».

Anaren per la plaça de la Seu al carrer de Cavallers, a la plaça Calatrava devés los Teatinos y per la Corregeria a Senta Tecla, al carrer de la Mar, a la³⁷⁸ casa del gloriós sent Vincent. Entraren per la una porta y ixqueren per la altra, tornant al mateix carrer a la plaça de Predicadors. ¶^{50v} Entraren per la porta de l'hort de Predicadors, per lo dormitori, per la clàustra a l'altar mayor, y a la plaça, y al foçar de Benimaçlet, al carrer del Governador Vell, a la Morera Vera, y a Sent Steve, y a les Carneceries Noves, per davant Palàtio, y a la Seu.

Y hallí, lo il·lustríssim patriarcha dexà la relíquia enmig de l'altar. Y dita sa oratió y benedictió, se'n baxà a despullar a la sagrestia del pontifical ab què anava vestit. Y estant hallí, a l'altar mayor, tota la cavalleria, ab lo il·lustríssim compte de Benavent, lo qual també portava acha blanca ab sos fills.

Los señors jurats anaren a la Sala y portaren la túnica del gloriós sant, que se la havien dexada, acompanyats de molts cavallers. Y la portaren a la Seu, y de hallí prengueren la sancta relíquia y se'n la portaren a la casa del mateix gloriós sant. Portava la ¶^{51r} dita relíquia mosén Francés Beneyto, prevere, qui fonch estat jurat, y la túnica lo comanador de sent Antoni, dit Andrés, ab dos capellans, cascú als costats, vestits ab sobrepelliços y muses.

Lo señor virey sols la acompanyà fins a la porta de la Seu, que està al campanar, y los fills del dit señor la acompanyaren ab moltíssims cavallers.

Y anaren per la Corregeria Vella a Senta Tecla, carrer amunt de la Mar. Y quant foren a la plaça dels Ams, que hallí comença la parròchia de Sent Steve, la clerecia de Sent Steve, ab aches blanques enceses, y ab lo rector de aquella, que's deya Pere Scolano,³⁷⁹ ab una relíquia, entraren en orde y entonaren *Te Deum laudamus* y acompanyaren la relíquia fins a la casa del gloriós sant, y hallí la dexaren; y serien deu hores de la nit.

Y no la ¶^{51v} acompanyà lo il·lustríssim perlat, ni lo il·lustríssim compte, com é dit. Dins la octava y agué grans debats sobre a hon la posarien; perquè los frares de Predicadors la volien, la Seu també, y lo Consell determinà que's posàs en la sua casa pròpia.

Y al cavaller, que'n féu tan bona obra de enviar-nos-la, li estrenaren, ab una carta de camvi, vint mil reals castellans per a una cadena y un cavall; que's deya lo cavaller don Joan de l'Àguila,³⁸⁰ que era capità de la infanteria de Bretaña.

Y al que la portà li estrenaren cinch mil reals castellans y li feren plat tots los dies que estigué en València.

Ha fet y fa, la santíssima relíquia, cada dia, moltíssims milacres. Nostre Señor es tinga per content y se'n servixca de tots nosaltres per a son sant servici.

La qual relíquia tancaren en una ¶^{52r} caxa tota de ferro, ab moltes claus y tancadures, que dita caxa tenia. La qual dien que era de Pere Antoni Matheu, jurat que era en lo present any, la qual era de llargària de una alna y de amplària dos pams. La qual posaren enmig de l'altar, cuberta ab una tovalla de brocat y un reliquiari damunt de aquella, ab quatre canelobres de argent en lo altar, ab sos siris, y ab molta freqüentatió de gent. Y los capellans de Sent Steve assistien cantant molts goig[s].

¶³⁷⁸ Tot seguit, ratllat: «ab». ¶³⁷⁹ Segurament es tracta d'un germà de Gaspar Escolano, autor de les *Décadas*; també és possible que Porcar s'haja

equivocat amb el nom i es vulga referir al mosén historiador. ¶³⁸⁰ Subratllat: «don Joan de l'Àguila».

Y perquè la ciutat, ab son Consell, determinà que assistisen frares tan solament, ab exclusió dels capellans, lo dit clero fermà de dret, y los frares lo mateix, ab una concòrdia que dits frares mostraren entre·ls frares y capellans de dita església, y per rahó de dita concòrdia los dos estats se restaren, pasant lo plet havant.

Y ¶^{52v} havant³⁸¹ los frares y capellans estigueren junts molt de temps, celebrant misses y goig[s], partint mig per mig los emoluments.

150.

CONCÒRDIA ENTRE SENT MARTÍ Y LES REPENEDIDES, ÀLS³⁸² SENT GREGORI

Divendres, a 12 dies del mes de maig, dit any 1600, lo reverent clero de Sent Martí y lo síndich de València, Batiste Matheu y N. Garcia, com administrador de la casa de les Repenedides òlim,³⁸³ ara dita de Sent Gregori, per la rahó amunt dita, feren capitulacions sobre la nova erectió de la església o casa, que de nou la ciutat de València havia fundat per a les Repenedides, en nom de sent Gregori, ab acte rebut per Mathia Chor-ruta, notari síndich del clero de Sent Martí, que fonch a l'endemà de la Assensió.

Y lo dia de la Assensió, que fonch dijous, a onse del dit mes de maig 1600, lo rector de Sent Martí, don Francisco López de Mendoça, entre sis y set hores de la vesprada benehí la campana per a dita església, dins lo mateix descubert de les Repe-nedides.³⁸⁴

¶^{53r} Diumenge après següent, que contàvem a 14 de dit mes de maig, 1600, celebra-ren en dita església missa solemne, que fonch la primera. Dix-la mosén Aznar, beneficiat en la Seu, y lo evangeli mosén Polo, y la epístola mosén Siurana, beneficiats en Sent Joan del Mercat, y predicà lo doctor Antoni Joan Andreu,³⁸⁵ ab assistència dels senyors ju-rats y lo clero de Sent Martí y altres molts.

Y dit dia,³⁸⁶ entre tres y quatre hores de la vesprada, se féu solemne processó ab tots los officis y frares y capellans, a la dita casa de Sent Gregori; assistint-hi lo il-lustríssim compte de Benavent, virrey, y lo il·lustríssim don Joan de Ribera, archebisbe de València, y ab don Michael d'Espinosa, bisbe de Marruecos, vestit de pontifical, y a la mà dreta, davant lo pali, lo señor virey, y a la esquerra lo il·lustríssim señor archebisbe.

Y aquest dia se dix que los senyors jurats ¶^{53v} tenien una carta de sa magestat, ab la qual los manava que la relíquia del gloriós sent Vincent la tornasen a la Seu.

¶ ³⁸¹ Confusió de Porcar per «abans». ¶ ³⁸² Llatinisme equivalent a «abans» o «en altre temps». ¶ ³⁸³ Abans. ¶ ³⁸⁴ Abans, ratllada, una «p». ¶ ³⁸⁵ Antoni Joan Andreu (València, 1560-València, 1603). Frare de l'orde de Sant Francesc, fou catedràtic d'Arts Metafísiques i Teologia de l'Estudi General de València, on arribà a ser

vicerector. També va ser membre de l'Academia de los Nocturnos, amb el pseudònim «Vigilia». És autor de la *Historia milagrosa del rescate que se hizo en Argel del Santo Crucifijo* i altres obres de tipus religiós. Vegeu V. XIMENO: «Antonio Juan Andreu», en *Escritores del Reyno...*, op. cit., tom 1, p. 121. ¶ ³⁸⁶ Tot seguit, ratllat: «a les».

MORT DE TORROSELLA, NOTARI. Y APRÉS SE DESCUBRÍ QUE·L MATÀ N. MARTÍ, DE QUART, PER ORDE DEL MATEIX SEÑOR DE MANISES. Y TAMBÉ MATÀ A QUENDE PER ORDE DEL SEÑOR DE SUMACÀRCER, DON FRANCISCO CRESPI DE VALLDAURA. Y EST AGUÉ PERDÓ Y NO LO DE MANISES. Y APRÉS LO DE MANISES MORÍ AMAGAT EN SA CASA. Y·L SOTERRAREN EN PREDICADORS. Y AQUEST DEXÀ UNA FILLA, DITA DOÑA PAULA, LA QUAL APRÉS CASÀ AB DON LLUÍS MARRADES, FILL DE DON FRANCISCO MARRADES, SEÑOR DE SELLENT

Divendres, a 19 de maig 1600, se féu crida per la Real Audiència, y s'afixà als cantons dels carrers, per a qui descubris qui havia mort a Torrosella, notari. Que·l mataren a la torre de Senta Catalina, a l'ort de Arguedes, a les nou hores de la nit, venint en companya de don Pedro Boyl, señor de³⁸⁷ Manises, y de don Joan de Pròxita y de Sal·lelles, notari, y de altres.

Y prometia que lo señor virey li donaria perdó general de qualsevol cas que hagués fet a qui l'havia mort, si lo matador no l'havia mort per son interès propi; però que si per inductió de altre lo avia mort, li donaria cinc-cents ducats y assegurat, y·l tendria segret lo seu matar.³⁸⁸ Y al señor de Manises y al don Joan y a Salelles, y a altres, los posaren en la presó. ¶^{54r}

PROCESSÓ DEL CORPUS, MOLT ENJORN. TAMBÉ ES FÉU EN LO AÑY 1613, A 6 DE JUNY. Y TAMBÉ EN LO AÑY 1626, A 11 DE JUNY (foli 486)

Dijous, lo primer de juny, dia del Corpus, any 1600, se féu la processó del santíssim Sacrament molt enjorn; que ans que·s fes de nit se acabà, que serien les primeres oracions de l'Ave Maria.

Y en aquest any fonch jurat en cap del[s] Cavallers Miquel Àngel Solanes,³⁸⁹ que està al forn de l'Embaxador, y la primera volta que fonch jurat. Y lo señor de Mirafior y tal Sancho, de Onda dit.

Y també se'n féu en lo any 1613,³⁹⁰ a 6 de juny, una altra d'esta manera, essent archebisbe don Isidoro Aliaga.³⁹¹

¶ ³⁸⁷ Tot seguit, ratllat: «dit». ¶ ³⁸⁸ Al marge esquerre, com a incís: «los féu matar». ¶ ³⁸⁹ «Miquel Àngel Solanes» al marge esquerre, com a incís. ¶ ³⁹⁰ A la línia, ratllat: «1603»; a l'interlineat: «1613». ¶ ³⁹¹ Isidoro Aliaga Martínez (Saragossa, 1568-València, 1648). Fill d'un botiguer de draps del barri saragossà de las Boticas Hondas, i germà menut de Luis Aliaga —que amb el temps seria confessor del rei Felip III i inquisidor general—, ingressà en l'orde de Predicadors, on faria solemne professió el 1586 en la capital aragonesa. Posteriorment va ser lector

de Teologia i regent d'estudis del col·legi de Sant Tomàs, de l'església de Santa Maria de la Minerva a Roma, on coneixeria el dominic valencià fra Tomàs Maluenda i col·laboraria amb ell en l'edició de *De Paradiso voluptatis*, a qui havia enviat el mestre general de l'Orde, fra Jerónimo Xavierre, per treballar en la reforma del missal i del breviari i en la Biblioteca dels Sants Pares. La relació dels Aliaga —Luis i Isidoro— amb Xavierre, que més tard esdevindria confessor de Felip III i de Luis Aliaga, confessor del duc de Lerma, seria decisiva en l'escalada al poder

153.

Disapte, a 3 de juny 1600, entre onse y dotse hores de migjorn, venint lo rector de Sent Steve, dit Scholano, de Sant Salvador, de oir³⁹² lo sermó del Corpus de frare Cabanelles, y venint per la plaça del Mestre Racional, prop de l'Almodí, caygué un pardal de la teulada de l'Almodí novell y posà's damunt lo barret del dit rector, sens ell adonar-se'n, ni sentir-lo, y molts mirant-lo

Y saludant a hu que'l saludava, posant la mà al barret, tocà lo pardal y se'n bolà y ^{54v} se n'entrà per una de les finestres de casa Bertran y posà's damunt lo cap de la filla de Bertran. Y ellà posà's la mà al cap per veure lo que era: tocà lo pardal, lo qual bolà y se'n tornà a la teulada de l'Almodí.

Cosa que donà que dir als miradors. Y glosaren, cascú a son propri juhí, que la relíquia del gloriós sent Vincent —la qual de present estava en la sua pròpia casa, al carrer de la Mar y estava ab contentió entre'ls frares y capellans y la ciutat—, sobre de qui havia de ser dita relíquia de la ciutat y que la havien posada en poder de capellans, que eren significats per lo rector, y frares que eren significats per la filla de Bertran, lo qual valia molt als frares.

Y que per llevar de contentió se n'havia tornat³⁹³ a l'Almodí, que és la ciutat, y se havia posat en la Seu, que per aquella casi tota València era significada y molts volien que allí ^{55r} la tornasen.

Y açò o dix Ramires, un barber que estava al cantó de Sent Steve, y un criat de aquell, dit Michael, que o veren, sens altres molts que o havien vist. Y u contaren al doctor Gavaldó, a mosén Anthoni Ferràndiz y a mi, y a altres que allí estaven, beneficiats en Sent Martí.

154.

EXTREMAUNCIÓ DE SENT MARTÍ, FALTA

Disapte, a 17 de juny 1600, entre tres y quatre hores de la vesprada trobaren [de] menys la caixa de la Extremaunció de la parròchia de Sent Martí, que la havien furtada.

Y aquesta vesprada despedí de la església al scholà que tenia don Francisco, rector, que's deya Navarro.

155.

OFFEGÀ'S UN BENEFICIAT DE SENT MARTÍ, DIT MURCIANO

Dijous, a 22 de juny 1600, a les set hores de la vesprada se offegà³⁹⁴ mosén Vincent Murtiano, diaca beneficiat en Sent Martí. Offegà's en la mar,³⁹⁵ en l'aygua de Bonanat.

eclesiàstic dels dos germans. Així, el febrer de 1608 va ser nomenat mestre general de l'orde de Sant Domingo a la Província d'Aragó —que comprenia el regne d'Aragó, el principat de Catalunya, el regne de València i el de Mallorca—; en octubre va ser nomenat bisbe d'Albarrasí;

el 13 de juny de 1611, bisbe de Tortosa i a primeries de 1612, arquebisbe de València. Vegeu E. CALLADO ESTELA: *Iglesia, poder...*, pp. 45-59. ¶ ³⁹² Tot seguit, ratllat: «de». ¶ ³⁹³ L'au abans esmentada. ¶ ³⁹⁴ A l'interlineat, ratllat: «en la mar». ¶ ³⁹⁵ A l'interlineat: «en la mar».

Y après, diumenge, a la una hora de la vesprada vingué nova que havia aparegut micha llegua més amunt de la creu de la Conca. Y anàrem hallà ||^{55v} cinch capellans y la creu; és a saber: mosén Chevarne, mosén Porcar, mosén Carcí, mosén Pons y mosén Gavarda, ab cavalcadures, que lo pare de dit Murtiano ens donà, del carrer de Sent Vincent.

Y lo antecessor de aquest beneficiat, que's deya mosén Solana, rector de Gaudalest, lo mataren a punyalades y despullat.

156.

ECLYPSE³⁹⁶ DE SOL. Y A 3 DE OCTUBRE, 1614, N'Í HAGUÉ ALTRE TERRIBLE. Y A 31 DE DEHEMBRE 1603 Y AGUÉ LA CONJUNCIÓ MAGNA

Dilluns, a 10 de juliol 1600, dia del gloriós sent Christòfol, començà a eclyspar-se lo Sol. Y casi quant fonch a les dotse hores y un quart perdé molta de la sua claror, que casi pareixia ésser Lluna prop del ple, ab color molt esmortida.

Nostre Señor se tinga per content en castigar-nos en aquest món, per sa infinita misericòrdia.

157.

TORNADA DE LA RELÍQUIA DE SENT VICENT A LA SEU

Diumenge, a 16 de juliol 1600, a les sis hores de la vesprada se féu ||^{56r} processó general de les òrdens y capellans. Y tornaren la santíssima relíquia del gloriós sent Vincent de la sua casa del carrer de la Mar, y la posaren en la Seu, en una capella dels canonges de la Seu, dita de Tots Sants, al costat de Nostra Señora d'Esperança.

Y a la nit feren grandíssima festa tota València de llumenàries y farons. Y la Seu estava molt adornada de farons y aches, y casi tots los capellans posaren farons y regoxixaren la festa ab grandíssim applauso.

Y tot fonch per orde de sa magestat del rey nostre, perquè los frares volien la relíquia. Y sa magestat dispongué com era de rahó y justícia.

¶ ³⁹⁶ Mossén Porcar, com tants contemporanis seus, mostra un gran interés pels fenòmens del doblat astronomia/astrologia, que aleshores s'interpretaven com signes anunciadors de guerres, calamitats o males collites. Per exemple, el pas del cometa Halley en setembre de 1607 –entrada 480– s'explicarà com l'avís o anunci de l'expulsió dels moriscos. També podien interpretar-se com condicionadors de la idiosincràsia d'un poble. Així, Gaspar Escolano, en les seues *Décdotas de la historia...* (1610) –llibre IV, capítol XXII, columna 861– explica el tarannà dels habitants de València, de la següent manera: «es dotrina común que el signo que señorea en ella es el de Escorpión, y el Planeta Marte, en oposición al signo de Tauro y Planeta Venus. De donde

les viene a los Valencianos (d'estos hablo, que la turbamulta de forasteros naturalizados va por otro camino) ser naturalmente generosos, fuertes de corazón, animosos, ayrados, ardientes, executivos, promptos, intrépidos y acometedores de empresas, por árduas y peligrosas que sean...». I que Rafael Ledesma, de l'Academia de los Nocturnos publicarà a València, l'any 1599, *Apologia en defensa de la Astrología*. Altrament, un famós escriptor contemporani, Miguel de Cervantes, en *Don Quijote de la Mancha* (1605–2005), edició IV Centenari, capítol XII, pp. 104–105, també ens parla d'un estudiant, de nom Grisóstomo: «que sabia de la ciencia de las estrellas, y de lo que pasa en el cielo, el sol y la luna», i també que «adivinaba cuando había de ser el año abundante o estil (estéril)».

Féu-se octavari lo il·lustríssim archebisbe. Predicà lo dilluns següent y a les dos hores y agué ¶^{56v} gran música y cançons fins prop de les quatre hores y un quart. Y après digueren vespres en la Seu y fins al diumenge tota la octava se féu axí.

Y lo diumenge a 23, a les cinch hores feren processó general de les parròchies, segons lo dia, ab capes y diaches, y tota la Seu rodada de llums. Y portaren la relíquia de l'altar mayor a la capella, dita de Tots Sancts, y hallí la depositaren en un armari enmig de l'altar, aposat.

158.

FURT DE LA ÇABATA DE NOSTRA SEÑORA DEL CARME

Dimats, a 15 de agost, any 1600, dia de la Assumptió de nostra Señora, a les set hores de la vesprada, casi a les orations, furtaren del monastir de nostra Señora del Carme, de damunt de l'altar, que estava a l'entrar de la porta, que la donaven adorar,³⁹⁷ la relíquia de la çabata de nostra Señora del Carme.

Y en après, lo dia següent, a les nou hores del matí, dia de sent Roch, lo rector de Sancta Creu la'ls restituí. ¶^{57r}

159.

FAMA QUE·L CRUCIFICI DE SENTA CATALINA SUAVA

A 26 de agost 1600, se mogué gran rumor per València que lo crucifici que està en la confraria de Senta Catherina martre suava aygua. Y persones dignes de fe tal cregueren.

160.

CHRISTIANS FUGITS DE ALGER

A 25 de agost 1600, entraren per lo portal del Real quaranta-nou catius christians, que se n'havien fugit de Arger ab una barca mol gica, y portaven dones ab criatures als pits que mamaven y alguns negres.

Y se n'anaren devés la Inquisició, perquè diuhen que ab ells venien tres o quatre renegats.

161.

PORT DEL COS DEL REGENT, DON PEDRO SANS

Divendres, a 31 de setembre 1600, portaren lo cos de don Pedro Sans, regent de cort, y'l posaren en sa casa, que estava a les spal·les de la casa del señor del Verger.

¶³⁹⁷ Escrit al marge dret, com a incís: «que estava a l'entrar de la porta, que la donaven a adorar».

Y disapte, a 2 de dit mes, entre deu y onse hores de migjorn, lo portaren a soterar al monastir de Predicadors, en la capella primera, a mà dreta, entrant al claustre per la porta de la Porteria. ¶^{57v}

162.

DON BERNARDINO ZANOQUERA, MESTRE RACIONAL

Dimecres, a 6 de setembre 1600, juraren en la Seu de València, entre deu y onse hores de migjorn, en mestre racional, a don Bernardino Zanoguera. Y dix la missa mosén Conca, domer de la Seu. Assistí lo virey, compte de Benavent, y los jurats de València.

163.

INVENCIO DE FRARES DE PREDICADORS (*Vide alia, dijous a 4 de agost 1611. Altra a 7 de abril 1600*)

Diumenge, a 15 de octubre, 1600, los frares de Predicadors feren gran festa y processó de una relíquia que varen traure del dit del gloriós sent Vincent Ferrer, que dien era lo dit ab que senyalava, ab la mà dreta, lo Juhí Final.

Y portà la relíquia lo señor patriarcha, y acompanyà lo señor compte de Benavent, virrey. Y la posaren en una capella que és dels Carroços, sots invocació de dit sant, que està a mà dreta de la entrada de Predicadors.

Y cert que han tengut que murmurar ¶^{58r} axí del señor patriarcha, com dels frares, com dels demés. Perquè a puix³⁹⁸ de dos-cents anys a esta part, yamay se ha sabut, ni entés, que·ls frares tenien relíquia del dit sant. Ans bé al contrari, perquè dels matexos frares se sap, y se à oyt dir predicant, que eren desdichats los valentians, que no tenien relíquia alguna del dit sant. Y açò o predicà lo sant pare fray Lluís Bertran y fray Forner, y més fray Justiniano,³⁹⁹ que féu la obra del dit sant. Essent llibre a tan curiós, y de gran treball per a l'auctor, yamay ne fa mentió de relíquia del dit sant; que si la y aguera, fent mentió de moltes coses de menys importàntia, ne aguera fet mentió d'ella.

Y lo que és de consideració, que lo frare⁴⁰⁰ que hara, de nou, à compost la vida ¶^{58v} del gloriós sant, frare Diago,⁴⁰¹ co[n]tradiu en moltes coses al tractat que ha fet frare Mas de la relíquia del dit. Y puix la relíquia à moltíssims anys que los frares de ara diuhen que la tenien, los sobredits sants y auctors ne agueren fet mentió, y com no la fan se creu que no és del sant. Ans bé tostemps dita relíquia la han acostumada dits frares a donar adorar per relíquia, uns diuhen de sent March, altres de sent Thomàs, altres de sent Domingo.

¶³⁹⁸ Escrit «apuíx» amb valor adverbial, amb la preposició «a» amb funció adventícia. ¶³⁹⁹ Es tracta de fra Vincent Justinià Antist, religiós valencià de l'orde de Sant Domingo o Predicadors, que va escriure *La Vida e Historia del Apostólico Predicador San Vicente Ferrer*, impresa per Pedro Huete a València en l'any 1575. Vegeu V. XIMENO: «Fr. Vicente Justiniano Antist», en *Escritores*

del Reyno..., op. cit., tom 1, p. 209. ¶⁴⁰⁰ Es tracta de fra Francesc Diago, autor de *Historia de la vida y milagros de san Vicente Ferrer, con una relación de la santa reliquia de su bendito cuerpo, que ha llegado a Valencia, y de los grandes milagros que ha obrado y fiestas que se han celebrado*, impresa per Gabriel Graells a Barcelona, l'any 1600. ¶⁴⁰¹ Al marge dret, com a incís: «frare Diago».

Perquè parlant los frares, predicant de dit sant, jamay han fet mentió de relíquia que tinguesen, ans bé que no la tenien sinó sols dels hàbit[s], lo bàculo, la çabata, però de son cos y persona, no res. Puix ningú dels frares que ara són, n'í a molts anys a esta part que són estats més llegits, ni tant ¶^{59r} com fray Justiniano o era, almenys en coses de història y d'escriure veritat.

Sinó sols és estat que han amostrat uns papers ab los quals diuhen que era del dit del gloriós sant la relíquia. Y fray Justiniano los tenia més ben llegits que no los de ara, que almenys ne fera mentió alguna en son llibre. Ans bé's creu que ne achen tengut, però que sia aquesta *dubitat Augustinos*.⁴⁰² Perquè si dits frares tingueren a tant important relíquia, com la que diuhen que tenen, no agermanaren tan la gent de València per a què'ls donasen la que està en la Seu, y és verdadera, puix era més principal la sua que la nostra. Y a perill de posar-se en gran perill la ciutat, sinó com han vist que la gent accudia, ¶^{59v} y de cada dia acudix⁴⁰³ tant a la Seu, a la dita santa relíquia, no sé què sperit los à mogut a moure novetats, sols per divertir la gent de la Seu, perquè saben que nostra gent és molt amiga de coses noves.

Però confiansa tinch ab lo gloriós sant, que és patró meu, que per sos mèrits se sabrà la veritat y lo ànimo de cascú, y lo que és de més consideratió, que jamay los nats han vist portar en processó de dit sant la relíquia, que diuhen los frares —ans bé la capa o altra relíquia de roba de dit sant—, que si la tingueren, havent la ciutat fets tants gastos y processons tan solemnes, la ciutat la haguera fet portar en la processó.

Y açò se advera més per lo que fray Geroni Català,⁴⁰⁴ que fonch prior de Predicadors, diumenge, a 3 de agost 1611 (*pro ut infra*, foli 142), portà una relíquia de dit sant y altra de sent Erasme, y la portaren al portal de Serrans. Y de hallí les portaren ab solemne processó a Predicadors, que si ells ne tingueren no feren ara, *de novo*, lo que han fet. Y també don Juan de Ribera envià a França a un notari apostòlich de la sua cort, dit mosén Almoradí, y li'n portà altra. Y en galardó y premi li donà la rectoria de Càrcer. Y essent rector de dit lloch, morí per ser malsà a aquell lloch y de arroços.⁴⁰⁵

164.

OBRERS DE POBRES DE SENT MARTÍ

Dimecres, lo primer de noembre 1600, essent obrer de Sent Martí y pare de pobres March Antoni Bononi, penchà roba en la església per als pobres, és a saber: manteles, 45; llançols, 32; ¶^{60r} capes, 36; faldetes, 44; façades, 36; saboyanes,⁴⁰⁶ 31; camises, 97; camisetes, 20; coteles, 50; calcetes totes de color de grana y de agulla, 120 parelles; zaragüells, 8.

¶ ⁴⁰² El dubte de sant Agostí es refereix al concepte de predestinació en la salvació, encara que ací no té aqueix sentit. ¶ ⁴⁰³ Al marge dret: «y cada dia acudix».

¶ ⁴⁰⁴ Deu referir-se a Gaspar Català de Monsonís, natural de Benassal. Encara que desconeguem la seua data de naixença, prengué l'hàbit de l'orde de Predicadors a València el 25 de gener de 1602. Posteriorment estudià a Salamanca i quan tornà a la ciutat del Túria va ser lector de dos cursos d'Art i Teologia; prefecte d'Estudis; examinador sinodial d'aquest arquebisbat; obtingué

el grau de Mestre; prior del monestir de València, i no acceptà ser bisbe de Lleida el 1652. Va escriure: *Explicación sobre la oración del Padre Nuestro; Epístola a Dominum Michaellem Batistam de Lanuza; Tractadus de Ausiliis i Sermones de Tempore*. Vegeu «D. Fr. Gaspar Català de Monsonís», en V. XIMENO: *Escritores del Reyno...*, op. cit., tom II, pp. 3-4. ¶ ⁴⁰⁵ On s'hi conreava arròs, per trobar-se a tocar del riu Xúquer. ¶ ⁴⁰⁶ Savoianes, faldes obertes per davant que duïen les dones en els segles XV, XVI i XVII (DCV).

MORT DE LA BEATA SOR AGULLONA⁴⁰⁷

Disapte,⁴⁰⁸ a 9 de dehembre 1600, entre quatre y cinch hores de la matinada morí una beata de la orde de Sent Francés que es deya sor Agullona, que lo patriarcha il·lustríssim la tenia en una de les sues cases, prop del Col·legi. Y molts dies ans que morís, lo il·lustríssim, ab los dos bisbes que tenia en palàcio, la vissentaven molt a menut y estaven ab ella la mayor part de la nit.

Y lo virey, compte de Benavent, la vissità, y moltíssimes persones de títol. Y lo il·lustríssim patriarcha la féu posar en la sua carroça y, acompanyat ab los bisbes, la portaren al monastir dels Capugins, fóra lo portal de la Trinitat. Y hallí la posà en un túmulo alt y la tingué 3 dies. ¶^{60v} Y lo pintor Sarinyena la retratà. Tenia una garlanda de flo[r]s al cap y les mans posada una sobre l'alt[r]a, y una creu entre les mans y los pits, y lo coxí de sarga,⁴⁰⁹ conforme los capugins. Estava a la part de la epístola, al replanell de l'altar, los peus descalços, vestida ab àbit nou.

Y les parròchies y los monastirs anaren a dir-li un respons. Y en lo any 1605, lo dit señor archebisbe la traslladà al seu Col·legi.

ARMADA SOBRE ÀRGEL

A 28 de agost 1601, anà a Alger la armada del rey, y fonch general Andrieta. Y se'n tornà sens fer effecte.

AVALOT DE ARMADA

Als primers de abril 1602, vingué un gran avalot que venia la armada del Turc.⁴¹⁰ Y axí València se posà tota en armes, y feren moltes mostres y resenies, axí en lo pla del Real com en la plaça de Predicadors, sent virey lo conte de Benavent, don Joan Alonso de Pimentel. ¶^{61r}

¶⁴⁰⁷ La religiositat valenciana, en la seua vessant espiritual, va ser un tema d'actualitat d'aleshores, protagonitzada per sants i beats del clergat regular: Francesc de Borja, jesuïta; Lluís Bertran, Domingo Anadón i Joan Micó, dominics; Tomàs de Vilanova, agustí; Nicolàs Factor, franciscà o Gaspar Bono, victorià. Pel que fa al clergat secular tenim la frustrada canonització de mossén Simó, a més d'un grup de persones devotes, laiques o ordenades en menors, com ara les beates: Francisca Llopis, Anna de Jesús o Agnès Medina de Falcó. En el cas d'aquesta entrada es tracta de la beata Margarida Agulló, del beateri del carrer Renglons.

Vegeu E. ALCOVER: *Historia de la Congregación de las religiosas Terciarias Franciscanas de la Inmaculada*. Origenes, València, 1974, pp. 143-171; Francisco PONS: *Místicos, beatas y alumbrados*, València, Alfons el Magnànim, 1991, pp. 34-48 i també E. CALLADO ESTELA: *Devoción popular y convulsión social en la Valencia del Seiscientos*, Institució Alfons el Magnànim, 2000, p. 29. ¶⁴⁰⁸ Al marge dret, davall del títol, prova de ploma que es repeteix al llarg del dietari i que consisteix en un cercle partit per la meitat amb una ratlla. ¶⁴⁰⁹ Al text: «serga». ¶⁴¹⁰ El soldà otomà Mehmet III, que va regnar entre els anys 1595-1603.

168.

DE CHRISTIANS NOUS. CASES QUE Y À EN LO REGNE DE VALÈNTIA:
25.165

Divendres, a 28 de juny 1602, lo señor compte de Benavent, virey de València, ajustà a tots los síndichs de les alchames dels moros y li prometeren de donar xexanta mil ducats, pagadors en huyt anys, per a servici de sa magestat. Y's trobà que y havia, de cases de christians nous, vint-y-sinch mília cent xexanta-sinch cases de aquells.

Y⁴¹¹ a 30 de setembre 1609, comensaren a embarcar-se los moros del regne, per manament del rey, fet a 11 de dit mes, dit any 1609. (*Vide infra*, foli 131 y 128)

169.

ACTE DEL SANT OFFICI EN LA PLAÇA DE LA SEU. ALTRE A 5 DE SETEMBRE 1604. ALTRE EN LO AÑY 1607, A 7 DE GINER. ALTRE EN LO AÑY 1621, A 4 DE JULIOL. ALTRE EN PREDICADORS, A 27 DE JULIOL 1608. ALTRE EN LA PLAÇA DE SENT LLORENS, A 27 DE OCTUBRE 1616. ALTRE EN PREDICADORS, A 6 DE DEHEMBRE DE 1609⁴¹²

Diumenge, a 30 de juny 1602,⁴¹³ feren acte públich de la Santa Inquisició en la plaça de la Seu.⁴¹⁴ Y cremaren quatre moros, tres estàtues y dos caxes ab osos. Y varen traure a hun notari del Guerau, que's deya Yvanyes, per fitiller, y una filla de un tender que era guarda del señor virey, dit Pedrolla.⁴¹⁵ Y prop del portal Real vell, y acabada de llegida la sentència, li llevaren la corroça que portà y lo hàbit, y's segué en son lloch. Y també una negra, que altres dos voltes l'avien treta, y ^{61v} ab unes corroces molt[s] altres, ab moltes llistes de or fals, fetes garlandes, y molt pintades, per fitillers cascú de les dites persones, per sos delictes.

Agué-y quatre señors inquisidors, y lo cadafals era un ters mayor de l'ordinari. Y dien que havia ya set anys que no y <a> havia agut acte⁴¹⁶ del Sant Offici.

170.

MORT DE RÀBIA

Divendres, a 25 de juliol 1602, dia de senta Anna, morí Antoni Mandieta, mercader. Prop estava de casa de Sent Martí, y morí rabiant. Per ço que set mesos havia que'l mosegà un gos rabiós. Y lo saludador⁴¹⁷ li dix que's guardàs de entrar en aygua, y sis dies ans anà al bany, y axí que rabià mosegant los coxins y llansant espuma.

¶ ⁴¹¹ Línies escrites al marge dret. ¶ ⁴¹² Paràgraf que figura al foli 62r, al marge dret. ¶ ⁴¹³ A l'interlineat: «1602». ¶ ⁴¹⁴ A l'interlineat: «en la plaça de la Seu».

¶ ⁴¹⁵ Al marge dret, com a incís: «dit Pedrolla». ¶ ⁴¹⁶ Tot seguit, mot ratllat i il·legible. ¶ ⁴¹⁷ Home que s'atribueix el do màgic de guarir amb paraules.

Y lo disapte següent, a les deu hores de matí, entrant per la església de Sent Martí, dit cos damunt la ymage de nostra Señora del Carme, ab los confreres, a soles decantaren los portants lo cos, y caygué la ymage y rompés lo bras dret. ¶^{62r}

171.

VENGUDA DEL GERMÀ DEL REY CUQUÓ Y SON FILL. Y LO REY CUQUÓ ES DIU SIHADAMAR⁴¹⁸

Disapte, a 3 de agost 1602, entre nou y deu hores de la nit arribà al Guerau lo germà⁴¹⁹ del⁴²⁰ rey Cuquó⁴²¹ y lo fill,⁴²² ab una fragata. Y'l señor virey lo féu portar al palàtio y allí lo convidà a sopar.

Y diuhen que dit señor comte⁴²³ anava vestit ab una roba de domàs carmesí, ab fresos de or, ab una ca<n>dena de or y quatre pistoles a la sinta. Y en continent donaren uns despachs que portaven al dit señor comte, y en continent los despedí ab tota diligència ab una correu. Y après, a les tres de la matinada, se n'anaren dits reys devés la cort.

172.

AVALOT DE ARMADA

Dilluns al vespre, a 9 de setembre de 1602, vingué un correu al señor virey, compte de Benavent, lo qual li portà noves de com lo divendres, a 6 del present, a l'alba, arribà la armada a Cartagena, y portava galeres, 85; naus, 32; urques flamenques, 20; zambres visquaynes, caravelles y puials, 95; bergatins, 37; galeases, 2. Que tots los vexels prenen summa de 276 y vénen infants de pelea 36.000. ¶^{62v}

173.

PREPARATIÓ PER A ALGER, DE GENT

Dimecres, a 10 de setembre de 1602, vingué una carta de sa magestat al señor virey, la qual dia que nomenasen capitans per a què tinguesen tres mil hòmens aparellats per a la jornada de Alger. Y que fos coronel don Pedro Vich.

Y axí, dit dia, entre sinch y sis de la vesprada se enarbolaren tres banderes en la plaça de la Olivera. Y tots admirats de la novetat.

Los tabal·lers que tenia hallí don Francisco Marrades, que és hu dels capitans nomenats, llançà bando, qui's volgués assentar en la sua bandera, en servici de sa magestat, per a la jornada de Arger.⁴²⁴

Y vingué nova que les naus de la Armada estaven ya en Mallorca.

¶⁴¹⁸ Centrada i dalt del text, una mena de creu. ¶⁴¹⁹ Al marge esquerre, com a incís: «germà del». ¶⁴²⁰ Abans, a la línia, ratllat: «do». ¶⁴²¹ Ratllat: «y el de Alavés».

¶⁴²² A l'interlineat: «lo fill». ¶⁴²³ A l'interlineat hi ha tres mots ratllats i il·legibles; a la línia, també ratllat: «lo servia de mestresala». ¶⁴²⁴ Tres línies ratllades i il·legibles.

174.

PROCESSÓ PER A LA ARMADA

Disapte, a 14 de setembre 1602, dia de sancta Creu, a les sis hores del matí se féu una processó general ¶^{63r} a Predicadors, per lo felís succés de la Armada.

175.

Y dit dia, a l'alba, despararen una escopetada a Mathia, lo mercader, que està en la caseta de la plaça de la Seu, per una rexeta baixa. Y no li assertaren.

176.

ANADA DELS FILLS DEL VIREY PER A ALGER

Dimecres, a 18 de setembre 1602, entre quatre y cinch hores de la vesprada se n'anaren a Dénia los tres fills de l'il·lustríssim señor compte de Benavent, per a embarcar-se per a la jornada.

177.

Dilluns, a 4 de noembre 1602, entre sis y set hores de la matinada, en lo signe de Leo, que aquell dia estava la Lluna.⁴²⁵

178.

TORNADA DELS DE ALGER

Dijous, a 7 de noembre 1602, vingueren-se'n los señors cavallers y la demás gent, que havien anat a la empresa de Arger⁴²⁶ sens fer efecte algú; ans ab gran vergonya, que n'o volien contar, per ser la segona jornada. ¶^{63v}

179.

ANADA DEL VIREY A NÀPOLS

Divendres, a 29 de noembre 1602, se n'anà lo il·lustríssim señor compte de Benavent a la una hora, après dinar. Y l'acompanyà lo il·lustríssim y reverendíssim señor don Joan de Ribera, archebisbe de València, y moltíssims señors de títol.⁴²⁷

¶⁴²⁵ Tot seguit, unes abreviacions inintel·ligibles. ¶⁴²⁶ Alger.

¶⁴²⁷ Tot seguit una ratlla, fins acabar la línia del text.